

מערכות

257

אוגוסט 1977

גמר מלחמות וסיומם של סכסוכים / סא"ל (מיל') נתנאל לורד

ספרות ענפה עוסקת בסיבות לתחילתן של מלחמות. סיומן, לעומת זאת, והקשר בין סיום המלחמה לבין סיום הסכסוך שהצית אותה נדון מעט מאוד. במאמר — ניתוח בעיות אלה תוך דיון בסכסוך במזרח התיכון והבעת הרהורים על עתידו של סכסוך זה.

8 ממלחמת ששת הימים למלחמת ההתשה / דן שיפמן

המחבר מנתח את האירועים שדחפו את נשיא מצרים לפתוח במלחמת ששת הימים, מסביר את תוצאות המלחמה והשפעתן על מצרים, ודן בדרך שהולכה את מצרים מתבוסה במלחמת ששת הימים לפתיחה במלחמת ההתשה.

14 מלחמת ההתשה — אסטרטגיה וטקטיקה / סא"ל אברהם זהר

במאמר מובא ניתוח התיאוריה של מלחמת ההתשה על-פי לידל הארט ומאו טסה טונג. במלחמת ההתשה, "תורגמה" התיאוריה של מאו טסה טונג על-ידי הערבים וכאן מתוארת השתלשלות אירועי המלחמה וניתוחם על פי התיאוריה.

19 השירות בצה"ל — ערך וכורח לאומי / תא"ל יואל בן פורת

במאמר בוחן המחבר מספר בעיות בתחום הביטחון הלאומי שיש להן השלכה על הצורך בשיעור התנדבות גבוה לשירות קבע. לפי דעתו יש להבהיר לנוער את ההכרח בשירות קבע ולהגיע לכך שתהיה אפשרות לברור את הטובים ביותר.

24 פיתוח אמצעי לחימה — מתי מדוע ואיך? / דן ר.

לדעת המחבר התהליך הנוכחי של קבלת החלטות לפני פיתוח אמצעי לחימה חדש, הוא לקוי ביסודו. במאמר מוצעת דרך אחרת בעלת סיכויים גבוהים יותר להשיג את המטרות הרצויות.

27 הרהורים על הסברה ערבית / סא"ל מ. נ.

על רקע ההתרחשויות הקיצוניות שאירעו בשנים האחרונות בעולם הערבי ובמיוחד בלבנון, בולטת פעילותם של אמצעי ההסברה של כל הצדדים היריבים. במאמר — סקירת פעילות ההסברה הערבית תוך התמקדות בשלושה תחומים: נושאי ההסברה הערבית, "הלוחמה הפסיכולוגית" וההסברה הערבית בעיני עצמה.

נאט"ו ולוחמה גרעינית טקטית: תכנית בת ביצוע

32 או מבוי סתום? / לויטננט ג'נרל א. ס. קולינס

בשנים האחרונות חוזר ומושמע הטיעון כי ארה"ב יכולה להקטין את ההוצאות הכספיות בתרומתה להגנת נאט"ו על-ידי כך שתעמיד לצורך זה יותר ויותר נשק טקטי גרעיני ופחות אנשים. לדעת המחבר מן הראוי לבחון באורה ביקורתי את המגמה המסתתרת מאחורי דרישה זו, שכן לדעתו, שום מעצמה לא תרויח מכך שתפרוץ את "המחסום הגרעיני" בלוחמת יבשה המתנהלת בשטחה.

40 מארץ ישראל לשבי הגרמני / רס"נ (מיל') יוחנן יעקבי

באפריל 1941 יצא כוח צבאי בריטי גדול לסייע לצבא יוון במלחמתו נגד הפולש הגרמני. במסגרת כוח זה נכללו כ-2,200 מתנדבים ארץ-ישראליים, כמעט כולם יהודים. לאחר התקפות הלופטוואפה על שדות תעופה ביוון הוחלט על פינוי הצבא הבריטי משם. במהלך פעולת הפינוי פונו מיוון כשמונים אחוזים מן החיילים הבריטיים, בעוד ששמונים אחוזים מן החיילים הארץ-ישראליים לא פונו ונפלו בשבי הגרמני. במאמר — דיון בנסיבות שהביאו לנפילתם של חיילים ארץ-ישראלים אלה בשבי הגרמני.

49 החינוך בצבא הסובייטי / אל"מ (מיל') יצחק זיו

התורה המרקסיסטית לניניסטית מלמדת שצבא הוא גוף מיוחד של מדינה, המגלם בתוכו את קוי האופי המיוחדים של אותה מדינה נתונה והוא חלק מהמשטר הפוליטי שלה. מכאן שלמשטר סוציאליסטי צבא השונה באופיו מזה הקיים במשטרים אחרים. תפקידו אינו לשמש רק כוח צבאי אלא אף להיות בית-ספר לקומוניזם. במאמר סוקר המחבר את הפעילות החינוכית בצבא הסובייטי כפי שהיא מתבצעת לאור תפיסה זו.

היבטים פסיכולוגיים של מצבי לחץ אצל חיילים /

54 ד"ר שאול סולברג

במצבי מלחמה אפשר להבחין לעיתים אצל חיילים בתופעה של "תשישות קרב", דיכאון, עייפות, הפרעות שינה, אדישות ועוד. על רקע דוגמאות אלה ממלחמת יום-הכיפורים דן המחבר בשאלות כגון מהם הגורמים המביאים לתופעה זו וכיצד ניתן לטפל בה.

עורך ראשי:

סא"ל יעקב זיסקינד

עורכי משנה: סגן דוד באום

סגן רחל רוזנסקי

עיצוב גרפי: פאול קור

ערן שמגר

שער: ערן שמגר

מערכות בית ההוצאה של צבא הגנה לישראל

צוות המערכת: סא"ל רוחמה חרמון
סגן עמליה עפרת
סגן דן אופיר
סגן רות הראל

"מערכות חימוש": מ"מ ק. עריכה נ. נפתלי
"קשר ואלקטרוניקה": קצינת עריכה ל. גרי

גמר מלחמות וסיומם של סכסוכים

סא"ל (מיל') נתנאל לורך

השגת המטרה, והתוצאה היתה תיק"ו. דוגמה אחרת, היא מערכת אל-עלמין ב-1942. זו נסתיימה כאשר כוחותיו של מונטגומרי פרצו את קווי ההגנה של רומל, והכוחות שהיו מוצבים שם נאלצו לסגת ולהתארגן במרחק רב מאחור. גם המערכה על בריטניה נסתיימה כאשר נתמצה כוח הלחימה של ה"לופטוואפה" והס-תבר לגרמנים שבדרך זו לא יוכלו להשיג את יעדם. על המישור השלישי, מישור **המלחמה**, אמר קלאוז-ביץ: "המלחמה היא אקט של אלימות המיועד לאלץ את יריבנו למלא את רצוננו." משפט קצר, המקפל בחובו עולם ומלואו, אך העוסק בעיקר בתחילתה של מלחמה. הרבה יותר קשה לקבוע את הגורמים המביאים לסיומה של מלחמה, וכיצד ובמה היא מסתיימת.

בדרך כלל, מסתיימת מלחמה כאשר מתמצית יכולת הלחימה של אחד הצדדים. אך יש להבחין הבחנה בסיסית בין **יכולת** הלחימה, שהמלחמה היא פועל יוצא ממנה, לבין הסכסוך שהצית את המלחמה, ואשר **רצון** הלחימה הוא פועל יוצא ממנו במידה רבה. לדוגמה, מלחמת העולם הראשונה נסתיימה כאשר מוצתה יכולת הלחימה של מעצמות, "הציר" — הן לא יכלו להוסיף ולהילחם. כעבור שנים התברר לעין כל שרצון הלחימה לא חדל, והוא שהניע לשקם את יכולת

ספרים רבים נכתבו על תחילתן של מלחמות. סיומן, לעומת זאת, והקשר בין סיום המלחמה לבין סיום הסכסוך שהצית אותה, לא זכו כמעט לטיפול שיטתי עד לעשור האחרון, ואין צורך לומר, שלנושא זה נודעת חשיבות רבה במיוחד לנו, כישראלים. כאשר מדובר בסיומו של **קרב**, ונשאלות השאלות מתי הסתיים וכיצד, התשובה פשוטה: כאשר נכבש היעד, או כאשר הושמד כוח האויב, או שלא ניתן להשיג את המשיג מות הללו והמגע נותק. מצב דומה נוגע **למערכה**. זו פעולה מלחמתית מורכבת יותר, המתנהלת זמן ממושך יותר ועל פני שטח גדול יותר, אבל ביסודו של דבר דומה היא לקרב. גם היא מסתיימת כאשר צד אחד משיג את מטרותיו, או כאשר אי-אפשר להשיג את המטרה והתוצאה תיק"ו או ניתוק-מגע. לדוגמה, הפלישה הגרמנית לצרפת במלחמת העולם הראשונה. לפי תכנית שלפן, היתה המגמה להגיע עד פאריס ולהכניע את צרפת. יכולת הלחימה נתמצתה לפני

* על פי הרצאה שניתנה במסגרת סימפוזיון של החברה הישראלית להיסטוריה צבאית, שליד אוניברסיטת ת"א. החברה הוקמה ב-28 בנובמבר 1974, במגמה להעשיר ולהרחיב את הידע בהיסטוריה הצבאית ולהעמיק את התודעה בענייני צבא וביטחון בישראל. קדמה לחברה, האגודה להנצחת זכרו של האלוף אסף שמחוני ז"ל שפעלה משנת 1959. החברה מקיימת דיונים והרצאות בנושאי צבא וביטחון שחלקם ראו אור בפרסומים שונים.

הלחימה כפי שבאה לידי ביטוי במלחמת העולם השנייה. יש ומלחמה מסתיימת בעקבות התפתחויות פנימיות אצל אחד הצדדים, או אצל שניהם. לדוגמה, חוזה ברסט-ליטובסק, שסיים את המלחמה בין גרמניה ובין רוסיה במלחמת-העולם הראשונה. סיום זה לא היה פועל יוצא מיחסי-הכוחות, אלא מן המהפכה הבולשביקית, אשר בעקבותיה החליט אחד הצדדים (רוסיה) כי איננו רוצה להילחם עוד. הוא הדין במלחמת וייטנאם. זו נסתיימה לא כאשר נתמצתה יכולת-הלחימה של ארצות-הברית, אלא בעקבות התפתחויות פנימיות בארצות-הברית. ממשלת ארצות-הברית **החליטה** שהמאמצים הנחוצים להשגת ניצחון בוייטנאם עולים בהרבה על מה שמוכן העם האמריקני להשקיע. דבר זה נכון במידה רבה גם לגבי המלחמות הקולוניאליות שניטשו אחרי מלחמת-העולם השנייה: המעצמות הקולוניאליות שוב לא ראו טעם והצדקה לשלם את המחיר הנדרש עבור המשך השליטה בקולוניות. הדרך השלישית לסיום מלחמה היא — התערבותו של גורם שלישי, לאומי או בינלאומי. לדוגמה, מלחמת רוסיה-תורכיה ב-1877 נסתיימה בקונגרס ברלין ב-1878, בהתערבותו של ביסמארק, אשר פעל על פי האינטרסים של צד שלישי, היא גרמניה. מלחמת רוסיה-פולין ב-1920 נסתיימה בהתערבותו של שר-החוץ הבריטי פירסון. יש מקרים בהם שלובים שלושה הגורמים הללו: שחיקת יכולת הלחימה, התפתחות פנימית המחלישה את רצון הלחימה, והתערבות צד שלישי.

מבחינה פורמלית, יכולה מלחמה להסתיים במספר דרכים, ואפשריים שילובים שונים גם בתחום זה. דרך אחת היא מסמך-כניעה וגרמניה נכנעה כך בשתי מלחמות-העולם. דרך שניה היא חוזה שלום. דרך שלישית היא החלטה של גוף בינלאומי. דרך רביעית, מקובלת הרבה יותר משניתן לחשוב, היא סיום דה-פאקטו, ללא כל אקט פורמלי שהוא. חכמי המשפט הבינלאומי, האוהבים דברים „נקיים“, טוענים שהסדר צריך להיות על פי הסדר הבא: ראשית נכונות למשא ומתן, אחר-כך משא-ומתן להסכם שביתת-נשק, ואחר-כך משא-ומתן להסכם שלום. במציאות, לא תמיד פועלים הדברים בהיגיון צרוף כזה. באילו מקרים אס-כן נחתם הסכם-כניעה ובאילו נחתם הסכם-שלום? כאשר אחד הצדדים מושמד לגמרי, אין לא הסכם כניעה ולא הסכם שלום, שכן אין עם מי לנהל משא ומתן. כאשר צד אחד מובס, אך אינו מושמד, מתנהל משא-ומתן על כניעה וכאשר נוצר תיקון, מתנהל המשא-ומתן על הסכם-שלום. כאשר מסתיימת המלחמה באקט פורמלי כלשהו משקף בדרך כלל האקט את המציאות הצבאית והפוליטית בעת החתימה. אקט זה הוא פועל יוצא מן המלחמה ולא זה שמביא לסיומה. איש לא יטען שגרמניה הפסידה במלחמה, משום שהיא נכנעה. היא הפסידה במלחמה ולכן נכנעה. פחות ברור הדבר כשמדובר באקט פורמלי היזום ע"י צד שלישי, כמו החלטת ארגון האומות

המאוחדות. סיום המלחמה אינו בהכרח סוף-פסוק. פעמים רבות רואה המדינה המובסת או הכבושה את התבוסה או הכיבוש כרע בן-חלוף: המלחמה נגמרה והסכסוך טרם נסתיים.

ומכאן לסיומם של **סכסוכים**. ניתן להגדיר סכסוך בצורה הכללית ביותר כהתנגשות של אינטרסים. הוא קיים בכל הרמות של המערכת החברתית — החל בתא המשפחתי, דרך המסגרת השכונתית או השבטית, יחסי העובד והמעביד, הזיקה בין מפלגות וקבוצות אזרחים בתוך המדינה, וכלה בסכסוך הבינלאומי שהוא מעניינו כאן.

האמצעים בהם משתמשים הצדדים בסכסוך בינלאומי בזמננו, על מנת להביאו לידי סיום שונים ומגוונים. נעשה שימוש בתעמולה המכוונת הן כלפי אוכלוסיית היריב והן כלפי צד שלישי, שיש לו זיקה לסכסוך — במונחים שלנו, „דעת הקהל העולמית“. יש הנזקקים למערכת שיפוטית. בדרך זו עסקו הרבה, במיוחד מאז ראשית המאה הנוכחית. הוגי-דעות רבים הניחו, שניתן להשיג הסדר פוליטי הגיוני ומוסרי כאחת, המתבסס על עקרונות אוניברסאליים מקובלים. אס-כולה זו רואה במשפט הבינלאומי את המכשיר, וב-מוסדות-שיפוט בינלאומיים וארגונים בינלאומיים (חבר-הלאומים, או"ם) את הפורומים המתאימים ליישוב סכסוכים. ההתרחשויות בזירה הבינלאומית, התפוררות חבר-הלאומים, מלחמת-העולם השנייה, המלחמה הקרה שהתפתחה לאחריה, מיעוט ההזדהות לבית-הדין הבינלאומי בהאג וכשלון האו"ם ביישוב סכסוכים — כל אלה הולידו אכזבה מדרך זו. מול האסכולה האידיאליסטית קמה אסכולה שחסי-דיה מכנים אותה ריאליסטית, והיא השלטת מאז במחשבה המדינית. אסכולה זו מניחה, שהעולם אינו מושלם מבחינה רציונאלית. זה עולם של סכסוכים ואינטרסים מנוגדים, אולם ניתן להתקרב אל העקרון נות המוסריים באמצעות איזון — שהוא תמיד זמני, תמיד ארעי. איזון זה מיועד להבטיח שסכסוכים לא יגיעו לרמת אינטנסיביות של מלחמה. אחרי התעמולה וההזדקקות למערכת השיפוטית, יש משא-ומתן דיפלומטי. זו הדרך המקובלת ליישוב סכסוכים. היא מניחה, כמובן, מספר הנחות שבלעדן אין מקום למשא-ומתן. היא מניחה שכל צד מכיר, לכל הפחות דה-פאקטו, בקיומו של הצד השני ובזכותו להתקיים, וכן, שניתן לממש את האינטרסים המשותף לשני הצדדים, שהוא, בדרך כלל, הימנעות ממלחמה. הדרך הרביעית היא בורות, או שירותים טובים של צד שלישי, בהיעדר נכונות או יכולת לנהל משא-ומתן ישיר בין הצדדים. הדרך החמישית היא סנקציות כלכליות. אפשר להטיל חרם על תוצרתו של היריב, או על מדינות או חברות מסחריות המספקות פריטים ליריב. אפשר לסגור דרכי-שיט בינלאומיות בפני אוניות ההול-כות אל מדינות היריב, או יוצאות ממנה, וכיוצא בזה. כוונת הסנקציות היא להחליש את היריב על-ידי פגיעה בתשתית הכלכלית שלו, ועל ידי כך גם בעוצמתו

הצבאית ובמורל של אזרחיו. הדרך הששית היא איום באלים. איום כזה יעיל רק כשהוא אמין, כלומר: כאשר היריב מאמין **ביכולת** הצד השני להשתמש באלים, ו**בנכונותו** לעשות כן. אם יש יכולת ויש נכונות, הרי **האיום** באלים הרבה יותר זול ולא פחות יעיל **מהשימוש** בה, ומי שינתח את תולדות הסכסוכים בעבר ייווכח לדעת כי הושג יותר על-ידי איום באלים מאשר על-ידי השימוש בה ולדוגמה — הצי הבריטי שלט בימים שעה שען בליברפול.

מלחמה זעירה ומלחמה טוטאלית

הדרגה הבאה היא מלחמה זעירה או טרור. כלומר, השימוש המבוקר באלים. המלחמה הזעירה מכוונת לפגוע, בראש ובראשונה, בחיילי היריב או ביעדים צבאיים שלו, בטריטוריה הנתונה בשליטתו. טרור, במיוחד כפי שהתפתח בשנים האחרונות, פוגע ללא אבחנה באזרחי היריב או באזרחי מדינות ידידותיות ליריב, וגם ברכוש אזרחי. אחרון-אחרון — המלחמה הטוטאלית. זה השלב העליון והאלים ביותר במערכת האמצעים לסיומו של סכסוך. המלחמה בימינו טוטאלית יותר משהיתה אי-פעם. הגיוס טוטאלי הרבה גם את גיוס העורף — והעורף האזרחי נפגע במלחמה בת-זמננו יותר משנפגע בעבר. במלחמה מודרנית המ-עורבות הרגשית היא טוטאלית, וגיוס המשאבים הוא טוטאלי. כאמור, אין אבחנה ברורה והרמטית בין כל אחד מהאמצעים האלה, וייתכנו שילובים שונים. אפשר לנהל משאומתן ולהילחם בעת ובעונה אחת. זה קרה בקוריאה, בוייטנאם ואף אצלנו, לדוגמה: בעת המשאומתן על הפרדת הכוחות עם סוריה. אפשר לנקוט סנקציות כלכליות ותעמולה (כמו בין ארצות-הברית וקובה). אפשר להשתמש באיום באלים מות ובתעמולה (כמו בין איסלנד ובריטניה בסכסוך-הדיג) הוא הדין באיום באלים או בנקיטה בסנקציות. השימוש ברוב הדרכים האלה תלוי ברצונו של צד אחד בלבד. רק המשאומתן הדיפלומטי, ההזדקקות לשירותים הטובים ולבוררות של צד שלישי, או ההזדקקות למוסד שיפוטי בינלאומי מחייבים הסכמה של שני הצדדים.

מוני מגיע סכסוך לרמת האינטנסיביות של מלחמה? לצורך הדיון בענין זה נסתפק בשלוש תיזות מרכזיות: ככל שהמוטיבציה לצאת למלחמה גדולה יותר — גדל המחיר שהצד היוזם מוכן לשלם; ככל שמחירה של המלחמה רב יותר ותוצאותיה מפוקפקות יותר, גדולה יותר הרתיעה ממנה; וככל שהסיכון קטן יותר, המר-טיבציה גדולה יותר. ונסגר המעגל. אפשר לצייר עקומה שתאפשר לנו לראות מצבים שונים: לדוגמה, אם לצד אחד יש מוטיבציה גבוהה וגם סבירות בת ארבעים אחוזים להשיג ניצחון, הוא עשוי ליטול על עצמו את הסיכון שבמלחמה. אם המוטיבציה לא חזקה, לא ייצא הצד הזה למלחמה אלא אם כן יש לו סיכויי-הצלחה בשיעור של שמונים או תשעים אח-ר-

זים. קווינזי רייט * אמר: „עקומת הסכסוך מתקרבת למלחמה עם גאות המתיחות“. והכוונה בעיקר למירון-חימוש, תכניות צבאיות, איומים הדדיים, תק-ריות אלימות בגבול, מעשי-איבה מוגבלים ההולכים ומסלימים עד למלחמה טוטאלית. עקומת הסכסוך מתרחקת מן המלחמה עם הרפיית המתח, צמצום תקציבי-הבטחון, השגת הסדרים חלקיים, הגברת הס-חר וטיפול צורות אחרות של שיתוף-פעולה בין הצד-דים. בדרך כלל, הסחר ההדדי קודם להסדר-שלום. ההנחה כאילו הסדר-שלום קודם ליחסי מסחר ול-שיתוף פעולה בין-מדיני ואזורי אין לה אחיזה במצי-אות. מהי הזיקה שבין הסכסוך ובין המלחמה? רוב הסכסוכים בימינו אינם מגיעים לרמת האינטנסיביות של מלחמה — קל וחומר מלחמה טוטאלית. יש מלח-מות המקרבות סכסוך לסיומו ויש מלחמות המרחי-קות אפשרות של הסדר. הזיקה אינה חד-סטרית או חד-משמעית. הסכסוך מסתיים סופית כשנוצר אחד התנאים הבאים: אחד הצדדים לסכסוך נעלם כליל, עקב השמדתו הסופית, וזה נדיר ביותר. היו בהיסטור-יה אלה שביקשו „פתרונות סופיים“ אך רק בידי מעטים עלה הדבר. פרעה ציווה: „כל הבן היילוד — היאורה תשליכוהו“, וביקש בכך לשים קץ לקיום העם היהודי. נבוכדנצר ביקש להשיג אותה המטרה על-ידי הגליה לבבל והטמעה, והיטלר — ע"י השמדה טוטא-לית. כל אלה לא השיגו את מבוקשם. האמריקנים היו קרובים להשמדת האינדיאנים אך גם מהם נותרו שרידים, הממשיכים עד היום להאבק על זכויותיהם. שכיח יותר המקרה בו „נעלם“ אחד הצדדים, או שניהם, ע"י שינויים במערכת הבינלאומית. הסכסוך בין ספרטה לאתונה נסתיים כאשר שתיהן נכללו במסגרת אחת. הוא הדין לגבי אנגליה וסקוטלנד אם כי דווקא בשנים האחרונות מתעורר ספק אם אכן נתיישב סכסוך זה סופית. ולבסוף, יש והאוביקט של הסכסוך נעלם. הצדדים מוסיפים להתקיים, אך הסכ-סוך ביניהם, יושב לשביעות רצונם של שני הצדדים, או שאחד מהם הגדיר מחדש את האינטרסים שלו, בצורה ששוב אינה מתנגשת עם האינטרסים של הצד שכנגד. מלחמת הולנד-אינדונזיה נסתיימה כאשר הח-ליטה הראשונה ששוב אין לה אינטרס לשלוט באח-רונה. המאבק, המרי והמרד של היישוב היהודי בארץ-ישראל כנגד השלטון הבריטי נסתיימו סופית כאשר בריטניה החליטה ששוב אין לה אינטרס להוסיף ולשמש כמעצמה מנדטורית בארץ-ישראל. בסכסוכים ששני הצדדים אינם יכולים למצוא להם פיתרון לאורך זמן, היעד הריאליסטי של המדינאים לגביהם הוא להוריד את הפרופיל שלהם לרמה מבוקרת, ע"י הר-תעה, מאזן-כוחות, בריתות ושיטות אחרות.

יש סכסוכים המסתיימים בפשרה. מושג זה מקובל מאוד בעולם האנגלו-סאכסי, אס-כי גם הוא לא תמיד נוהג לפיו. אפשר לסיים סכסוך על-ידי כיבוש בפועל

* בערך „קונפליקט“ ב- New International Encyclopedia of Social Sciences שנתחבר על-ידי.

בסכסוך היהודי-ערבי, נהגו הערבים בעקביות עקש-נית: רוב האמצעים שבהם נקטו במסגרת הסכסוך, היו מכוונים יותר לכפיית רצונם על צד שלישי (שבל-עדין לא יוכל הישוב היהודי להתקיים, להערכתם), מאשר על הישוב בתחילה ואחר-כך על ישראל עצמה. השחקנים התחלפו במילוי התפקיד של הצד השלישי: בין השנים 1918 ל-1947 היתה זו ממשלת בריטניה, בעלת המנדט על ארץ-ישראל. כאשר איים עזאם פחה, מזכ"ל הליגה הערבית, בשנת 1947, בשפיות-דמים שלא היתה כמותה מאז ימי ג'ינגיס חאן, לא התכוון להפחיד את היהודים, כי-אם להשפיע על חברות או"ם להימלך בדעתן לגבי הקמתו של הבית הלאומי לעם ישראל בארץ-ישראל. מדיניותו של סאדאת היום מכוונת יותר לשחיקת התמיכה האמריקאית בישראל מאשר לפגיעה ישירה בישראל עצמה — בהנחה שבלי תמיכת ארה"ב ממילא לא יהיה לישראל קיום. עיקרה של התעמולה הערבית מכוון אל העולם הרחב, לא אל ישראל והוא הדין בסנקציות הכלכליות: אלה מכוונות לא-אחת כנגד הצד השלישי. חרס-הנפט במל-חמת יום הכיפורים ולאחריה היה מכוון בעיקר כנגד ארצות-הברית, יפאן, אירופה המערבית, שכן ישראל לא קיבלה ממילא מעולם נפט ממדינות-ערב. הוא הדין בחסימת תעלת סואץ ב-1967: כיון שהתעלה היתה חסומה בפני אוניות ישראליות או אוניות ההולכות אל ישראל וממנה, שנים רבות לפני-כן, ברור שב-1967 לא היתה סגירת התעלה מכוונת כנגד ישראל. החסימה היתה מכוונת כנגד הצד השלישי, על-מנת לחתור תחת תמיכתו במדינת ישראל. גם הטרור מכוון לעיתים קרובות ישירות נגד צד שלישי. כבר ב-1938 נרצח המושל הבריטי אנדרוס בנצרת, על-מנת להשפיע על המדיניות הבריטית שהערבים ראו בה קו פרו-ציוני. אחרי מלחמת ששת הימים גאה נחשול של חטיפות-מטוסים — רק אחד מהם של „אל על". האחרים היו של חברות-תעופה זרות, כמו ט.ו.א., לופטהאנזה וסוויס-אייר, ורק בחלק מהמקרים היו בדרכם לישראל או ממנה. מדינת ישראל, לעומת זאת, כיוונה את עיקר מאמציה המגוונים במסגרת הסכסוך עם העולם הערבי — להשגת שינוי במישורן בעמדת מדינות ערב. גם בגייסה תמיכה אצל צד שלישי, הת-כוונה להשפיע על הערבים להשלים עם קיומה של מדינת ישראל. היא ביקשה לשכנע את הצד הערבי, שיעדו אינו ניתן להשגה בכל מחיר שהוא. הצד הערבי בסכסוך מבקש אם כן לחסל את יריבו. הצד הישראלי מעוניין לאכוף את רצונו על היריב — שימשוך ידו ממטרתו. יש כאן א-סימטריה קוטבית. מבט היסטורי מגלה, שכמעט כל אימת שהשתמשו הערבים באלימות, על-מנת לשנות מדיניות של צד שלישי, עלה הדבר בידם, ואפילו לא השיגו שום יעד צבאי הראוי לשמו. בעקבות מאורעות 1920 ו-1921 בא „הספר הלבן" של צ'רצ'יל, שהפקיע את עבר-הירדן המזרחי מתחום הבית הלאומי המובטח בארץ-ישראל. ערבים רבים הניחו כי הפקעת עבר-הירדן

כאשר הנכבשים משלימים עם הכיבוש הזה — או על-ידי נסיגה-מרצון משטח שנכבש, או על-ידי הבלגה. כך נפתרו המלחמות או הסכסוכים הקולוניאליים אחרי מלחמת-העולם השנייה. יש שסכסוך מסתיים בהכרעה שיפוטית של בית-הדין הבינלאומי בהאג, או על-ידי בורר כלשהו. בסכסוך-הגבול בין צ'ילה וארגנ-טינה, הבורר הוא — מלכת אנגליה. זו מסורת מאז ימי המלכה ויקטוריה. לעיתים מיושבים סכסוכים גם באורח סביל, על-ידי הסכמה-בשתיקה. ככל שמספר הגורמים המעורבים בסכסוך גדול יותר, קשה יותר ליישב את הסכסוך, ככל שרב יותר מספר האינטרסים והגורמים הנוגעים בסכסוך, מורכב יותר תהליך יישובו. ככל שתוכנו האידיאולוגי והרגשי של הסכסוך כבד-משקל יותר, קטנים יותר הסיכויים ליישובו הסופי. קווינזי רייט טוען כי: „רוב הסכסוכים מס-תיימים בדרך ההתיישנות," ושני הצדדים חייבים לחיות עם הבעיה המשותפת, כלומר עם הסכסוך, עד שיושב בדרך כלשהי, או ייעלם בנבכי העבר.

הסכסוך במזרח-התיכון

מה לכל הדברים הללו ולסכסוך הממושך באזורנו, הסכסוך שבין יהודים לבין ערבים על עתידה של ארץ-ישראל. סכסוך זה לא פרץ במלחמת תש"ח — כי-אם עשרות שנים לפני-כן — והוא שונה מכל הסכ-סוכים האחרים שהוזכרו לעיל. המנהיגות הערבית הפעילה רואה את עצם קיומה של מדינה יהודית בכל שטח שהוא בארץ-ישראל, כשורש הסכסוך. הצד היהודי רואה במדינה היהודית הריבונית והעצמאית מושכל ראשון, שאינו ניתן לערעור ואינו נושא למשא-ומתן. מכאן הימנעותם של הערבים מכל צורה של משא-ומתן ישיר עם התנועה הציונית ועם מדינת ישראל — לעומת הנכונות (אף הלהיטות) של הצד היהודי לנהל משא-ומתן. והערבים עקביים בסירובם לשאת ולתת עם היהודים-הציונים, מאז 1920. כאשר קאסם אל חוסייני סירב לשבת עם וייצמן. בוועידת סנט-גיימס ב-1938 סירבו הערבים להסב אל שולחן אחד עם יהודים; הסכמי שביתת-הנשק לאחר מל-חמת תש"ח הושגו בשיחות-באמצעות-מתווך. אמנם, היה גם מרכיב של משא-ומתן ישיר — אך הוא היה חשאי. ואחרי מלחמת יום הכיפורים עמדו הערבים על כך, שהסכם ההפרדה ייחתם על-ידי קציני-צבא ולא על-ידי דיפלומטים. גם בתופעה חריגה אחרת

שלום ולא-מלחמה. מדוע לא באו הסכמי-שלום בעקבות הסכמי שביתת-הנשק? ומדוע הלכו אותם הסכמים והתנוונו עד שנתחדשה המלחמה באיזור, שוב ושוב? התשובה על השאלה הראשונה מורכבת מאוד. ראשית התכנים האידיאולוגיים והרגשיים של הסכמים סוף הזה הם אינטנסיביים יותר מאשר ברוב הסכמים סוכים האחרים בהיסטוריה החדשה ושנית מספר הגורמים המעורבים ישירות או בעקיפין בסכסוך הזה, גדול עד כדי כך שהוא מכביד על השגת שלום. אשר לשאלה השנייה — מדוע נידרדר המצב משביתת-נשק למערכת-סיני ב-1956 — גם כאן התשובה מורכבת: נשתנה המערכת הבינלאומית. ברית-המועצות הפכה עורף למדינת ישראל והתקשרה עם מצרים בקשר צבאי אשר יכול היה לחזק את מצרים עד לערעור מאזן הכוחות באיזור. נאצר הלאים את תעלת סואץ וקומם כנגדו את בריטניה ואת צרפת. עלייתו של נשיא רפובליקאי לשלטון בארה"ב רופפה את היחסים ההדוקים שבין הממשל האמריקני ובין התנועה הציונית ומדינת ישראל. מערכת סיני הנחילה תבוסה מוחצת לצבא המצרי. צה"ל כבש את חצי-האי סיני. מבחינה פורמאלית, נפסקה המלחמה מכוח החלטה של מועצת הבטחון. מבחינה צבאית, ניצחה ישראל ניצחון מזהיר, בתוך מאה שעות. מבחינה מדינית, ניצח נאצר. היה זה המשך ישיר לשלשלת שנות העשרים והשלושים: תבוסה צבאית וניצחון מדיני. דומה שככל שהתבוסה הצבאית גדולה יותר, הניצחון המדיני גדול יותר. ב-1948 תמכו ברית-המועצות וארצות-הברית בהקמת תה של מדינת ישראל. ב-1956 היו שתיהן תמימות-דעים כי ישראל חייבת להרפות ממצרים ולפנות את חצי-האי סיני. צה"ל פינה את השטחים שכבש. כוח או"ם הוצב ברצועת עזה, לאורך קו שביתת הנשק מצרים-ישראל ובמִצְרֵי טיראן, והושגה „הבנה" שמִצְרֵי טיראן הם נתיב-שיט בינלאומי ושכוח או"ם יישאר בעמדותיו עד שתחליט מועצת-הבטחון על הרחקתו. במקרה זה לא היה משא-ומתן — לא ישיר ולא עקיף — בין ישראל ובין מצרים. לא הושג הסכם כלשהו בין הצדדים המעורבים בסכסוך. היתה „הבנה" בין ישראל, ארה"ב ואו"ם ובין ארה"ב, או"ם ומצרים. לא היה מסמך ששני הצדדים המעורבים ישירות בסכסוך חתמו עליו. אך דווקא ההסדר הרעוע ההוא, למעט האמור לגבי הרצועה החזיק מעמד יותר מכל הסכם שהושג בתולדות הסכסוך הישראלי-ערבי. הוא נתקיים מ-1956 עד 1967. מדוע החזיק הסדר זה מעמד זמן כה רב? הסיבה נעוצה במיעוט המוטיבציה בצד הערבי, בהיעדר ארגון במחנה הפלשתינאי, במערכת הבינלאומי ובהערכת העוצמה הישראלית. העוצמה והיוקרה של ישראל אחרי מבצע „קדש" שימשו גורם-הרתעה. העובדה שישראל לא החזיקה בשטחים מצריים וסוריים צימצמה את המוטיבציה של מדינות אלה לפתוח במלחמה חדשה.

ובכל זאת התלקח ב-1967 הסכסוך מחדש משום שמצרים העריכה כי ישראל נחלשה ומתפוררת בגלל

ועדת שביתת הנשק ישראל-ירדן.

מתחולת המנדט הבריטי על ארץ-ישראל נבעה מן השימוש בалиמות במאורעות 1920 ו-1921. אחרי מאורעות 1929 בא „הספר הלבן" של פספילד, שקבע את כושר-הקליטה של הארץ כאמת-מידה מכרעת להמשך העליה. אחרי מאורעות 1936-39 בא „הספר הלבן" של מקדונלד, שהגביל את העליה היהודית לארץ-ישראל ל-75,000 נפש בחמש שנים, הגביל רכישת אדמות על-ידי יהודים בארץ-ישראל, והתחייב להקים מדינה בעלת רוב ערבי מוצק בכל שטחה של ארץ-ישראל המערבית. גם במעורבות הערבית בראשית מלחמת תש"ח היתה הכוונה המרכזית להרתיע את חברות האו"ם, ובראשן המעצמות הגדולות, ולהשפיע עליהן למשוך ידן מתכנית החלוקה. במקרה זה הגיעו הערבים אל סף ההצלחה. במאוס 1948 חזרו בהם האמריקנים מתמיכתם בתכנית החלוקה, מתוך חשש לגורל היהודים שספגו מהלומות קשות במלחמה עד לאותה עת: הנגב היה מנותק, ירושלים היתה במצור, גוש-עציון, הגליל המערבי וכן חלקים נוספים בארץ היו מנותקים והרכב המשורייני הישראלי הושמד או נפל שלל בידי הערבים. מלחמת העצמאות נסתיימה בתבוסת הכוח הצבאי הערבי — הן הפלשתינאי והן הזר שפלש מעבר לגבול. ישראל השתלטה על השטח שהוקצה למדינה היהודית בתכנית החלוקה ועל שטחים נוספים. צה"ל אף איים איום רציני על שטחים מצריים מעבר לגבול. האקט הפורמאלי שסיים את המלחמה היה — החלטת מועצת הבטחון שעל הצדדים לפתוח במשא-ומתן על שביתת-נשק. משא ומתן זה נערך בתיווכו של ד"ר ראלף באנץ' האמריקני, כמתווך הרשמי מטעם האו"ם. בשלבים אחדים היה משא ומתן זה ישיר אך סודי, ובאחרים היה קרוב לשיחות ישירות. משא ומתן זה הוליד את הסכמי שביתת-הנשק, שכל אחד ואחד מהם קבע במפורש כי אינו אלא שלב בדרך להסכם שלום. מעולם לא היינו קרובים יותר ליישוב הסכסוך הישראלי-ערבי מאשר ב-1949, אף-על-פי שלא היה לד"ר באנץ' מטוס-של-נשיא, אף לא לגיונות של כתיבים ושיטה של מסע-דיפלומטי.

משביתת נשק למערכת סיני

מבחינה משפטית, שמו הסכמי שביתת-הנשק קץ למלחמה. אך בעקבותיהם בא מצב מעורפל של לא-

השפעה הפוכה: מנוי וגמור היה עם סאדאת להוכיח שכל תזוזה מדינית היא פרי יוזמתו — ולא יוזמתם של גורמים אחרים.

מלחמת יום הכיפורים הביאה את צבאה של מצרים אל סף תבוסה ניצחת. חלק ניכר מצבא סוריה נשמד. צה"ל הדף את הסורים מהשטחים שכבשו בתחילת המלחמה, וכבש מובלעת בשטח הסורי שמעבר לקו. צה"ל צלח את התעלה וכבש שטח ניכר ממערב לה, כדי מרחק בן מאה קילומטרים מקאהיר. מבחינה פורמאלית, נסתיימה גם מלחמה זו על-ידי החלטות מועצת-הבטחון — מס' 338 ו-339. החלטות אלה תואמו על-ידי שתי מעצמות-העל ועלו בקנה אחד עם האינטרסים של שתייהן.

המלחמה, והשימוש בחרס-הנפט על-ידי הערבים, הביאה להסכמי הפרדת-כוחות בין ישראל ובין סוריה ומצרים. ההסכם השני עם מצרים, הסכם הביניים, החזיר אותנו במידת-מה לניסוח של הסכם שביתת-הנשק מ-1949. בהסכם נאמר כי שני הצדדים תמימי-דעים שהפיתרון לסכסוך יימצא בדרכי שלום ולא על-ידי שימוש באלימות; ושני הצדדים התחייבו להימנע משימוש בכוח ומאיום בכוח, וכן מהטלת הסגר ימי זה על זה.

האם הסכמים אלה, שסיימו את מלחמת אוקטובר 1973, שמו קץ לסכסוך הישראלי-ערבי לא ולא. כיצד ומתי יסתיים הסכסוך הזה? לעתיד פתרוניים.

סיכום

המאמצים הנעשים שעה שמאמר זה מובא לדפוס, לכנס את וועידת ג'נבה על מנת שיושג בה שלום צודק ובר קיימא — יש לקוות שישאו פרי. אך אין כל בטחון בדבר, כל עוד קיימים הצדדים לסכסוך וקיים עדיין נושא הסכסוך — התנגשות אינטרסים בדבר השליטה בארץ-ישראל המערבית, כולה — או אף מקצתה. גם אם ייכשלו המאמצים הנמרצים של ארה"ב, אין זה מן-ההכרח שהסכסוך יחזור לרמת האלימות של מלחמה טוטאלית. אפשר שהסכסוך יימשך באמצעים אחרים. מצד שני, אין להסיק מחרי-פות הסכסוך — שהיא גדולה מחריפותם של רוב הסכסוכים האחרים בעולם — כי הסיכויים ליישוב פחותים מהסיכויים ליישובם של סכסוכים אחרים. יתכן שההיפך מזה הוא הנכון: שכן עצם החריפות וסכנת ההסלמה למלחמה הנגזרת ממנה יש בה אולי כדי לשמש מוטיבציה למציאת הסדרים ופתרונות. מכל מקום, כל עוד קיים הסכסוך, חייבים הצדדים כדברי קווינזי רייט — לחיות עימו ולפעול להקטנת הפרופיל שלו. יש להרחיקו מנקודת-הרתחה, מהפיכתו למלחמה טוטאלית, וניתן תמיד לקוות כי יישובו יבוא בדרך ההתיישנות. דרך זו — הזמן העובר ועושה את שלו — עשויה לכלול מערך בינלאומי חדש או נוסחת-פיתרון חדשה, שתאפשר לצדדים לפתוח דף חדש ביחסיהם, בין על-ידי שולחן הדיונים ובין בלעדיו.

המיתון, שעה שהעולם הערבי מלוכד ומאוחד ונתמך לפחות על-ידי מעצמת-על אחת, וכן משום שהוקם הארגון לשחרור פלשתינאים ולו זרוע צבאית — פת"ח. הפלשתינאים פתחו בפעולות צבאיות משלהם נגד ישראל. פעולות אלה היו קטנות, לא יותר מעקיצות-יתוש, אך היתה להן השפעה מאיצה: הן הצליחו למנוע את „הרדמת" הסכסוך. מלחמת ששת הימים נסתיימה בתבוסתן הצבאית המוחצת של שלוש מדינות ערביות, בכיבוש שטחים נרחבים בסיני, בגדה המערבית וברמת-הגולן. פורמאלית, נסתיימה גם מלחמה זו בהחלטת מועצת הביטחון. אך בניגוד ל-1956, לא זכו הפעם הערבים והסובייטים בהישג מדיני. הם תבעו פינוי ללא תנאי ופיצוי לערבים על הנזקים שנגרמו להם, בלי לתת תמורה כלשהי לישראל. משום כך הוגבל סיומה של אותה מלחמה בשלב הראשון בהפסקת-אש ולא בהחלטה מדינית של מועצת הביטחון של או"ם, ליישוב הסכסוך.

המלחמה נסתיימה והסכסוך נמשך. בנובמבר 1967 קיבלה מועצת הבטחון את ההחלטה המפורסמת מס' 242, שעסקה בהסדר סופי של הסכסוך. ד"ר יארינג, המתווך מטעם או"ם, העלה חרס בידו בבקשו לממש החלטה זו. האו"ם נתגלה פעם נוספת באזלת-ידו, בכל הנוגע ליישוב סכסוכים. פה ושם הוא הצליח לנהל משברים ולהביא לסיום מלחמות — אך טרם עלה בידו ליישב סכסוכים.

הסכמי הפרדת כוחות

מלחמת ההתשה, שמצרים פתחה בה בשלהי 1968 על-מנת להפשיר את הקיפאון שנוצר ושלא נראה לה — נסתיימה בתבוסה מצרית. המצרים הותשו יותר מאשר הישראלים, ושמי מצרים היו פתוחים לפני מטוסי ישראל. מבחינה פורמאלית, נסתיימה מלחמה זו בהסכם של הפסקת-אש והקפאה. הסכם זה הושג בתיווך אמריקני.

הסכם זה לא נחתם במשותף ע"י שני הצדדים, כי אם בנפרד — בין ארה"ב ומצרים, מזה, ובין ארה"ב וישראל מזה. שום מגע ישיר לא היה בין הצדדים. זו היתה הפעם הראשונה בתולדות הסכסוך, ששר-חוץ אמריקני היה למתווך. העברת תפקיד המתווך מה-או"ם לארה"ב הכניסה לזירה מעצמת-על רבת-עוצמה ובעלת יכולת פיקוח אלקטרוני. גורם זה עשוי היה להבטיח את קיום ההסכם — בין השאר, על-ידי מתן פיצוי לשני הצדדים על ויתוריהם. אך הסכסוך נשאר בעינו. ב-13 בספטמבר 1973 הופלו 13 מטוסי „מיג" סוריים, ובמזרח-התיכון נמשך מירוץ-החימוש הקדח-תני ומסע-התעמולה הארסי. בפרוס מלחמת יום הכיפורים נתרשו מספר דברים: מירוץ חימוש, תכנון צבאי, איומים, גיוס, תקריות אלימות ומעשי איבה מוגבלים. אפילו הכרזותיו של ד"ר הנרי קסינג'ר, שר-החוץ האמריקאי, בסתיו של 1973, על יוזמה דיפלומטית הממשמשת ובאה — הכרזות שנועדו מן-הסתם למנוע את סאדאת מיציאה למלחמה — השפיעו

ממלחמת ששת הימים למלחמת בזהר שבו

דן שיפטן

ההידרדרות למלחמת ששת-הימים

עד לאמצע מאי 1967 פעל עבד אל-נאצר כשהוא משוכנע בחוסר-היכולת להשיג, במהלך אחד, הכרעה צבאית על ישראל. ידיעה זו וכן החששות והספקות לגבי יכולתם של הערבים, באותו שלב, לעמוד בתוצאותיה של ההידרדרות שהם עלולים לחולל על-ידי מאמץ מתמשך לכרסם במעמדה של ישראל, השפיעו על מהלכיו. הערכה זו של נאצר לגבי יחסי הכוחות עושה את שאלת הגורמים שחוללו את מלחמת ששת-הימים למעניינת ביותר, שכן אילו לא רצה נאצר במלחמה מכיון שהעריך שאינו מוכן לקראתה, מדוע דירדר את היחסים עם ישראל למצב שבו היתה המלחמה בלתי-גמנעת?

במהצית הראשונה של שנת 1967 מצא נאצר את עצמו באחת מנקודות השפל הקשות של מנהיגותו. מאז ראשית שנות השישים הלך והתברר האופי השטחי והחולף של חלק מהשינוי המרשימים במחצית השנייה של שנות החמישים. בשלושת תחומי המבחן של מדיניות החוץ עמד בפשיטת רגל: בתנופתו לביסוס מנהיגותה של מצרים בעולם הערבי חלה נסיגה, ארה"ב התרחקה ממצרים וגם בשאלת הסכסוך עם ישראל עמדה המנהיגות בסימן משבר. נאצר היה זקוק בדחיפות למהלך דרמטי שיתן בידי שוב את התנופה ואת היוזמה החיוניים כל-כך לשיקום מעמדו-שלו ומעמדה של מצרים. במאי 1967 ניסה כנראה לחזור על מהלך מן הסוג שהפך כמעט לסימן

ההיכר לטכניקה הפוליטית שלו: גיצול הקשיים עצמם, במצב של חוסר-מוצא לכאורה, כמנוף להישגים פוליטיים מרחיקי-לכת על-ידי הימור גדול.

באפריל 1967 הגיעה המתיחות בין ישראל לסוריה לשיאה. על רקע פעולות חבלה בהיקף ניכר (לפי מושגי הזמן ההוא) והמשך עבודות ההטיה, התפתחה תקרית שהוליכה בין היתר להפלתם של שישה מטוסים סוריים בקרבות אויר שחלקם נערכו במרחב האווירי של דמשק. בהקשר זה, ולקראת יום-העצמאות, פורסמו בישראל מספר הצהרות תקיפות שפורשו בחלקן כאיום ישיר על המשטר הסורי. ברית-המועצות מצידה הציגה את מצרים בדיווחים כזוהים על ריכוזי כוחות ישראלים בחזית הסורית כהכנה לפלישה רבת-היקף, והביקורת על מחד-ליו של נאצר כמגינם של הערבים, בשעה שמצרים היתה חתומה על הסכם-הגנה משותף עם סוריה, הוחרפה בשל היקפה של הפעולה הישראלית. מאז פעולת צה"ל בסמוע (נובמבר 1966) התגרו אפילו הירדנים בנאצר — במסגרת המאבק הבינערבי — וביקרוהו על הצהרותיו הרמות ומעשיו המעטים; הם לעגו למצרים, „המסתתרת מאחרי כוח האו"ם ואינה עושה דבר". נאצר מצא את השעה כשרה לפעולה זהחלית על הכנסתם המופגנת של כוחותיו לסיני. מניעיו לכך נדונו בהרחבה בפרסומים רבים ואין הכוונה כאן לסכםם או לדרגם. אך לצורך הבנת התמונה הרחבה של מדיניות נאצר בקונפליקט עם

ישראל, כפי שהיא משתקפת במשבר של מאי-יוני 1967, חשוב להדגיש כי הפעולה לא נועדה מלכתחילה לחולל מלחמה. באמצע מאי היה עדיין נאצר משוכנע בעדיפות כוחה של ישראל, והכיר בכך שהמציאות הפוליטית אינה קשלה לעימות בהיקף מלא. בפעולה ראוונית של הכנסת כוחות מצריים לסיני ניסה נאצר להשיג כמה מטרות בעת ובעונה אחת, וראה בכך סיכוי לשפר את מעמדו בכל שלושת תחומי המבחן של מדיניותו: המישור הבינערי, הזירה הבינלאומית והקונפליקט עם ישראל. כל השיקולים האלה, יש להזכיר, היו תקפים לגבי מהלך מוגבל, הפיך (reversible), מרוסן וניתן לבקרה: מעין ה"תרגיל" של 1960 אך בקנה-מידה גדול יותר ובתוצאות משמעותיות יותר. מרבית השיקולים שהועלו עד כה, וכן הערכותיו הבסיסיות של נאצר, כפי שהם מתקבלים מן המידע הקיים, אינם מצביעים על כוונה לחולל מלחמה בהיקף מלא עם ישראל. אולם, מה שנועד להיות תרגיל מוגבל הפך למלחמה בהיקף מלא, ומעניין שזאת דווקא משום שעבד אל-נאצר זכה במהלכיו הראשונים להצלחה במידה גדולה בהרבה מזו שציפה לה בכל שלושת המישורים: בציבור הערבי הצליח נאצר להחזיר לעצמו תוך ימים ספורים חלק ניכר ממה שאיבד במשך השנים. יריביו המובהקים של נאצר בעולם הערבי נאלצו לא רק להציג ניצחון את יריבותם אלא, לפעמים, אף להצטרף אליו ולנסות בדרך זו ליהנות מפירוני תהילתו. הסורים צהלו, חוסיין טס לקאהיר, ואפילו פייצל נאלץ לברך בחצי-פה.

בזירה הבינלאומית נתגלתה רפיסותו של אירופה ו"המדינות הימיות", ואפילו ארצות-הברית הגיבה בהתערבות רבה יותר מאשר צפוי היה. המערב הקרין לכל עבר את חולשת הרצון הפוליטי שלו, והזמין בכך את המשך ההתגרות. איש לא ציפה לגדולות מן האו"ם, אך חוסר-האונים וקוצר-הראות שהפגין תרמו אף הם להידרדרות.

הסובייטים נקטו, לפחות בשלבים הראשונים, במדיניות "ניצול ההצלחה" של הצעד המצרי. הדיווחים על רצונם במלחמה של ממש אינם מהימנים וקשה להניח שמנהיגיהם אכן חתרו לכך, אך בשלבים בהם נראה עדיין המצב ניתן לריסון ולבקרה, ניסתה ברית-המועצות להיבנות מן המהלכים של מצרים. נאצר זכה, באותו שלב ראשון, למחויבות סובייטית נוספת בהקשר של מאבקו בישראל, והסובייטים התקשו לחזור ולהשיג תחרר ממנה בשעה שהעניין יצא משליטתו של נאצר.

הישיגים בולטים (כך לפחות הם נראו בסוף מאי) הצליח נאצר להשיג גם בשטח הקונפליקט עם ישראל. ההתקפה על סוריה, ותהיה המידה בה האמין עבד אל-נאצר בסבירותה אשר תהיה, ירדה מעל הפרק. ישראל התמקדה בהתרחשויות הצבאיות בגבול עם מצרים, וכמעט איבדה את העניין בפעולות הפדאיון ובסכנת ההטיה בגבולה הצפוני. ישראל הגיבה בשלב הראשון בעצבנות שפורשה כגילוי של חוסר ביטחון-עצמי, ובכמה מקרים אף בהתנהגות שנראתה כגובלת בדיכאון ובבהלה. הצלחותיו אלה של נאצר גררו אותו לשורה של צעדים פוליטיים וצבאיים, הכרוזות פומביות והתגרויות מחריפות והולכות. כל צעד כזה העמיק את המבוכה ואת תדמית חוסר-האונים אצל יריביו, וגיבש את ליכודו של העולם הערבי סביבו. כפי שבשלב הקודם היו הכשלוניות במישור הבינערי, בזירה הבינלאומית, ובקונפליקט עם ישראל בעלי משקל מצטבר והשפעה הדדית ביניהם, כך היו עתה ההצלחות. משקלן המצטבר העמיד את

עבד אל-נאצר, את מצרים ואת הערבים במקום שנראה כפסגת הישגיהם. ההצלחות היו כה סוחפות עד שנאצר לא יכול היה עוד להפעיל בקרה על תוצאותיהן. ריכוז הכוחות בסיני יצר לגבי ישראל איום שהיא התקשתה להשלים עם משמעויותיו גם אילו היו הכוחות המצריים נסוגים בזמנם, ולאחר שחסימת הקצרים נתנה לישראל עילה פוליטית, משפטית ואסטרטגית לפעולה יזומה.

בשבעה ביוני עמד סגן נשיא מצרים זכריא מוחי אל-דין לנסוע לווינגטון וסגן נשיא ארצות-הברית יוברט המפרי עמד לצאת לקאהיר. ייתכן מאד שנאצר היה מוכן בשלב זה לשאת ולתת עם האמריקנים על עיסקה שבמסגרתה תסיג מצרים בהדרגה את מרבית כוחותיה מסיני ותסכים להעלים עין ממעבר סחורות ישראליות בקצרי טיראן. בתמורה לכך, היו אולי האמריקנים מחדשים את משלוחי החיטה ו"מוכרים" את כל העיסקה לישראל. הזאב היה יוצא שבע, וארצות-הברית היתה טוענת שהכבשה יצאה פחות או יותר שלמה.

נאצר היה טוען כלפי הערבים שנסוג הפעם, חלקית, משום שאינו יכול להילחם בארצות-הברית, והיה שומר בידיו חלק ניכר מהישיגיו בעולם הערבי. מרחב התימרון שלו בין המעצמות היה מתרחב וישראל היתה מוצגת בעמדה פוליטית שהיתה מורידה אותה למדרגה של מדינת-חסות של ארצות-הברית. אלא שהמלחמה פרצה יומיים לפני הביקור המיועד. ישראל ירתה את היריה הראשונה משום שלא היתה מוכנה להמיר סכנה מיידית ומוחשית בסכנה חמורה ממנה. נוכח הסכנה המיידית יכלה ישראל לגייס את משאביה כדי להיחלץ ממנה ואילו בטווח הארוך נוצרה סכנה של הידרדרות לקראת מבחן כוח בשלב מאוחר יותר, בתנאים פוליטיים, מוראליים וצבאיים שהיו כמעט בלתי-נסבלים מבחינתה של ישראל. ב-5 ביוני פרצה, אם כן, מלחמה שאיש מן המעורבים בה לא רצה בה.

לקחי המלחמה — האסכולה המצרית

החשובה והמעניינת מבין האסכולות השונות שקמו בעולם הערבי בעקבות התבוסה במלחמת ששת-הימים, היתה זו שפותחה על-ידי מצרים ואומצה בהדרגה על-ידי כמה מן הגורמים המרכזיים בעולם הערבי. בהשוואה להגדרות היעד והדרך שהיו מקובלות במישור האידיאולוגי עד מלחמת ששת-הימים, מתבססת האסכולה המצרית על תיקון של הגדרת היעד ("שחרור פלסטין"), ועל רביזיה של הדרך (מרכזיותו של המאבק המזויין והבלטת ההכרעה הצבאית); התיקון של הגדרת היעד שונה באופן מהותי הן מהאסכולה הגורסת העברה של "שחרור פלסטין" אל המישור הריטורי-אלי, כפי שגרסה ירדן, והן מהאסכולה הקיצונית המתבססת על הציפיה, שהיתה מקובלת בציבור הערבי לפני מלחמת ששת-הימים, ל"שחרור" בעתיד המיידי. בשל מעמד הבכורה המחייב של מצרים בעולם הערבי, אי אפשר היה לה לנטוש את היעד של "שחרור פלסטין" (כדרך שעשתה ירדן) גם אילו היו המצרים עצמם משוכנעים בצורך לעשות כן. משמעות נטישתו של היעד, אפילו תמורת נסיגה ישראלית שלמה, היתה עשויה להיות כי מלחמת ששת-הימים היתה לא רק ניצחון צבאי של ישראל בקרב אחד, בגדר נסיגה זמנית וחולפת, ("בִּזְמַנָּה"), אלא ניצחון היסטורי של הציונות במערכה רבת-השנים עם העולם הערבי. ניצחון כזה של הציונות

נאצר צופה בתמרונים מדבר

„שחרור פלסטין“ למישור הריטואלי — כדרך שנהגה ירדן — לבין ההכרה שאין להשיגו כיעד מידי, על-פי האסכולה המצרית. לכאורה, בשני המקרים אין רואים דרך מוגדרת בזמן להשגתו, ופועלים במישור הפוליטי להשגת יעדים מוגבלים הרבה יותר, אשר עיקרם נסיגה ישראלית מהשטחים שנכבשו ב-1967. אלא שכאן מסתיים הדמיון. הירדנים היו נכונים, לו היה הדבר תלוי בהם בלבד, לשלם מחיר פוליטי שמשמעו הממשי הוא חיסול הסכסוך וסגירת האופציה להמשך המאבק ההיסטורי; הם היו מוכנים לקבל הסדר שבסיסו הוא הכרה בכך שישראל והציונות הן תופעות של קבע. המצרים לא היו נכונים לשלם בחיסול הסכסוך (צ'לח) ולו תמורת נסיגה ישראלית, עמוקה ככל שתהיה. התנגדות זו לויתור על האופציה של המשך הסכסוך מוצגת לעיתים כעניין תיאורטי ורטורי. אולם במקרה של מצרים ניתן יהיה לראות את הדברים כך רק בהנחה שכל מרכיביו של ההסדר הפוליטי אינם מחייבים ואין בהם ממש. בה במידה שיש ערך למרכיבים הקונסטרוקטיביים של הסדרים פוליטיים, יש משמעות גם למגבלות המפורשות המוטלות על אותם מרכיבים מלכתחילה. המגבלה במקרה זה אינה נוגעת לעניין שולי אלא לנושא המהותי ביותר.

התווית הדרך

בהתווית תכנית הפעולה הפוליטית הגיעו המצרים, כאמור, להכרה בצורך לערוך רביזיה מקפת. עוד לפני מלחמת ששת הימים לא היתה הנהגתה של מצרים שותפה לאמונה כי „שחרור פלסטין“ יושג במהלך צבאי אחד ומכריע. נאצר היה ער, עוד לפני המלחמה, למגבלות הצבאיות של מצרים ובעלות-בריתה, ולמגבלות המדיניות של חופש הפעולה שלה הנובעות מהתבססותה של ישראל כמדינה בת-קיימא. נאצר נגרר, כזכור, למלחמה במידה רבה משום שהציבור הפוליטי בעולם הערבי לא הכיר במגבלות אלה. בעקבות המלחמה שוכנע נאצר ביתר שאת בצורך להתחשב באותן מגבלות, והזעזוע של התבוסה שיכנע את הציבור הפוליטי הערבי באותו כיוון עצמו. מיד עם תום המלחמה עמד נאצר בפני הצורך לנסח אסטרטגיה חדשה למאבק עם ישראל, אשר תשתלב באסטרטגיה של מצרים במערכת הערבית. הוא היה מוגבל על-ידי תוצאות המלחמה, מצד אחד, והמחויבות העמוקה ליעדי המינימום (שהוגדרו לעיל) מצד שני. לנאצר היה ברור כי יעדי המינימום (שהוגדרו להיות ביטול, או לפחות צמצום הדרסתי, של הישגי המלחמה של ישראל וכי יעדים רחוקים יותר אינם ריאליים בעתיד המיידי. כוחה הצבאי של מצרים, או כל צירוף כוחות ריאלי,

משמעו תבוסה לערבים שאינה מוגבלת למישור הצבאי או המדיני. מצרים היתה מוצגת — גם במקרה הבלתי ודאי שבו היתה מקבלת את כל השטחים שנכבשו מידה ואולי גם משיגה את השבתם של שטחים אחרים שנכבשו ב-1967 — כמי שמכרה את העניין הפלשתינאי והכלל-ערבי תמורת יתרון נות פחות-חשובים ואנוכיים. נאצר למד דיו במאי 1967 על מידת המשיכה של רעיון „שחרור פלסטין“ בציבור הערבי, מכדי שייניה ביוני אותה שנה לעיראקים, לסורים ולפלשתינאים להיבנות ממה שניתן להפיק מכל אותו פוטנציאל. נטישת היעד לא התקבלה, איפוא, על הדעת. אולם גם המשכת הקו שנוקט לפני המלחמה נדחתה מסיבות טובות לא-פחות. המלחמה הדי-גימה באופן דרמטי לא רק את חוסר-המציאותיות שבקו זה, אלא בעיקר את הסכנה הכרוכה בהצגת היעד הסופי כבר ביצוע במהלך צבאי אחד כיוצר מחויבויות מן הסוג של זו שגררה את מצרים לאסון ב-1967 בניגוד לרצונה. כמו כן, ההצגה הגלויה של המגמה לחיסול ישראל עלתה לערבים ערב המלחמה באבדן דעת-הקהל החופשית וזו, מצידה, הטילה אילו-צים על אותן ממשלות דמוקרטיות שנטו לתמוך בקו מדיני נוח יחסית לערבים, לאחר המלחמה.

בעקבות המלחמה אימצו לעצמם המצרים קו מתוחכם ויעיל בהרבה. לשם הבנת קו זה יש לבדוק את הגדרת היעד בתחום האידיאולוגי הצרופ, וכמו כן את המחויבות הפוליטית שהתקשרה להצגת היעד בדרך זו. היעד של „שחרור פלסטין“, הכרוך בחיסול מדינת ישראל ובאבדנה של הציונות, הועבר מן המישור המיידי אל העתיד הרחוק יותר (אך לא למישור הרי-טואלי). הדימוי האופייני ביותר לתפיסה זו היא הצגת „הפלישה הציונית“ כחוליה נוספת בשרשרת ההיסטורית של „הפלישה הטטרית“, והפלישה הצלבנית. הדימוי „הצלבני“ של הציונות הופיע באידיאולוגיה הערבית בצורות שונות, מאז ראשית ההתיישבות הציונית בארץ-ישראל, ועד אל-נאצר עצמו שה-תמש בו לעיתים, לפני מלחמת ששת-הימים ואחריה. עיקרי התפיסה הם אלה: העולם הערבי סבל משלוש פלישות גדולות — הפלישה הטטרית (המונגולית), הפלישה הצלבנית והפלישה הציונית (שהיא האכזרית מכולן). שלושתן התחוללו על-ידי גורמים שאין להם דבר עם האיזור. לשתי הפלישות האחרונות היתה עילה דתית או אידיאית, אך למעשה לא היו אלה אלא פלישות „אימפריאליסטיות“. הפולשים התבססו, בעיקר בפלס-טין, למשך זמן ארוך (70—80 שנה) ונוצר הרושם שזוהי, כביכול, תופעה של קבע — אך לא כך הדבר. בשני המקרים הראשונים בא קיצה של הפלישה על-ידי התלכדותן של מצרים וסוריה וכך יהיה גם במקרה של הפלישה הציונית. דימוי זה מאפשר צמידות אל היעד מחד-גיסא, וחופש תמרון מסוים בדרך אליו מאידך גיסא. הוא אינו יוצר מחויבות להשיג את המטרה הסופית בעתיד המיידי או אפילו בדור הנוכחי, אך יש בו משום הטלת וטו על חיסולו של הסכסוך. לפיכך, מקבלת על עצמה האסכולה המצרית במישור של קביעת היעד להימנע מהסדר שיהיה בו משום ויתור בלתי חוזר על החתירה להשגתו בעתיד. במסגרת „תורת השלבים“ (שתפורט בהמשך) אין התחייבות מוגדרת בזמן או בשיטה בדבר השגת היעד הסופי, אך מועמקת המחויבות שלא לשלם מחיר פוליטי שמשמעו הסתפקות בהישגיו של השלב הראשון והשלמה עם הנותר. בהקשר זה ראוי להדגיש את ההבדל בין העברת החזון של

לא היה צפוי להספיק אפילו להשגת השטחים שנכבשו במלחמה ובודאי לא ל"שחרור פלסטין". המלחמה הביאה לנסיגה גדולה במעמדה הפוליטי של מצרים בזירה הבינלאומית וביכולתה להנהיג את העולם הערבי, ולפיכך גם דרכים לא-צבאיות להשגת היעדים נראו פחות ריאליזם מאשר אי-פעם בעבר. הצגת "שחרור פלסטין" כיעד מיידי, למרות שאין כל דרך להשיגו בטווח זה, היו מותרות שעיראק (ואפילו סוריה) יכלו אולי להרשות לעצמן, אך לא מצרים. מסקנתה הבלתי-נמנעת של הערכה זו היתה אימוצה של קונספציה דו-שלבית החווה בשלב ראשון נסיגה ישראלית לגבולות שביתת-הנגש, ודחיקתו של "שחרור פלסטין" לשלב השני. מרחב התמרון שאימוצה של תפיסה זו איפשר למצרים נגזר ממידת הריאליזם של השלב השני, וממחירו של השלב הראשון. על-פי תפיסה זו העמידה מצרים לעצמה יעד מיידי ואופרטיבי המכוון להשיג את ביטול, במידת האפשר, של הישגי המלחמה של ישראל, תוך הקפדה שלא לסגור את האופציה של "שחרור פלסטין" במועד וברדר שאינם מוגדרים באופן אופרטיבי ומחייב.

השלב הראשון, שהתמקד בהשגת נסיגה לגבולות הארבעה ביוני, כונה בשם, "חיסול תוצאות התוקפנות". המונח בנוי על הטיעון כי תוקפנות מוגדרת במישור הבינלאומי כפשע, ותוצאתה כמלקוח-שוד. כשם שתמורת החזרת המלקוח אין השודד זכאי לדרוש תמורה ומתן תוקף חוקי בדיעבד לפשעיו הקודמים, כך אין ישראל זכאית לתמורה מדינית משמעותית והכרה בחוקיות קיומה עבור נסיגתה מן השטחים שכבשה במעשה של תוקפנות. השלב השני כונה בשם, "השבת הזכויות החוקיות של עם פלסטין במולדתו", או גירסות קרובות למושג זה. הניסוח שנבחר מדגיש כי מדובר בזכויותיו הקיבוציות של עם על מולדתו, ולא בזכויותיהם האישיות-הומניטריות של פליטים על רכושם. אשר למשמעותו של המושג, הרי נאצר השאיר מידה מצומצמת, אך חשובה, של גמישות ביחס לפירוש: בעוד שבציבור הערבי התקבל המושג, כמעט בלא יוצא-מן-הכלל, כזהה ל"שחרור פלסטין" (דהיינו — חיסול ישראל) על-ידי החזרת המולדת הפלסטינית לעם הפלסטיני, הרי ההתבטאויות הפוליטיות של מדינאים מצריים השאירו מידה מסוימת של מרחב לפרשנויות חמורות פחות. נאצר עצמו דיבר לפעמים על "הזכויות החוקיות של הפלסטינים" באופן שלא סתר בהכרח את קיומה של מדינת ישראל. השלב השני לא הוגדר, כאמור, באופן מחייב מבחינת העיתוי או הדרך. העיקר היה שמירתה של עצם האופציה פתוחה. באיזו מידה נתפס השלב השני כשלב אופרטיבי וריאלי זו שאלה שקשה לענות עליה בצורה חד-משמעית, גם משום שהיא עמומה בתפיסותיהם של מקבלי-ההחלטות והציבור הפוליטי המתוחכם בעולם הערבי. ניתן להגדיר את העמדה הדומיננטית במצרים כמצויה אי-שם בטווח הרחב המשתרע בין שתי תפיסות אשר לכל אחת מהן אין, כנראה, אחיזה רבה:

□ השלב השני כ, מעטפה במגירה: "לפי תפיסה זו השלב השני מתבטא בתכנית פעולה מוגדרת באופן אופרטיבי ומפורטת למהלכים מדיניים וצבאיים, שתוצאה אל הפועל עם השלמת השלב הראשון או בכל מועד מוגדר אחר. אין כל עדות, ישירה או עקיפה, לקיומה של תכנית פעולה כזו, והדעת נותנת שאינה קיימת.

□ השלב השני כריטואל ריק: לפי תפיסה זו אין בשלב

השני אלא משום היצמדות טקסית אל יעד שנזנח זה מכבר — בין משום שהערבים הגיעו למסקנה כי אינו ראוי למאבק, ובין משום שלמדו שאינם יכולים לגרום שיהיה בהישג ידם בעתיד הרחוק יותר. ההנמקה השניה (לראשונה אין, למעשה, אחיזה משמעותית) משמעה השלמה מאונס ובלא-חמדה עם עובדה קיימת שאינה ניתנת לשינוי בעתיד הנראה לעין, ונכונות לבנות את המדיניות הערבית על בסיס ההנחה שעובדה זו לא תשתנה לפני, "אחרית הימים". (להנמקה זו יש כנראה תומכים בעולם הערבי ועדויות רבות מצביעות על כך שהממסד בירדן התקרב לתפיסה זו).

גישתה של מצרים נעה, כאמור, בטווח הרחב המשתרע בין שתי התפיסות האלו. עמדותיה של מצרים יוגדרו באופן אופרטיבי יותר רק אם וכאשר יושג השלב הראשון, והן תושפענה בצורה מכרעת ממאזן הכוחות הפוליטי והצבאי, האזורי והכללי, שיתקיים באותה עת. מצרים רואה, עם זאת, חשיבות עליונה לכך שהאופציה לגשת לשלב השני תישאר פתוחה, כלומר: ייתכן כי לא ניתן להשיג את היעד בדור הנוכחי, ייתכן שיידרשו לכך חמישים שנה ויותר, אך יש להוריש לדורות הבאים מצב שבו האופציה עדיין פתוחה. ניתן לסכם, איפוא, את מדיניותה של מצרים מאז מלחמת ששת-הימים כניסיון לבטל את הישגי המלחמה של ישראל (ובעיקר נסיגה לגבולות שהיו קיימים לפנייה), מבלי לשלם מחיר פוליטי כזה שיסגור, הלכה למעשה, את הדרך בפני המשכת המאבק ל"שחרור פלסטין", ולו גם במועד בלתי-קבוע ובנסיבות בלתי-ידועות.

תכנית הפעולה של מצרים — הלכה למעשה

תיאורה של הדרך בה בחרה מצרים ללכת מציג בעיה מתודולוגית. כדי להבהיר מערכת מורכבת מאד של שיקולים, נוח להציג את התהליך של גיבוש המדיניות כאילו היה מדובר במערכת שיטתית ועקבית אשר כל מהלכיה תוכננו מראש כדי לחולל תוצאות צפויות. לצורך זה מוצג טווח האלטרנטיבות שעמדו בפני מקבלי-ההחלטות, באופן המביא בכפיפה אחת את אלה שנדונו קרוב לודאי ברצינות, עם כאלה שנפסלו כנראה מלכתחילה. הבחירה בין האלטרנטיבות נראית בתיאור כזה כתהליך שיטתי של בדיקה והעדפת המהלכים המשרתים בצורה הטובה ביותר את היעד. אולם שיטת ניתוח כזו יוצרת עיוות מסויים. תהליך קבלת ההחלטות מושפע משורה ארוכה של גורמים בלתי-רלבנטיים והתפתחויות בלתי-חזויות, וזאת גם במערכות פשוטות הרבה יותר. מיגוון האפשרויות המעשיות מצומצם בדרך-כלל הרבה יותר ממה שנוטים להניח. הבחירה ביניהן מושפעת מגורמים שאחרי חלק מהם אין בידינו לעקוב, ולעיתים קרובות מאד נוחל קו מדיני מסוים הצלחה או כישלון מסיבות שהנוגעים בדבר לא שיערו מראש. מאמר זה נכתב תוך מודעות למגבלות אלו. ולעובדה שהמידע המלא הדרוש לדיון כזה אינו בידינו. מספר הדרכים האפשריות להשגת היעד דים כפי שהוגדרו לעיל, שעמדו בפני מצרים אחרי תבוסתה ב-1967, היה מצומצם מאד. חלק מהן, וביניהן כאלה שזכו לדיון ציבורי נרחב, נדחו על הסף.

● פיתרון צבאי. המושג "פיתרון צבאי", ששימש הרבה את הדיון הציבורי במצרים, הובן לעיתים כפשטות והוצא מהקשרו. "הפיתרון הצבאי" הועמד לפעמים כהיפוכו של "הפיתרון המדיני", כאילו היה מדובר בשתי שיטות נוגדות

להחזרת השטחים שנכבשו ב־1967: או שישוחררו על־ידי הכרעה צבאית במלחמה בין ישראל לערבים, או שישואל תיסוג מהם בעקבות לחצים מדיניים. פיתרון צבאי, במובן זה, כנראה לא נשקל ברצינות על־ידי הנהגתה של מצרים. התייחסות לפיתרון כזה במצרים נעשתה לצרכי תעמולה או שהופצה על־ידי עיתונאים שלא הבינו את מגבלותיה הבסיסיות של ארצם. משקיפים רציניים, כמו מוחמד חסניין הייכל, השתמשו אמנם במונח, אך הבהירו היטב שכוונתם לעניין שונה בתכלית. הנהגתה של מצרים הכירה עוד לפני המלחמה במגבלותיה הצבאיות בהתמודדות כוללת עם ישראל. המלחמה העמיקה הכרה זו, ויצרה מציאות צבאית שבה היתה עליונותה הצבאית של ישראל ברורה יותר מאי־פעם. לפעולה הצבאית נועד תפקיד מכריע כמחוללת תפניות מדיניות ותו לא. צמרת המשטר והפיקוד הגבוה של הצבא לא הישלו את עצמם לגבי יכולתו של הצבא להחזיר את השטחים בדרך של הכרעה צבאית על ישראל. „מלחמת ההתשה” — כפי שעוד יוסבר, אינה מפריכה טיעון זה אלא מאששת אותו.

● „פיתרון דיפלומטי”. מושג זה, השואל מן המינוח של הייכל, גם הוא לא נתפס כאמצעי שבכווחו לחולל „פיתרון” בפני עצמו. בידודה של ישראל במערכת הכללית והפעלת לחצים עליה באמצעות המוסדות הבינלאומיים ודעת הקהל, נראו כאמצעי־מסייע בלתי־מבוטל. עיקר חשיבותו של תהליך זה היה במתן תוקף חוקי למהלכיה של מצרים אך השפעתם הממשית המיידית על יכולתה של ישראל להחזיק בהישגיה — הוערכה כשולית. כמו־כן היה „פיתרון דיפלומטי” כרוך בויתור רים מרחיק־לכת לישראל שנאצר לא היה מוכן לקבל.

● הסדר נפרד. מצרים יכולה היתה להשיג נסיגה יש־אלית מכל חצי־האי סיני מיד אחרי מלחמת ששת־הימים. ממשלת ישראל הציעה למצרים, באמצעות ארצות־הברית, נסיגה שתתבסס על הגבול הבינלאומי תמורת פירוז השטח וחתימת חוזה שלום. הסדר כזה, הכרוך בהסתלקותה של מצרים מאחריותה לגורלם של הגדה המערבית, ירושלים ו„זכויות עם פלסטיני”, משמעו נטישת מעמד הבכורה של מצרים בעולם הערבי, משמעו הסכמה ל־לח תמורת חלק מן השטחים, בעוד שאפילו תמורת כל השטחים לא היתה מצרים נכונה לשלם מחיר כזה. נאצר לא רק דחה את הצעותיה של ישראל אלא אף טרח להזכיר זאת חוזר והדגש בנאומו.

● „הפיתרון המדיני”. נאצר הגיע, כנראה מייד אחרי המלחמה, למסקנה כי מגבלות כוחה והסייגים המדיניים שקיבלה מצרים על עצמה לא יאפשרו לה התקדמות לעבר יעדיה במסגרת המערכת המזרח־תיכונית בלבד. הוא גיבש את המסקנה כי ארצות־הברית מחזיקה בידיה את המפתח ל„חיסול תוצאות התוקפנות”. „העולם השלישי” יכול לגרום לישראל טרדה, אירופה יכולה לגרום לה קשיים, ברית־המועצות יכולה לאיים על ישראל ישירות או באמצעות סיועה למדינות ערב, אך ארצות־הברית יכולה לאזן טרדות, קשיים ואיומים כאלה אם תמצא לנכון, והיא בלבד יכולה להפעיל לחצים על ישראל באופן אפקטיבי. עבד אל־נאצר בחר, לכן, לגייס את כל האמצעים שעמדו לרשותו כדי להביא את ארצות־הברית להפעלת לחצים על ישראל לנסיגה מלאה בלא־לח. השגת היעד הזה, תוך שילוב של אמצעים פוליטיים ומהלכים צבאיים מבוקרים, היא תמציתו של „הפיתרון המדיני”.

הדגם שעמד לנגד עיניו של נאצר, והוא אף ציין זאת במפורש, היה ההסדר שכפתה ארצות־הברית על ישראל בעקבות מבצע „קדש”: נסיגה מוחלטת מכל כיבושה, ותמורה פוליטית מוערית בדמותו של הסדר רופף המבוסס על „הבנות”. נאצר למד במהרה כי התנאים השתנו מאד מאז 1957. ארצות־הברית ראתה אמנם את ההסדר כמתבסס על נסיגה ישראלית מלאה־למעשה, אך עמדה בתוקף על תמורה פוליטית משמעותית. היא הניחה כי התמדת הקונפליקט משרתת את האינטרס הסובייטי, קושרת את ארצות ערב העיקריות לברית־המועצות ומעמיקה את חדירתה עד לסכנה של מעורבות ישירה של כוחות סוב־ייטיים. דרך ההסדר, לעומת זאת, מצריכה מעורבות אמריקנית פעילה, בהיותה הגורם היחיד היכול להשפיע על שיקוליה של ישראל בכיוון ובמידה הדרושים לערבים. בעייתו של נאצר היתה, אם כן, לשכנע את הגורם היחיד היכול להשיג נסיגה ישראלית בלא־לח, ארצות־הברית, לכפות הסדר כזה על ישראל למרות שהאינטרסים האזוריים של גורם זה מכתיבים הסדר פוליטי משמעותי יותר. יעד זה לא נראה היה קל להשגה. איום במערכת תעמולה נגד האינטרסים האמריקניים, או העמקת הקשרים עם ברית־המועצות במקרה שארצות־הברית לא תיענה לתביעה המצרית, לא היה בהם כדי לכפות על ארצות־הברית להתאים את מדיניותה לזו של מצרים. היענות אמריקנית כזו היתה מביאה ממילא לכך שהציבור הערבי היה מייחס, כמו ב־1957, את נסיגת ישראל לסיוע הסובייטי, והתמדתו של הסכסוך, שתנבע מכך שלא יושג ל־לח, היתה קושרת ממילא את מדינות ערב לברית־המועצות. נאצר הגיע למסקנה שעל מנת להביא את ארצות־הברית להפעלת לחצים על ישראל ברוח היעדים של מצרים, עליו לאיים על האינטרס הכללי העליון של ארצות־הברית שהוא הרצון למנוע הסתבכות העלולה להולוכה אל סף העימות עם ברית־המועצות, ובו בזמן להחליש את כושר עמידתה של ישראל ולהגביר את תלותה בארצות־הברית. למטרה זו נועדה מלחמת ההתשה, ולפי ההישגים בתחום זה יש לשפוט את תוצאותיה.

מלחמת־ההתשה

לאחר שנאצר הצליח לשקם את כוחותיו במידה שנראתה לו מספקת להשגת אותו יעד מוגבל (מבחינה צבאית), החל ב„מלחמת־ההתשה”. בשלביה הראשונים של המלחמה הצליחה מצרים להביא לידי ביטוי את יתרונה הכמותי בארטילריה ואת רגישותה הנמוכה־יחסית לאבידות בנפש. נסיונות חוזרים של צה״ל להרתיע את המצרים מהמשך המלחמה באמצעות פגיעה באובייקטים אסטרטגיים וכפיית הצורך לפנות את ערי התעלה, לא הצליחו להביא את קיצה. ביולי 1969 הוכנס חיל־האוויר הישראלי למערכה כ„ארטילריה מעופפת”. הוא פגע בצורה קשה בכוח הלוחם ובמערך העורפי של הצבא המצרי, ומוטט במשך המחצית השניה של אותה שנה באופן שיטתי את מערכת ההגנה נגד מטוסים של מצרים. המלחמה הקשתה מאוד על ישראל, ואבדותיה המצטברות יצרו בקיעים בהרגשת הביטחון־העצמי האופטימי שרווחה מאז סיומה של מלחמת ששת־הימים. לעומת זאת, הלכו ורבו הסימנים לכך שמהלכיה הצבאיים של המלחמה לקראת סוף שנת 1969 וראשית שנת 1970 מוליכים ליצירת מצב בלתי־נסבל למצרים. כל אותה עת עשו הסובייטים מאמצים ניכרים למנוע מפולת מן הצבא המצרי. ספק אם

הסובייטים הם שדחפו את המצרים למלחמה, אך גם לו רצו למנוע אותה ספק אם היו יכולים להופיע כמי שמנעו את מצרים מלהשיג את „חיסול תוצאות התוקפנות” בדרך צבאית, אחרי שהסובייטים נכשלו בהשגת משימה זו בדרך המדינית. מכיוון שהמלחמה פרצה, היו הסובייטים מחויבים למנוע את התמוטטותה של מצרים כדי לשמור על אמינותם. מאמציה של ברית-המועצות התבטאו במשלוחים גדולים של ציוד צבאי, באספקת סוגי נשק מתוחכמים יותר, ובהעמקת השתתפותם של היועצים והמומחים הסובייטים במצרים.

בראשית שנת 1970 הצליחה ישראל לנטרל את מערכת ההגנה נגד מטוסים של מצרים, ולהשיג חופש פעולה כמעט מלא בשמיה. חופש פעולה זה איפשר כתישה שיטתית ויעילה של הכוחות לאורך התעלה, ואת „הפצצות העומק” של מתקנים צבאיים ומטרות אסטרטגיות בעומק שטחה של מצרים. ישראל עמדה על סף השגת מטרותיה במלחמה שנכפתה עליה: לגבות מן המצרים תמורת המשך המלחמה מחיר שבו לא יוכלו לעמוד לאורך זמן. בנקודה זו חל מפנה איכותי במעורבות הסובייטית. כאשר עמדה מצרים בפני סכנת תבוסה והתמוטטות, נחלצה ברית-המועצות למאמץ סיוע מסיבי כדי למנוע מפולת. הסיוע כלל בניה מחדש של מערכת ההגנה נגד מטוסים של מצרים: סגל סובייטי לקח על עצמו בהדרגה את האחריות לחלק ניכר ממערך הגילוי, השליטה והבקרה; טייסים סובייטים השתלבו במשימות היירוט; וצוותים סובייטיים איישו, לפחות לתקופת-מה, את הטילים החדשים (סאם-3). עצם העובדה שברית המועצות לקחה על עצמה אחריות זו, הכניסה למלחמה שיקול יוקרה בעל משמעות כללית: אם מערך ההגנה הצפוף שניבנה סביב קאהיר היה דמוי המערך המגן על מוסקבה, תוכנן על-ידי אותו הגנרל, הורכב מאותו ציוד, אויש בחלקו על-ידי כוחות סובייטיים, הרי שחדירת פאנטום ישראלי לקאהיר דרך אותה מערכת משמעה שמפציץ אמריקני יכול, לכאורה, לחדור למוס-קבה. המעורבות הסובייטית המסיבית הכבידה על חיל-האוויר של צה”ל במאמציו להמשיך ולעשות את המלחמה בבלתי-נסבלת עבור מצרים. הנוכחות הסובייטית נתנה חסות לעומק המצרי בפני התקפות ישראליות. תחת לחץ התקדמותה של מערכת ההגנה נגד מטוסים אל עבר התעלה, החל צה”ל לשלם (החל ב־30 ביוני, 1970) מחיר ניכר במטוסים והשימוש בחיל-אוויר שוב לא היה מכשיר הכרעה זול. כדי להשיג תוצאה זו הפעילה ברית-המועצות אמצעים בכמות ובאיכות שרק מעצמת-על יכולה להרשות לעצמה. תהליך זה, לו היה נמשך ומצליח, היה כופה על ישראל, יחד עם מגבלות אחרות שנבעו מהנוכחות הסובייטית, מלחמה ממושכת בתנאים שהיו עלולים להוליד לשחיקה מסוכנת של כוחה הצבאי והמוראלי.

באביב הגיעה מעורבותה הישירה של ברית-המועצות למקדמים שהעמידו את ארצות-הברית בפני ברירה בין שתי אפשרויות בלתי מתקבלות: להניח לישראל להגיע למצב בלתי-נסבל מבחינה צבאית בשל העמקת המעורבות הסובייטית, או להיכנס למעורבות מאזנת לצידה של ישראל. האפשרות הראשונה לא יכולה היתה להתקבל בעיקר משיקולים גלובליים, והשניה היתה בלתי-אפשרית במיוחד בשעה שהטראומה הוייטנאמית בארצות-הברית היתה בשיאה. מלחמת ההתשה הביאה, איפוא, איום על האינטרס האמריקני הראשון במעלה: מניעתו של קיטוב העלול להידרדר לעימות ישיר עם ברית-המועצות. כדי

להימנע מן הצורך להידרדר לאחת משתי האפשרויות הבלתי-רצויות שהוזכרו, היתה ארצות-הברית צריכה להביא את המלחמה לידי סיום. ישראל לא היתה מעוניינת במלחמה זו מלכתחילה, ולא היתה בידה היכולת להפסיקה. המפתח היה בידי של נאצר. המחיר שדרש תמורת נכונותו להפסיק את האש, היה אימוצה בפומבי על-ידי ארצות-הברית של תכנית פעולה אשר במסגרתה תידרש ישראל לנסיגה מלאה, למעשה, ללא התפייסות היסטורית בין הערבים לישראל. „יוזמת רוג'רס” מחודש יוני 1970 התקרבה, ככל שיכול היה נאצר לצפות בתנאים שהיו קיימים אז, לתכנית פעולה כזו. היא נועדה להביא את הצדדים למלחמה, „להפסיק לירות ולהתחיל לדבר”, ולדון עם יארינג במסגרת שהתבססה למעשה (אם כי לא להלכה) על עיקריה של „תכנית רוג'רס” של אוקטובר-דצמבר 1969. חומרתה של תכנית זו בכמה הבטחות אישיות חשובות של הנשיא ניקסון לראש ממשלת ישראל, אך תפיסתה של אותה תכנית עמדה גם ביסוד ההסדר שחזו האמריקנים בסוף 1970.

נאצר לא יצא, איפוא, מ„מלחמת ההתשה” בידים ריקות. כאשר בוחנים את הישגיהן של המלחמה והמדיניות שממנה נגזרה על רקע מצבה של מצרים בסוף מלחמת ששת-הימים ולאורן של המגבלות שהטילה מצרים על עצמה (מסיבות שפורטו לעיל), קשה לראות כיצד יכול היה נאצר להשיג הרבה יותר ממה שהשיג. מעל לכל, הוא הצליח להביא את הגורם היחידי אשר יכול היה ללחוץ על ישראל באופן אפקטיבי לאימוצה של תכנית פעולה שנועדה להביא את ישראל להסדר הדומה למדי לתפיסה של מצרים. אולם, כאשר בוחנים את הצלחתה של „מלחמת ההתשה” מול הציפיות שעוררו סיסמאות תיו של נאצר, ובראשן הבטחותיו הפומביות, „להחזיר בכוח את אשר נלקח בכוח”, אין ספק שיש לראותה ככישלון. למעלה מזאת, אף תכנית הפעולה שאומצה על-ידי ארצות-הברית התמססה מיד לאחר מכן תוך התגבשותו של מצב נוח לישר-אל וקשה למצרים. אבדן התנופה המדינית והתבססותו של מצב ה„לא-מלחמה ולא-שלום” זמן קצר אחרי הפסקת האש מצביעים אף הם על המגבלות הפנימיות של ההישג המצרי. מצב זה נשאר בתוקפו עד למותו של נאצר ובשנים הראשונות של יורשו. כישלון זה היה קשור במידה רבה בנתונים האובייקטיביים בהם מצאה מצרים את עצמה אחרי מלחמת ששת-הימים, אך מבחינה אחת, מרכזית מאוד, הוא גם תולדת אישיותו של נאצר ודרכו המדינית. בחינת השאלה בפרספקטיבה שנתקבלה לאחר מלחמת יום-הכיפורים מעלה שאת המפנה הקריטי בעמדתה של ארצות-הברית ניתן היה, כנראה, להשיג רק על-ידי מיצויה המלא של הדרך אשר בנחיצותה השתכנע נאצר אחרי מלחמת ששת-הימים: דרך המשלבת איום צבאי בדמות מלחמה בהיקף מלא, ופיתוי מדיני בדמות נכונות מצרית לפניה של מה אל עבר ארצות-הברית אחרי המלחמה, על חשבון יחסיה עם ברית-המועצות (למרות שהללו עשו את המלחמה לאפשרית). יצירת איום צבאי גדול, זמן כה קצר לאחר התבוסה ב־1967, היתה אולי מעבר להישג ידו של כל מנהיג מצרי, אך לפחות את הפיתוי המדיני ניתן היה להציע. נראה שנאצר, הכוחן הגדול של המאבק נגד „האימפריאליזם האמריקני”, לא היה מסוגל להרחיק לכת עד לאימוצה וביצועה השלמים של מדיניות כזו.

4 מיגים מצרים הופלו הבוקר
קרבות אוויריים בחזית התעלה * כל מטוסינו חזרו בשלום

במהלך הקרבות של 1948 נערכו בגובה של 40,000 נמשכו כ-20 דקות נ"ר, רגל השתמשו טייסות צווררים בחזית התעלה. כי מטוסני חזרי או שני טייסות מצריים בתחתים ובטריי אויר צונחים בקרבות של אויר

צה"ל תקף 3 מוצבים בחוף מפרץ סואץ
13 חיילים מצריים נהרגו, אחד נישבה

כל אנשינו חזרו בשלום * סוכל נסיון של חבלנים לתקוף מוצב של צה"ל בבקעת הירדן

קשיש וצעיר מתושבי עזה נושאים בזרועותיהם אל המכונית נער עזתי פצוע, שנפגע קשה מהתפוצצות רימונים שהוטלו אתמול במרכז עזה. (ראה עמ' 1)

[illegible]

1 מבר"ח
נודיה נתפסו
מפרץ סואץ

המחיר של צהרל
אשר ימים אחדים ב
יום העשירית דרכו
על אמצעי התעבורה ה
אשר את שני המי
אשר נהגו כי יוכלו
אשר בהתאם לשיט

המכרז האגודה
המכרז המכרז
אגודה המכרז
אגודה המכרז
אגודה המכרז

**חילי צה"ל
צעו בתעלה**

מושב אלמנור
בתאונה בסיני
נזק ג' ברי, הכר מיסב
נחמק אסכול בבוקר

כעת יזרית מילואים
יזרית שיהיה בן
והייתי החברים בן
היא התחתן לפני
עם שהנחתה
הוא החבר

המדינה תוכל להעביר את המעורבות
הממשלתית במערכת הפיננסית
למסגרת של רגולציה כלכלית
המבוססת על חוקים ופיקוח
ממשלתי.

[illegible]

מלחמה
במבואות, שהם
המחלקות
הדין והמשפט
במנהל שאלו חיל

לְיִשְׂרָאֵל כִּיבִיטִים
אֲרוּפִים אַחֲרֵיהֶם
לֹא שֶׁהִשְׁכַּח בִּי
תִּכְוֶן יִחְיֶה הַדָּבָר
הַיָּדְעִים.

אשר לא ידענו
אשר לא ידענו

תבג שו
מזרחי

שקן ב
..פתח" פשטו ע
לכפות על אירגו

דעם פארשטענדליכעם
וועגן דעם פארשטענדליכעם
וועגן דעם פארשטענדליכעם
וועגן דעם פארשטענדליכעם

הנהגת אגף המבצעים
המבצעים "א-ד" חסר
המבצעים "ה-ז" חסר
המבצעים "ח-ט" חסר
המבצעים "י-כ" חסר

לחמה **...מוות לשרבים**
החודש
השנים

העדה הכוללת כי ממשלת ישראל תמנה את עמדה אחרי הכרעה ונסתה בכתב

החלטה, אמרו 78 שדגים
אם היתה בוצעבט אשת
הניצ הבורק למעשה.
מקום הראשון שדורן מים
חלל אדיוני בבריתיה.

החלטת הפרד
כחירות בתנועה
הציונית
התנועה הציונית

[illegible]

הנה, מידת הכנסת האזרחים היורשים נכסיהם. נשאלה	לעריבים. היטל צדק — כוונה ליהודים. היהודים —	עבודה המכונה את מצע ה' — כפלוגה על המדיניות בשטחים	קרת ומאורגנת של עובדים מובטלים מבושרי השטחים ב'	פסג האחרונה לפני מלחם הקולום השנייה.
--	---	---	--	---

הירדנים חידשו זרימת מי הירמוך בתעלת עיזר שחובלה בפשיטה

[illegible]

תנגשויות ביץ אירגוני טרור

שקיפים: נסיון הישג המידע

[illegible]

סא"ל אברהם זוהר
נפטר בן 67
 נפטר ביום חמישי (17.12.98) בן 67. נולד ב-31.1.31, ירושלים. שירת בצבא כסא"ל. נשוי, 3 ילדים. נפטר כתוצאה מסיבוכים של ניתוח לב. הובא למנוחה בבית העלמין הרמת השרון. הלוויה ביום ראשון (20.12.98) בבית העלמין הרמת השרון.

[illegible]

התלכי הנחות ובמקורות
הנחה במסגרת האמצעים
כללים שיעשו ליתור הכר
הכלכלה ביופחת של ממש

[illegible]

החלטה לערוך

[illegible][illegible]

בליל 7-8 באוגוסט 1970 באה לקצה המלחמה הרביעית בתולדות מדינת ישראל. המלחמה פרצה ב-8 במרץ 1969 והיא התחוללה ברובה בקוי הפסקת האש עם מצרים, ירדן וסוריה. נוסף לצבאות ערב, נטלו בה חלק גם ארגוני המחבלים שהעבירו לתוך ארץ-ישראל, לחו"ל ולגבול הלבנון. מחולל המלחמה, גמאל עבד אל-נאצר, כינה אותה „מלחמת התשה" (חרב אסתנזאף). בצה"ל כינוה „המלחמה על הפסקת האש". במלאת שבע שנים לסיומה, מן הדין שנבחן אותה בשני מישורים: כמלחמה הרביעית מתוך חמש מלחמות על המרחב הארץ-ישראלי מאז נובמבר 1947, וכחלק מהאירועים במרחב זה בשנים 1967—1977. במאמר זה נעסוק בתיאוריה של ההתשה על-פי לידל הארט ומאו טסה טונג, נבהיר כיצד „תורגמה" התיאוריה, זו של מאו טסה טונג בעיקר, על-ידי הערבים, ונתאר את השתלשלות האירועים ואת ניתוחם על-פי התיאוריה.

ה-19 ב„מלחמה המהפכנית". מאו טסה טונג ואחרים מה-מחנה ה„מזרחי" (גיאפ, גווארה) פיתחו את העיון בשאלה זו, תוך שימוש בדגם מלחמותיים שלהם. מאו נגע בחיי-בוריו בשאלות של מלחמה מהפכנית, מלחמה ממושכת שהיא בבחינת מלחמת התשה ולוחמת גרילה. המלחמה הממושכת, תכליתה להתיש ולערער את עוצמת האויב (בחיבורו מתייחס מאו טסה טונג למלחמה נגד יפן) ועליה להתנהל בשלושה שלבים: הגנה אסטרטגית; הכנה למתקפת נגד והתקפת נגד אסטרטגית. האורך והקשה בשלבים הוא השלב השני, באשר הוא מתנהל נגד אויב שהגיע לנקודות סופיות במתקפתו ויעשה הכל כדי לערער את החזית המאוחדת מבפנים. תפקיד חשוב במלחמה זו, ובעיקר בשלב השני, מוטל על אנשי הגרילה. תנאי חשוב להצלחת אלה, הוא השגת שיתוף פעולה עם המוני העם בשטח הכיבוש. זירת המלחמה של לוחמת גרילה מחולקת לשלושה: בסיס הגרילה המצוי מחוץ לשליטת האויב; בסיס האויב ואיזור הגרילה עליו מתכתשים השניים. המטרה היא להרחיב את איזור הגרילה, כדי להפכו אח"כ לבסיס גרילה ולהצר את בסיס האויב. אחד ממרכיביה העיקריים של הגרילה הוא הטרור: טרור כופה כנגד אוכלוסיה שממאנת לשחף פעולה, טרור ממרר נגד השלטון הזר, טרור משובש נגד מנגנון הכיבוש וטרור מפורר נגד אוכלוסיית השלטון הזר. סימן היכר של הגרילה הוא העדר חזיתות ברורות. מאו חייב שיתוף פעולה בין הגרילה לגייסות הסדירים והדגיש את הצורך בפיקוד אסטרטגי מרוכז. כן קבע כי קיים יחס גומלין ברור בין טקטיקה לאסטרטגיה במלחמת גרילה והזהיר מפני תפיסה מוטעית לפיה ניצחון אסטרטגי יושג על-ידי הישגים טקטיים בלבד.

מלחמת התשה בראיה ערבית

מטבע הלשון „התשה" נולדה בסערת המלחמה ולראשונה הגיחה לחלל העולם ב-23 ביולי 1969, לאחר שהכנסת חיל-האוויר הישראלי לפעולה בקו התעלה ב-20 ביולי הפכה את קערת תכנוניו של נאצר על פיה. כבר בקיץ 1966, על רקע הנחה של חוסר יכולת הכרעה צבאית של ישראל במלחמה קצרה של שריון ואויר, פותחה אצל הערבים תפיסה לפיה יש להתיש את הישראלים בשלב הכנה של לוחמת גרילה ממושכת, שלאחריו

נדמה שבמלחמת העולם הראשונה נלמד לקח באשר לחוסר התכליתיות בהקזת דם נוסח ורדן² ומלחמת החפרות. למרות זאת, וחרף הופעת „המיימד השלישי" (הטנק והמטוס), המשיכו הוגי דעות צבאיים לעסוק בסוגיות של מלחמה ממושכת שיש בה יסודות של התשה. דווקא גנרל פולר, אבי „תורת השריון", ניבא את תחייתה מחדש של לוחמת גרילה. בסוגיה זו עסק גם בן זמנו, לידל הארט, ויותר מהם עסקו בשאלות אלה התיאור-טיקנים של „העולם המהפכני", כשהבולט בהם הוא מאו טסה טונג.

בספרו „אסטרטגיה של גישה עקיפה"³ דן לידל הארט באסטר-טגיה „מוגבלת מטרה", או אסטרטגיה „פביאנית": „הסיבה הרגילה יותר לנקיטת אסטרטגיה מוגבלת מטרה היא הרצון להמתין לשינוי במאזן הכוחות. לשינוי זה חותרים תכופות, ומשיגים אותו, על-ידי התשת כוח האויב, וזאת על-ידי דקי-רות, תחת להסתכן במהלומות. תנאי חיוני לאסטרטגיה כזאת היא, שלגבי האויב תהיה ההתשה גדולה בהרבה מאשר לגביך. יתכן ואפשר להשיג מטרה זאת על-ידי פשיטות על האספקה שלו; על-ידי התקפות מקומיות המשמידות חלקים בכוחו, או הגורמות להם אבידות כבדות בהרבה משלך; על-ידי פיתוי לבצע התקפות בלתי כדאיות; על-ידי גרימת פיזור ופיצול מופרזים של כוחותיו; ולא פחות מכן — על-ידי דלדול מרצו הרוחני והגשמי.⁴ אסטרטגיה כזו אינה בהכרח מדיניות של חולשה במהותה, אלא „סיגול מעשי של האמצעים להשגת המטרה". אדרבא, קובע לידל הארט, „כאשר ממשלה מגעת לכלל הכרה כי לאויב עדיפות צבאית, אם באופן כללי או בזירה מיוחדת, אפשר ובחכמה תעשה אם תבחר באסטרטגיה בעלת מטרה מוגבלת. אפילו נקטה מדיניות כזו שלא מדעת, הרי יש לבדוק אם המדיניות הצבאית, המאופקת אינה זכאית לתפוס מקום בתורת המלחמה."⁵

אנגלס, אבי תורת המלחמה המרכסיסטית, עסק בשלהי המאה

1. אסתנזאף — א. התשה; ב. הקזת דם.

2. בקרב ורדן שילמו בחייהם כ-750,000 לוחמים צרפתים, בריטים וגרמנים, בלחימה שארכה כעשרה חדשים.

3. ב. ה. לידל-הארט, אסטרטגיה של גישה עקיפה, מערכות, 1956, פרקים י"ט—כ"ב.

4. שם, עמ' 329.

שלב התשה — מרס 1969 עד אוגוסט 1970; שלב הפסקת האש — אוגוסט 1970 עד אוגוסט 1973.

ב-27 ביולי 1969 נתן העיתון אל-אהראם מקום נכבד למאמר „אסטרטגיית ההסלמה של מצרים“, פרי עטו של טה אל מגדוב (לוא'א מגדוב נמנה על מחברי הספר „מלחמת הרמד'אן“). זה תואר כאיש מחקר במכון למחקרים פלסטיניים וציוניים מטעם העיתון. המחבר הגדיר את ההסלמה כשיטה במאבק הבינלאומי בתקופה שבין שלום מתוח למלחמה טוטאלית, כאמצעי להניע אויב לוותר על שאיפות תוקפנות וכשלב אסטרטגי הקודם לפעולה צבאית ישירה. ההסלמה היא גמישה ומורכבת מיסודות מדיניים, דיפלומטיים, כלכליים וצבאיים מוגבלים. ערכה האמיתי הוא בכך שמחירה לא יעלה על ערך תוצאותיה. היא מחייבת מאבק של רצון ומאמץ בלתי גלואה, הכל על מנת להתיש את כוחותיו ומשאביו של האויב בכל התחומים (תוך שילוב הפלסטינים וארגוני ההתנגדות). ההתמודדותיות המזוינות לפי מגדוב כוללות מהלומות מרוכזות של אש ארטילרית, פשיטות בזק על קוי ההגנה, התנגשויות אוויר ופעולות תצפית בעומק השטח הכבוש. בתוך כל אלה טמונה סכנה של הבאת אירועים „אל סף התהום“. האויב הישראלי „נוגדני מטבעו“ ויש לצפות ל„קפיצות פתע תוקפניות“ בניסיון להביא משבר אל „סף התהום“, על-ידי פעולות הרס בקנה מידה נרחב, ובעיקר על-ידי כוח המחץ של חיל-האוויר הישראלי.⁷ כל אלה מחייבים שתכנון ההסלמה והשליטה עליה יימצאו בידי הדרג המדיני והצבאי הגבוה ביותר.

ההתבטאויות של חסנין הייכל בסמוך לפרסום „מסמך מגדוב“, הצביעו אף הן על אסטרטגיה של התשה (הסלמה), תוך השגת שיתוף פעולה של החזית המזרחית ושל המחבלים, הכל, כשלב ביניים לשלב השחרור שיידחה לזמן בו ישתנה מאזן הכוחות.

בדיעבד, נראה כי ניתוחו של מגדוב מצביע על מהותה של אסטרטגיית ההתשה המצרית ומטרתיה כפי שאכן הותוו ביולי 1969. במאמרו של מגדוב ניכרים היטב יסודות המצויים אצל מאו טסה טונג, באותה מידה שקיים דמיון רב בין שלושת שלביו של נאצר לבין שלבי ה„מלחמה הממושכת“ של מאו.

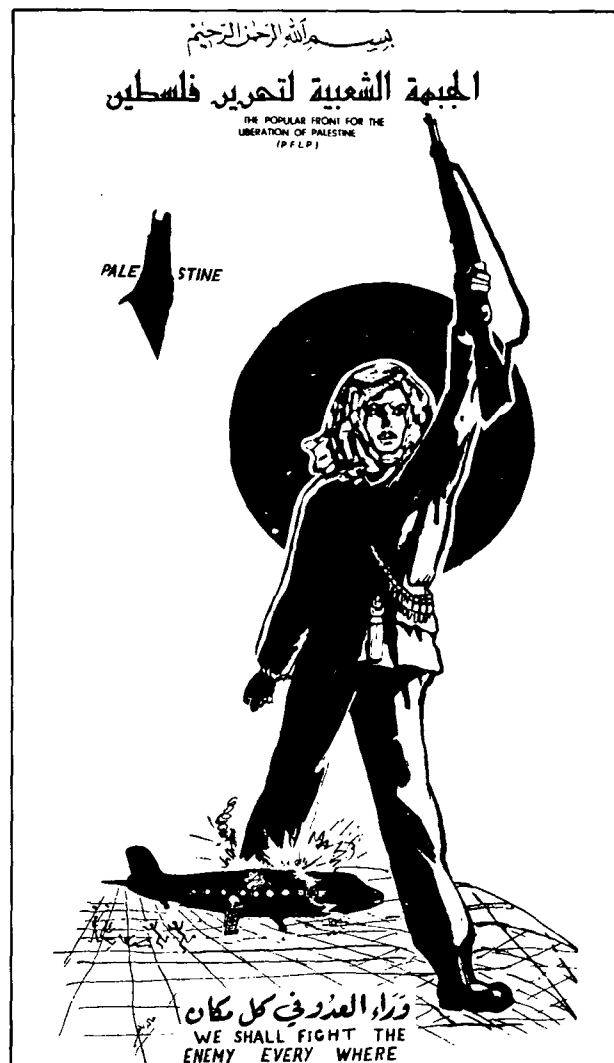
המעשה

ננסה לבחון את האירועים במלחמת ההתשה בשנים 1969—1970 על-פי התיאוריה, מתוך מודעות לעניין שמגלים הערבים לתורת הלחימה של מאו טסה טונג וחבריו, ותוך קבלת קביעתו של לידל הארט, לפיה יש וננקטת אסטרטגיה מוגבלת מטרה גם שלא במודע.

החזית המצרית היתה איזור הלחימה העיקרי במלחמה. החזית המזרחית והמחבלים היו גורם רב ערך וחיוני באסטרטגיה המצרית, אך משני לחזית העיקרית בתעלה. קצב המלחמה, יעדיה ומטרותיה, מועד תחילתה וסיומה — כל אלה נקבעו על-ידי גמאל עבד אל-נאצר. למעלה מ-90% מכלל הפעילות העוינת היתה בקו התעלה. כ-50% מנפגעינו וכ-60% מכלל אבידות הערבים היו בזירה זו.

תיאוריית שלושת השלבים נקבעה על-ידי נאצר בקיץ 1968:

7. בכך ניתן לראות הגדרה של ישראל כ„מדינה מטורפת“, בדומה להגדרה שלנו את מדינות ערב, ועל כך ראה: יחזקאל דרור, מדינות מטורפות. מערכות. פרק 9.

כרזה שפורסמה על-ידי „החזית העממית לשחרור פלסטין“

תבוא מלחמה מסוג איטי יותר בו יסמכו על מסות של כוח-אדם.⁵ ביולי 1966 אמר נאצר: „אנו נתאם מאמצנו עם כל המהפכנים הערביים למען שחרור פלסטין, על-ידי פיתרון מהפכני ולא מסורתי.“⁶ בינתיים התחוללה מלחמת ששת הימים ושינתה לחלוטין את מצבה הגיאוגרפי-צבאי של ישראל. רעיונות ערביים על מלחמת השמד נגד ישראל חייבים היו להיגנו. ביולי 1968, לאחר שחזר מביקור במוסקבה, הציג נאצר את תורת שלושת השלבים שלו: שלב עמידה איתנה, שהסתיים בקיץ 1968; שלב הגנה מונעת שהתבטא בשתי הפגזות רחבות ממדים על ביצורי התעלה ונקטע בעקבות מבצע נג'ע חמדי; שלב השחרור שעמד (כנראה) להתבצע בקיץ 1969. חלוקה בדיעבד של התקופה 1967—1973 מצויה בספר „מלחמת הרמד'אן“ שהוצא על-ידי הצבא המצרי בפברואר 1974: „ניתן לחלק את שש השנים עד מלחמת רמד'אן לארבעה שלבים עיקריים: שלב עמידה איתנה — יולי 1967 עד אוגוסט 1968; שלב הגנה פעילה — ספטמבר 1968 עד פברואר 1969;

5. נדב ספרן, העימות הערבי-ישראלי 1948—1967.

1969, עמ' 214.

6. רדיו קהיר, 26 ביולי 1966.

המשכו הפעיל של שלב זה נקטע, כאשר בלילה אור ל-1 בנובמבר פגעו כוחות צה"ל ביעדים בברך הנילוס על-יד נג'ע חמדי שבמצרים העילית. הקו המצרי שקט; בזירה המזרחית נמשכו התקריות.

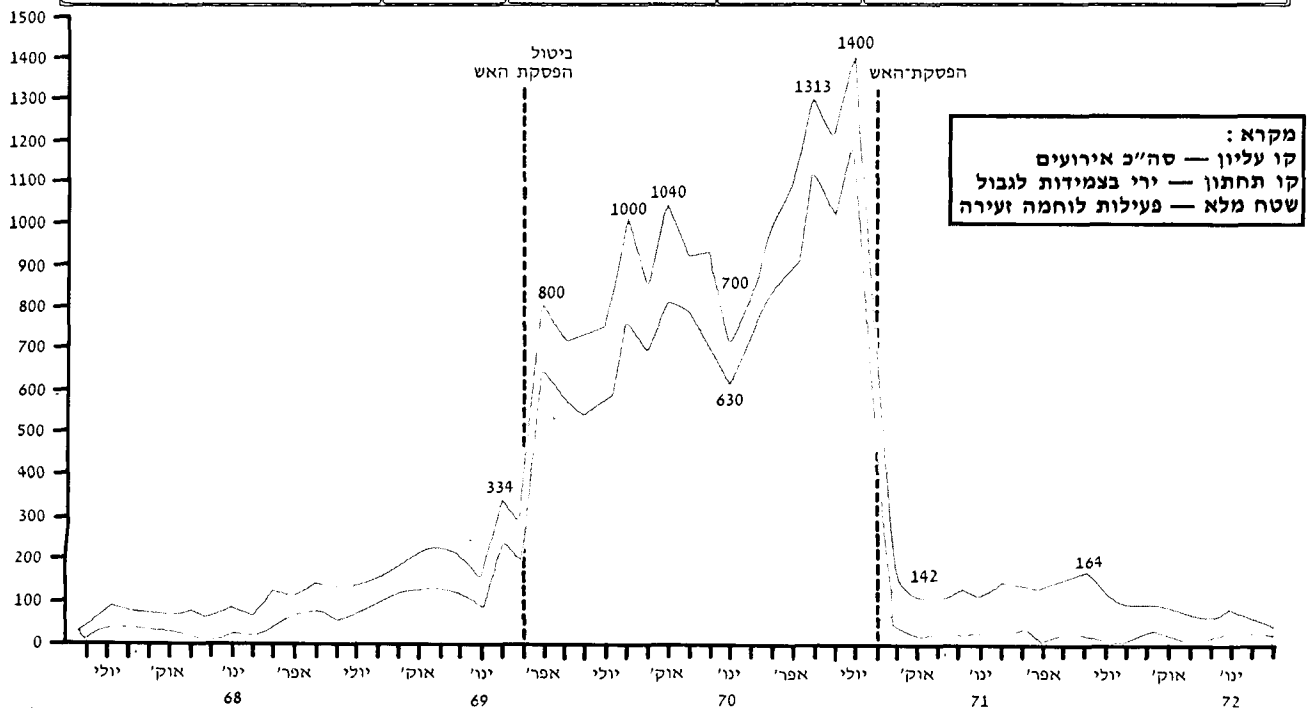
המלחמה בתעלה חודשה במרס 1969, בסדרת הפגזות בנוסח קיץ 1968 ופשיטות על „מעוזים“ שהקמתם עמדה בשלבי סיום. ב-25 באפריל 1969 הכריז מנכ"ל משרד החוץ המצרי, צלאח גוהר כי „אין מקום להמשך הפסקת האש“. ב-22 ביולי הכריז שר המלחמה, גנרל פוזי כי „קרוב שלב השחרור“. קדמה לכך הודעה של נאצר במאי 1969 כי הרים 60% של קו בר-לב. ההצלחות האמיתיות והמדומות, סימנים של התעוררות החזית המזרחית, הגברת פעילות מחבלים בזירה הסורית, שהיתה שקטה יחסית עד כה, ונסיונות תקיפת מוצבים על-ידי מחבלים בגבול ירדן — כל אלה נטעו, כנראה, במצרים הרגשת ביטחון ביכולתם להעביר את המלחמה לתוך סיני. אולם קרה משהו בלתי צפוי: האבידות שלנו שעלו עד כה בהתמדה הביאו לתגובה חריפה של ישראל. בלילה אור ל-20 ביולי תקף כוח

שלב עמידה איתנה; שלב הגנה מונעת; שלב השחרור, וכבר עמדנו על הזהות המתבקשת בין אלה לבין שלבי המלחמה הממושכת של מאו טסה טונג. עד לזמן זה היו בגבול המצרי מספר תקריות אש גדולות, אך לא מלחמה אינ-טנסיבית. דווקא הגבול הירדני היה „חם“ מזה המצרי, ובעיקר, מתחילת 1968. גורם מרכזי לכך היו המחבלים שנכשלו בנסיונם לכוון „איזור גרילה“ ביהודה ובשומרון ונדחקו לבקעת הירדן. גם שם לא הניח להם צה"ל, ובמקביל לחסימת קו הנהר על-ידי „מערכת“ ביצורים ומרדפים, שיבש את היערכותם בבקעה וחייבם להסיג את „בסיס הגרילה“ שלהם אל גב ההר הירדני. משניסו להעתיק אח"כ את פעילותם לערבה ולים המלח, נבלמו גם בגזרות אלה.

בניסיון לשלב את החזית המזרחית במערכה, חודש הפיקוד הערבי המשותף בספטמבר 1968. ב-9 באותו חודש הכריז דובר צבא מצרים כי הנה החל שלב ה„הגנה המונעת“. ב-8 בספטמבר וב-26 באוקטובר מומש המעבר על-ידי הפגזות רחבות היקף על קו המוצבים שלנו: 25 חיילים נהרגו וכ-50 נפצעו. אולם,

סה"כ אירועים עוינים בחתך חודשי, בתקופה שמתום מלחמת ששת-הימים, והגורמים המשפיעים עליהם.

אירועים ומעצמות	פבר' 71		מרס 70		פבר' 70		מרס 69		פבר' 68		מרס 67	
	יוזמת יארינג	רוג'רס	יוזמת רוג'רס	מערובות תכנית סובייטית רוג'רס במצרים	מרס 70	דצמ' 69	מרס 70	פשיטה	פשיטה	פשיטה	פשיטה	פשיטה
כוחותינו	פבר' 72	פבר' 72	פבר' 72	פבר' 72	פבר' 72	פבר' 72	פבר' 72	פבר' 72	פבר' 72	פבר' 72	פבר' 72	פבר' 72
	ננד המחבלים בלבנון וסוריה	ננד המחבלים בלבנון וסוריה	ננד המחבלים בלבנון וסוריה	ננד המחבלים בלבנון וסוריה	ננד המחבלים בלבנון וסוריה	ננד המחבלים בלבנון וסוריה	ננד המחבלים בלבנון וסוריה	ננד המחבלים בלבנון וסוריה	ננד המחבלים בלבנון וסוריה	ננד המחבלים בלבנון וסוריה	ננד המחבלים בלבנון וסוריה	ננד המחבלים בלבנון וסוריה
אויב	מרס 71	מרס 71	מרס 71	מרס 71	מרס 71	מרס 71	מרס 71	מרס 71	מרס 71	מרס 71	מרס 71	מרס 71
	סאדאת מבטל מילולית את הפסקת האש	סאדאת מבטל מילולית את הפסקת האש	סאדאת מבטל מילולית את הפסקת האש	סאדאת מבטל מילולית את הפסקת האש	סאדאת מבטל מילולית את הפסקת האש	סאדאת מבטל מילולית את הפסקת האש	סאדאת מבטל מילולית את הפסקת האש	סאדאת מבטל מילולית את הפסקת האש	סאדאת מבטל מילולית את הפסקת האש	סאדאת מבטל מילולית את הפסקת האש	סאדאת מבטל מילולית את הפסקת האש	סאדאת מבטל מילולית את הפסקת האש
עמידה איתנה הגנה מונעת מלחמת התשה שלב שחרור הפסקת אש												

ביולי, לאחר ביקור נוסף במוסקבה קיבל נאצר את התכנית. בחצות ליל 7-8 באוגוסט 1970 פסקה האש. בכך הושגה מטרת המלחמה של ישראל, אולם אליה וקוץ בה: בו בלילה הפרו המצרים את הסכם ה"סטנד סטיל" וקידמו סוללות טילי קרקע אוויר לתעלה.

סיכום

מאז 8 באוגוסט 1970 ידע המרחב הארץ-ישראלי מלחמה נוספת באוקטובר 1973, ובעקבותיה 100 ימי מלחמת התשה. למלחמת יום-הכיפורים — שמטרתה האסטרטגיות היו מוגבלות מטרה אף הן — קדמו פעולות של הבאת "מלחמה אל הסף" על-ידי סאדאת, יורשו של נאצר. ספטמבר 1970 ידוע גם כ, ספטמבר השחור", בו סולקו המחבלים מירדן, חרף ניסיון התערבות סורי. מאז גם הסתבכה לבנון במלחמת אזרחים. גם המחבלים ראו במלחמתם אסטרטגיה ולא טקטיקה, וכך גם הגדירה באמנה הפלסטינית (סעיף 9). יתר על כן, מתוך נאמנות לעקרונות של מלחמה ללא חזית מוגדרת, העבירו לשטח ישראל ומחוצה לה גם כן, "איזור הגרילה" שלהם ביהודה וב-שומרון נשמט מידם כבר ב-1968 וזה שברצועת עזה נשאר פעיל עד 1971. הם גם הפעילו טרור לשמו נגד אזרחים ישראלים ונגד האוכלוסיה המקומית, כדי למנוע שיתוף פעולה. אולם בכל אלה לא תמיד השכילו לפעול עם הצבאות הסדירים, ולבד מחיכוכים בינם לבין עצמם, גרמו לשתי מלחמות אזרחים.

בראיה לאחר ברור כי הערבים ובראשם מצרים, ראו במלחמת ההתשה שלב ביניים אסטרטגי, לקראת שלב המתקפה. יתר על כן, למרות כשלון המלחמה, הירבו והשתמשו במושג זה כדי לאפיין את כל מערכת המלחמה נגד ישראל ב-30 השנים האחרונות, לרבות פעילות מדינית וכלכלית (הסגר, חרם כלכלי ונשק הנפט). מלחמת ההתשה, בדין שלא תוגדר כ, תקריות גבול" בלבד, אלא כמלחמה לכל דבר. מלחמה זו ו, מלחמת 30 השנים" המתחוללת במרחב הארץ-ישראלי עד היום, מחזקים את שאלתו של לידל הארט אם מדיניות צבאית, "מאופקת" — ואפילו שלא במודע — אינה זכאית לתפוס מקום בתורת הלחימה. טוב אם כל הצדדים השותפים למלחמה ילמדו תורה זו ולקחיה. טוב שהישראלים ינסו לחשוב במסגרות חשיבה המקובלות על האויב ולהכין עצמם לסוג כזה של מלחמה ממושכת על כל המשתמע מכך בתחום הצבאי, הכלכלי, המדיני והחברתי.

על שכנינו ללמוד בעיקר את, "אזהרתו" של מאו מפני ניסיון להעתיק מודל לחימה התפור לפי ממדיה האדירים של סין למרחב של ארץ קטנה. טוב גם שידעו כי העם היהודי מורגל באסטרטגיות של התשה והשמדה, ועמד בכך חרף אבידות ושיגאות. טוב גם שכל הצדדים ישיתו את לבם לדברי לידל הארט כי, "התמדה עד הסוף במלחמה ניתנת להצדיקה רק אם קיים סיכוי טוב לסיום טוב, וכי אפשר ועמים יכלו תכופות להתקרב למטרתם על-ידי שהיו מנצלים הפוגה במאבק כדי לדון על הסדר, יותר מאשר על ידי שהיו ממשיכים במלחמה מתוך שאיפה ל"ניצחון".

קומנדו ישראלי את מבצר האי גרין שבצפון מפרץ סואץ. למחרת הותקף המערך המצרי בצפון התעלה על-ידי עשרות מטוסי חיל-האוויר. שלושה ימים מאוחר יותר, בנאום יום ההפיכה, עדיין דיבר נאצר על, "שלב השחרור", אולם אז גם טבע את מטבע הלשון, "מלחמת התשה". נאומו זה ומאמריהם של חסננין הייכל ושל מגדוב בישרו את השינוי במטרות המלחמה ויעדיה: שלב השחרור נדחה, ובמקומו נפתחה מלחמה ממושכת של, "הקוט דם". כל זה, תוך הימנעות מהבאת, "מלחמה אל הסף". חששו של נאצר מתגובת, "טירוף" ישראלית בעקבות ה-20 ביולי נבע, כנראה, מזכרונות העבר. פעמיים עד כה הביא נאצר ל, "מלחמה אל הסף": ערב מערכת קדש וערב מלחמת ששת הימים. וראה זה פלא, הישראלים יצאו לקרב.

בשלהי שנת 1969 החל מסתמן כשלון אסטרטגיית ההתשה. מתוך כוונה לשמור על ההישגים ומתוך ראיית מטרת המלחמה שלנו לחייב את הערבים להפסיק את האש, הופעלו מטוסי חיל-האוויר בחודשים ינואר-מרס 1970 בעומק מצרים ופגעו במת-קנים ובמחנות צבאיים. היה בכך משום הבאה ל, "מלחמה אל הסף", אך הפעם ביוזמת צה"ל. בצר לו, קיבל נאצר את עצת הרוסים ואף ביקשם לסייע בידיו. במרס 1970 קיבלו עליהם הרוסים את משימת הגנת האוויר של עומק מצרים. צה"ל הפסיק באמצע מרס 1970 את פעילות העומק האווירית וריכוזה בקו הסמוך לתעלה, בנוסף לפעילות יבשתית.

תוך הישענות על המעורבות הסובייטית הגוברת והפעלת החזית המזרחית, החל נאצר בשבוע השני של אפריל 1970 ב, "אופנסיבית אביב" שנועדה, כנראה, להוות את הניסיון האחרון להשיג את מטרותיו, לרבות צליחת התעלה. כבאביב 1969, שוב נשאה המלחמה אופי של הפגזות רחבות ממדים, תקיפות באוויר ובים ומארכים. במקביל ניסה נאצר לקדם טילי קרקע-אוויר, ובמלחמה נגד ניסיון זה איבדנו חמישה מטוסי, "פאנטום" ביולי 1970. באחרון שבקרבות האוויר הופלו ארבעה מטוסים ובהם טייסים רוסים.

ב-15 במאי נהרגו 14 חיילים ישראלים במארב שהניח להם כוח מצרי; ב-25 ביוני עדיין ניסו המצרים להרוס מעוז על-ידי הנחתת מאות פגזים עליו, אולם אז כבר נסתמנה להם תמונה עגומה. פעילות אינטנסיבית של מטוסי חיל-האוויר מיוני 1970, גרמה לדילדול כוח הארטילריה המצרי. תצלום אוויר גילה מאות קברים מצריים בקו החזית. נאצר גם הודה בפומבי בכך שנהרגו חיילים רבים. ביוני 1970 נענתה סוריה לקריאת מצרים וצירפה את הצבא הסורי לתקריות הגבול: ב-24 ביוני תקפו הסורים מוצבים שלנו באמצעות כוחות שריון. ב, "מלחמת שלושת הימים" (25-27 ביוני 1970) שבאה כתגובה להסלמה זו היו לסורים כ-350 הרוגים, והיא הביאה להרגעת החזית הסורית. בתוך ירדן הלכו ונתגלעו חיכוכים בין השלטון לבין המחבל-לים. גם בלבנון, שבה החלו לפעול המחבלים הורגשה נחת זרועו של צה"ל: במאי 1970 פשט כוח משורייני על ה, "פתח לגד", ובהר דב הוקם בסיס מוצק שחלש על, "בסיס הגרילה" ב, "פתח לגד".

על רקע זה יכול היה שר החוץ האמריקאי ויליאם רוג'רס להציע ביוני 1970 הפסקת-אש למשך שלושה חודשים. ב-23

תא"ל יואל בן פורת

השירות בצה"ל- ערך וכורח לאומי

לכך וגם, ובעיקר, כאשר הוא חש כי המצב אמנם מחייב את תרומתו. לא כן הוא כאשר נראה כי המצב תקין כביכול. במקרים אלה מעדיפים רבים ללכת לשפת הים... ברצוני לנסות ולבחון את בעיות היסוד של מדינת ישראל בתחום הביטחון הלאומי, ובעיקר אותן הסוגיות אשר יש להן השלכה על הצורך בקיום שיעור התנדבות גבוה לשירות קבע, שיעור שיאפשר לא רק למלא את המסגרות מהבחינה הכמותית, אלא אף יאפשר לברור את הטובים ביותר.

ההתנדבות לשירות קבע בצה"ל נתונה לתנודות עונתיות, ולפחות מבחינה כמותית חלות בה עליות וירידות מדי כמה שנים. יותר משיש לתופעה זו מניין עים בתחום הכלכלי-עסוקתי, יש התאמה בינה לבין המצב הפוליטי-צבאי. כלומר, כאשר משתררים שקט ורגיעה בחזית והלחצים המדיניים המיידיים פוחתים, אז גם מסתמנת ירידה בהיענות לשירות הקבע וההתנדבות פוחתת. אבחנה זו, אם אכן נכונה היא, יש בה לא מעט מן החיוב, שכן היא מצביעה על נכונות הנוער להיענות לאתגרים ולהתייצב כאשר הוא נקרא

מדינת ישראל קמה בסערת מלחמת השחרור, כאקט של סיום וראשית לתהליכים היסטוריים בני מאות בשנים. היא התגשמות חלומותיהם ושאיפותיהם של דורות אשר הקריבו נפשם על קידוש השם, אשר נמקו בגלויות ונרדפו רדיפות רוחניות וגופניות. בתקופת השואה ראינו את העם היהודי בעלבוננו, כאשר בהעדר קיום לאומי וכוח מגן, הוא נרמס ונרצח בראש חוצות. רק בשלהי המאה ה-19 קם החזון הציוני המדיני ואך לפני כארבעה דורות החל המעשה הציוני המעשי של יישוב הארץ. היה זה דור מלחמת השחרור, אשר גישר בגופו בין תקופת האופל הלאומי לבין תקופת ראשית התקווה. הוא ראה את השלטון הזר בארץ-ישראל, הוא ראה את השואה. כל אלה, בתוספת הסיטואציה ההיסטורית המיוחדת במינה, היו דחפים רבי עוצמה לא רק להקרבה פיזית, אלא גם לויתור על הנוחיות, על טיפוח האישיות ועל הרווחה החומרית. גודל המעשה ועוצמת החוויה הלאומית היה ביכולתם להאפיל, לדחות ולהדחיק את התפלות שבשאיפות הפרט ורווחתו. בתום מלחמת השחרור היה ברור לכל שתקומת מדינת ישראל היא תולדה של שורה של מעשי בראשית כבניית הארץ, התיישבות ובניית חברה חדשה, אך בראש ובראשונה נצרפה המדינה באש המלחמה וקמה — יש מאין — תודות לכוח הצבאי שהשכלנו להקים ולטפח במשך כל תקופת „הישוב“. כוח זה היה הגורם העיקרי להוצאת מעשה המדינה מהכוח אל הפועל, כאשר הוכו צבאות ערב במלחמת תש"ח.

הגדרות שונות מקובלות למצבנו: „עם במצור“, „עם במלחמה“ ועוד. ההגדרה היותר מדויקת, לדעתי, היא מלחמת שחרור מתמדת. כיוון שהערבים אינם משלמים עם עצם קיומנו כעם וכמדינה, ואף יש בהם כאלה שכופרים בזכות קיומנו הפיזי בארץ, ניתן לומר שמלחמת השחרור שהחלה בתש"ח, טרם הסתיימה וטרם השיגה את כל מטרותיה. המטרה תושג כאשר ישלימו שכנינו הערבים עם היותנו מדינת העם היהודי כולה, כלומר כאשר יושג השלום האמיתי. כל עוד לא בא השלום, נתונים אנו במלחמת קוממיות, אשר בה שזור המאבק המדיני ומשולב במלחמות המתרחשות מדי כמה שנים.

הערבים שואפים לפיתרון בדרך הכוח

הדיספרופורציה הכמותית הגדולה שבינינו לבין הערבים (114 מיליון לעומת שלושה מיליון) היא, לדעתי, אחד הגורמים המונעים מהערבים חשיבה רציונלית בתחום היחסים עם ישראל. נתון זה, בתוספת עושר הנפט והכוח הפוליטי הבינלאומי, מניעים את הערבים לחשוב, לשאוף ולקוות שישראל תוכרע לבסוף בכוח

עלידי שורת מלחמות ובתוספת התשה פסיכולוגית מלווה בקשיים חברתיים פנימיים. רק כאשר יזנחו הערבים את רעיון המלחמה כאמצעי לפתרון הסכסוך, יוצרו ניצני המחשבה באשר לשלום האמיתי. מכאן, שהדרך מהמצב הנוכחי אל השלום עוברת בפרוודור ארוך, אשר בו חייב לגווע רעיון המלחמה כסיכוי ריאלי לפיתרון. איך נעבור את הפרוודור הזה כדי להגיע למבואות השלום? סביר מאוד להניח שאחרי שהערבים ינחלו תבוסות (יתכן שאין די בכשלונות גרידא) בכל העימותים הצבאיים אשר נכוונו לנו בעתיד, יקום בארצות ערב דור שגם מנהיגיו יגיעו למסקנה שאין טעם במלחמה, משום שאינה משיגה ואינה יכולה להשיג את מטרתה. אולם עד אז נכוונו לנו עוד מלחמה או מלחמות, אשר בהן לא רק שאנו חייבים לנצח, אלא שהערבים חייבים לנחול תבוסות חד משמעיות. גם אם מטרות המלחמה שלנו לא תושגנה מן ההיבט הפוליטי-אסטרטגי, חייבת התוצאה בשדה הקרב להיות ברורה ובהירה גם לערבים.

ניתן להעמיד את תמצית תורת הביטחון שלנו על שלושה אלה: הפוגות ארוכות ככל האפשר בין המלחמות; ניצול ההפוגה באופן שיבטיח את מירב הסיכוי להבסת האויב במלחמה; ניצחון מוחץ במלחמה. יקומו ויאמרו נבונים האם זהו החזון לעם ולצעיריו? מי ירצה לחיות במדינה, אשר לאזרחיה צפויות מלחמות חוזרות ונשנות? לדאבוני, אני סבור שזוהי האמת ושאין להסתירה. ככל שנאמר את האמיתות בגלוי, כך ילך העם ויתחסן. הבריות חרדות יותר מהבלתי נודע ומהמערפל מאשר מהאמת, גם אם היא קשה. חשובה האמונה כי לא רק שדרכנו צודקת, אלא שבסופה ננצח, ולאחר תלאות המלחמה יבוא השלום.

יש להרבות בחינוך ציוני לאומי שיבליט את הייחוד והאפוס של הבניין היהודי ציוני בארץ-ישראל. אנו זקוקים לנוסחה סינטטית, ערכית ופרגמטית שיש בה יסודות יהודיים, ציוניים וכלל אנושיים. אנו מדינה בת 29 שנים בלבד, ונראה שכבר איבדנו כה הרבה מהראשוניות ומהרעננות הלאומית, אשר איפיינו אותנו כחברה רק לפני דור. הפאתוס הלאומי היה לפגם, ובמקום ציונות אנו מתהדרים בציניות. בהשפעת רוח הגוים אנו מדברים על ערכי היסוד של האומה בלשון המעטה, הנאה לבעלי תרבות, כביכול. כנטיה יהודית שורשית וכתוצאה מליקויי חינוך בארץ, קמו לנו רבים וטובים שצרות כל העולם על ראשם, ואלה לעיתים קודמות בעיניהם לצרות עמם, בבחינת „מכאוב העולם“ הקלאסי היהודי. חיים בקרבנו אנשים רבים הרגישים לעוולות אמת ולעוולות מדומות שסובלים הזולת או העמים השכנים, ואילו העוול שנעשה לעם היהודי לכל אורך ההיסטוריה ובדור

האחרון, עוול זה אינו חשוב בעיניהם. כי כך נאה לאנשי תרבות רגישים ובעלי מצפון: „היה קטן, חלש וותרן, ובלבד שתראה הומני ויפה". ואם כתוצאה מכך, שכנך הלא כל-כך הומני יקום עליך להרגך על שום חולשתך, אין זה חשוב. יש בכך משום סילוף נורא של מושג השליחות היהודית.

מי יעשה את המלאכה?

אם נכונה ההערכה שהשלום לא יבוא כל עוד לא נוצח האויב במלחמה, מן הדין לשאול איך תיעשה המלאכה ומי יהיו העושים. כדי לנצח במלחמות, יש הכרח בצבא מעולה אשר נוסף על היותו מצויד במיטב הכלים, הוא גם מצטיין בנוף האנושי של חייליו ומפקדיו. צה"ל הוא צבא העם שגם אם עיקר כוחו המספרי הוא בכוחות המילואים, הרי יש מספר חילות כחיל-האוויר, חיל-הים או חיל-המודיעין, שהם חילות סדירים בעיקרם ושאחוז משרתי הקבע בהם הוא מכריע. גם בחילות היבשה רבים מהלוחמים ומהמפקחים הם בשירות הקבע. רמתם של גרעיני הקבע ביחידות הסדירות וביחידות המילואים תקבע בסופו של דבר את רמתו של הצבא כולו. משרתי הקבע הם עמוד השדרה של צה"ל. עמוד השדרה חייב להיות בריא ואיתן ואם יהיה רופס — יקרוס הגוף. קבוצת משרתי הקבע היא בעלת ההשפעה המכרעת על תורת הלחימה בכל עת ובעיקר בעת רגיעה. היא הקובעת את הנורמות ואת הסטנדרטים הטקטיים והטכניים. אנשי הקבע הם האנשים השוקדים על פיתוח המחשבה הצבאית, על התכנון והארגון והם אשר מסייעים לדרג המדיני בגיבוש תורת הביטחון הלאומי. הסגל הפיקודי ביחידות הסדירות הוא המופת הערכי למנהיגות הלוחמת, ואנשי הסגל בתחומים האחרים הם מורי הדרך אל היעילות המשקית והמנהלית ואל הקדמה הטכנולוגית.

מול אתגרים כמו אלה שעומדים בפני צה"ל, יש הכרח שגרעין משרתי הקבע יהיה מעולה מבחינת תכונות האופי, המנהיגות והאינטלקט. מבחינה ממלכתית חייבת קבוצה זו להיות עילית חברתית במובנה הטוב של המילה, ואין כוונתי לכת מתנשאת רפודה בחומר, אלא לאוונגרד לאומי. חשיבות מיוחדת נודעת לאיכות האנוש בהתחשב ביחסי הכוחות הכמותיים בינינו לבין הערבים, יחסים שהולכים ומחמירים במשך הזמן. תמיד נהגנו לומר שעל הכמות נגבר באיכות האדם. דבר זה נכון היה בעבר ויהיה נכון גם בעתיד.

קדימות צה"ל בשאיבת מיטב האנשים הדרושים לשירות הקבע היא זכות בלתי מעורערת, והמדינה חייבת לעשות כל שביכולתה כדי לממש זכות זו. עיקר כוח האדם האיכותי במדינה מועסק על-ידי ארבע מערכות

מרכזיות, אשר מתחרות על משאבי האיכות הגבוהה: מערכת הביטחון; המערכת המנהלית הממלכתית והשירותים הציבוריים; מערכת החינוך; המערכת הכלכלית. כל אחת ממערכות אלה ממלאת תפקיד חיוני בקיום החברה ובהגשת שירותים לאזרחי המדינה. אין לקבוע שמערכת אחת חשובה יותר מחברתה, מפני שבמדינה מודרנית יש לכל רכיב תפקיד, ואין האחד יכול לתפקד בהעדר משנהו. יחד עם זאת, יש לכל אחת מהמערכות ולכל אחד מהרכיבים בתוך כל מערכת משקל סגולי שונה. איזון נכון לפי תורת ניתוח מערכות, דבר שהוא בלתי מציאותי בחברה חופשית, היה שואף לחלק את משאבי האיכות בפרופורציה המתאימה למשקל הסגולי, כלומר בהתאם למידת החיוניות של כל מערכת ומערכת. נדמה שאף יעילותן של החברות הטוטליטריות אינה מספקת עד כדי הגשת מת שאיפה כזו. טענתי היא שמערכת הביטחון, וב- עיקר רכיב שירות הקבע בתוכה, אינה זוכה למנת איכות האנוש שהיא ראויה לה, בהתחשב בהיקף וב- קושי של המשימה המוטלת על צה"ל בהווה ובעתיד. כדי למנוע אי הבנה חייב אני לציין שיש אנשים מצוינים רבים מאוד בשירות הקבע, אם גם לא במספר שצה"ל זקוק לו (ולמרבה הצער יש גם באי אלה מקומות אנשים בינוניים שספק אם מקומם בצה"ל). לעומת זאת, נדמה שיש במדינת ישראל, בתחומים חיוניים פחות, אנשים טובים רבים מעבר לצורך הממלכתי. החינוך הגבוה, למשל, רווי בכוח-אדם מעולה מעבר לצרכי המדינה. אני שותף לביקורת המושמעת לא-רונה על ריבוי המכללות ועל גודלן. נדמה שאם לא נצמצם את תעשיית החינוך הגבוה ולא נתאימה לצרכי החברה והמשק, סופנו שנציף את הארץ במתוסכלי צוארון לבן או שנייצא אנשים מעולים לארצות הגויים, מה גם שריבוי זה במוסדות ובתלמידים יפגע ברמת החינוך הגבוה ועלול לקום לנו דור של בעלי תארים ותעודות שאינם דווקא תלמידי חכמים. התחום השני, שנדמה לי שאף הוא משופע באנשים טובים רבים מדי, הוא ענף הבנקאות והביטוח. למראה מספרם הרב של הבנקים בערי הארץ ומושבותיה, ניתן היה לחשוב שהבנקאות היא מוצר ייצוא לאומי, אשר מעשיר את המדינה. יש להניח ששתי הדוגמאות האלה אינן העיוותים היחידים.

מדוע מתקשה שירות הקבע להחזיק את מיטב האנשים? בעוונותינו הרבים מצויים בקרבנו לא מעט אנשים נבונים וטובים, אשר סבורים שמדינת ישראל כבר באה אל המנוחה והנחלה. אזרחיה הצעירים של מדינת ישראל בוחרים את דרכם בחיים לאחר גמר שירות החובה בצה"ל, על-פי נטיותיהם ושאיפותיהם האישיות. רבים נוהים אחר הלימודים הגבוהים, אח-

רים משתלבים בחיי המשק. על התהליך הזה חלים בדרך כלל חוקי הברירה הטבעית וכללי ההזדמנות השווה לכל איש. ואכן, בדמוקרטיה הישראלית, שאנחנו רשאים להתגאות בה, יש הזדמנות שווה לכל איש, והצעירים פונים בדרך כלל לעיסוקים אשר נותנים ביטוי מלא ליכולתם האישית ואשר מספקים את שאיפותיהם בתחום האינטלקט, האמביציה, המעמד או ההכנסה. בוגרי המכללות מבקשים בדרך כלל תמורה ליכולתם ולהישגיהם ותמורה זו יכולה להיות במעמד או בכסף או בשני אלה גם יחד. לעיתים יש גם מעבר מענף לענף או ממקום למקום בהתאם לכללי ההיצע והביקוש. ראוי לציין שבדרך כלל אין הנוער נוהה רק אחר ההכנסה, אלא הוא מבקש גם הכרה במעמדו החברתי ולעיתים אף יותר על עבודה מכניסה לטובת משרה שיש עמה סטטוס והכרה חברתית. ניתן לומר שסולם הערכים בחברתנו הוא בעיקרו חומרני. עד כאן טוב ויפה. כזה הוא גם המצב בכל ארצות אירופה המערבית ובארה"ב, אלא שארצות אלה אינן נתונות במלחמה ואין עליהן כל איום צבאי מיידי. ברובן גם בוטל שירות החובה וצבאותיהן מורכבים מחיילים שכירים, אשר פרנסתם על שירותם. במציאות החיים בארה"ב, למשל, אין צורך במניע לאומי פטריוטי לשרת בצבא, להוציא מעטים המקיימים בכך מסורות משפחתיות. מרבית המתגייסים עושים זאת כ"ביזנס", ורק מי שאין ביכולתו להיות עורך דין, רופא, בנקאי, איש מחקר ופיתוח, מנתח מערכות או חוקר, מי שאין באפשרותו למכור את שירותיו לענף נוח ומשתלם יותר, רק זה ישכיר את שירותיו לצבא. קיימת סכנה שכללי משחק אלה, פחות או יותר, ישתרשו גם בחברתנו. בשנים האחרונות השתררה בחלק מהנוער הדעה, כי הם "טובים מדי" לשירות קבע וכי הצבא יכול וצריך להסתדר בלעדיהם. "המב" ריקים" נועדו להיות פרופסורים ובנקאים. התופעה בולטת פחות ביחידות השדה ובזרועות האוויר והים אשר עדיין מצליחים להחזיק נוער טוב בתפקידי פיקוד לתקופות שירות קצרות יחסית, אך ניתן להבחין בה בבירור ביחידות טכניות או בשירותים טכניים. שוק העבודה צמא לכוח-אדם במקצועות הטכניים-ההנדסיים והוא מתחרה בקלות בתנאי השכר שמציע הצבא. גם כאשר אין השכר גבוה יותר, נקבעים תנאי התחרות הודות לתנאי העבודה, מקום העבודה ושעות העבודה. כל אלה נוחים, בדרך כלל, יותר מהתנאים המקובלים בצה"ל. מטבע הדברים חשים מהנדסים, טכנאים ומכונאים פחות את תחושת התרומה ויש להם לעיתים (אם גם לא בצדק) תחושה פחותה של גאוות חייל מאשר לחיילים ומפקדים בחילות הלוחמים.

האם כך היו פני הדברים תמיד? האם כך חייב מצב זה להימשך גם בעתיד? תשובתי היא שלילית בהחלט. אנו חייבים לשבור את מעגל הקסמים של חיים לפי סולם ערכים חומרני-הישגי. אם לא נעשה זאת, תתאמת ההנחה כי כל זמן ששורת במדינת ישראל רווחה כלכלית, אמיתית או מדומה, אין סיכוי לקיים בה צבא טוב באמת, באין אפשרות להשאיר את מיטב האנשים בשירות קבע. גם השאיפה להיבנות מקטט-טרופה ולחשוב כי האטה רצינית בפעילות המשקית, האטה שתוליד אבטלה ומחסור, היא תושיענו — גם בשאיפה זו אין טעם. זו אינה טובת המדינה וגם לצה"ל לא תצמח כל טובה ממצב כזה. תהיה מידת ההאטה כאשר תהיה, תמיד יצליח המשק להמציא תעסוקה והנפלאים יהיו תמיד הטובים פחות. איני בא להציע לאזרחי המדינה לחזור לאורח החיים של תקופת "היישוב". זאת, לא משום שאני סבור שהדבר אינו ראוי להיעשות — הוא פשוט אינו מעשי. יתכן שניתן היה להשיג זאת אילו השכלנו בעבר לבקר ולשלוט על התהליכים החברתיים במדינה, במגמה להאיט ולכוון את "ההתחמרות" האינטנסיבית והמקיפה. אם לא נעשה הדבר או לא נושה, אין טעם לשאוף עתה להפיכת התהליך. צריך לחיות עם התורפה, אולם יש לקבוע כללי משחק חדשים בכל הנוגע לשותפות העם במשימות הלאומיות.

אורח המחשבה וסולם הערכים של שנות ה-30 וה-40 לא יחזרו ולא כולם אף תואמים את צרכי תקופתנו. גם בימים היפים ההם היינו חברה הישגית, אך לא חומרנית. אלה אשר נטלו על עצמם משימות לאומיות, ביקשו וקיבלו את הערכת החברה למעשיהם. כך גם צריך להיות, כי זה טבע האדם. כפי שאין סופרים כותבים למגירה, כך גם אין לצפות מאיש, אשר מקדיש את עצמו לעשייה למען החברה, שיוותר על מעמדו ועל הכרת סביבתו החברתית במעשיו ובהישגיו. גם לאיש צבא אשר הצטיין, אנו מעניקים אות הצטיינות. כל זה נכון, אך אין אנו יכולים, "לפצות" את האיש הטוב במלוא ערכו בכסף לפי כללי ההיצע והביקוש של שוק עבודה חופשי בכלכלה של רווחה (ואין זה משנה אם הרווחה היא מזויפת). אין זה מעשי לקנות את אנשינו הטובים בכסף. זהו מעשה שלא ייעשה לא מבחינה כלכלית, לא מבחינה חברתית ולא מכל בחינה אחרת. אין זה מתקבל על הדעת שנטפח כת קצינים מרופדת בכסף, לא רק משום שבדרך זו ספק אם נקבל את האנשים הטובים שאותם אנו מבקשים, אלא גם משום שזה ייצור אנטגוניזם שיגרום לכך ששכרנו יצא בהפסדנו.

כללי משחק חדשים

אנו חייבים להבחין בין שני סוגים של מתנדבים לשירות קבע: אלה שקשרו את גורלם עם השירות בצבא ורואים בו דרך חיים, ואלה שנתבעים לשירות בצבא הקבע במשך שנתיים עד חמש שנים. חשוב מאוד כי גם המשרתים תקופה ארוכה, יהיו מונעים בהנעה של יעוד ושליחות, אך יחד עם זאת יש לדאוג לקיומם החומרי ברמה סבירה. אין הצדקה לחרוג מעבר למקובל במשק לגבי דומים להם בכישורים, אך יש בהחלט להתחשב באופי השירות וקשייו ולפצותם בהתאם. יש לשלם להם שכר לא על-מנת למשוך אותם לשירות, אלא בכדי שיוכלו להמשיך לשירות, ויש הבדל משמעותי בין שני אלה. אין לבוא בהצעות מפתות מבחינה כספית אל המשרתים בקבע ובעיקר אל אלה אשר מתבקשים להצטרף לשירות הקבע. אל כל אלה יש לבוא בתביעות ובדרישות הנובעות מניתוח מצבנו המדיני-צבאי ולהציג את הדברים ללא כחל ושרק:

- קיומה ובטחונה של מדינת ישראל הוא הערך העליון בחיינו.
- כל עוד אין שלום, צה"ל הוא הגורם העיקרי שיבטיח את קיומנו.
- רק צבא טוב יוכל לעמוד באתגרי העתיד.
- תנאי הכרחי לרמת הצבא הוא התנדבות הטובים לשירות קבע.

אין להטיל את נטל הגנת המדינה על הבינוניים, כי אלה לא יצלחו למלאכה. אין להטילו גם על המעטים (המכונים „המשוגעים“), כי אלה לא יוכלו לעמוד בו לבדם לאורך ימים. צריך שקבוצת הטובים בנוער, כולם או רובם, תתחלק במשימה ותיטול אותה על שכמה. איש איש יטול את חלקו, מי לשנתיים, מי לשלוש ומי לחמש; והמממן יראה עצמון כמי שמתחמק מנשיאה בעול. מותר וצריך להפעיל לחץ חברתי בכדי למנוע מצעירינו הטובים ללכת רק אחר משובות ליבם, אחר הלימודים בלבד או אחר העיסוקים הקלים, הנחמדים והמעניינים. להשגת מטרה זאת חשובה גם אוירה ציבורית. אסור שציבור האזרחים יראה במשרתי הקבע חבורת מתפרנסים המחפשים חיי בטלה או ביטחון כלכלי. מרבית משרתי הקבע ראויים גם כיום להיחשב למתנדבים שעושים שליחות לאומית, ובדרך כלל בשכר נמוך יותר מחבריהם במשק האזרחי, שהם בעלי כישורים דומים. אנשי הצבא עובדים שעות ארוכות יותר, לעיתים תכופות רחוקים מהבית ומהמשפחה, על שכמם מוטלת אחריות רבה לחיי אנשים ולרכוש רב, ורבים מהם עושים את עבודתם תוך מתח ולעיתים תוך סיכון חייהם אף בתקופת רגיעה.

יש לבוא בתביעה מפורשת אל צעירים מובחרים לשירות תקופת-מה בשירות קבע, גם אם מחיר השירות הוא דחיית הלימודים. מי ששירותו אינו חיוני ומי שאינו מתבקש לשירות — אם משום שאין צורך אובייקטיבי ואם משום שאין כישוריו מספיקים — „שפר חלקו“ והוא חופשי להשתחרר בתום שירות החובה ולבחור לו את דרכו בחיים. למעטים, המובחרים, שירות החובה וחובת השירות הם מעבר לשלוש השנים. גם אם אין לדרוש את שירות הקבע מכוח החוק, צריך שמאחורי תביעה זו יעמוד כוח מוסרי חזק ומחייב שלא יפול מכוחו של חוק. יש לומר לצעיר המוצלח דברים ברורים שאין להתחמק מהם וללא בושת פנים: „מדינת ישראל היא נכס הכלל. רק הטובים בשירות הקבע יצלחו לקיים תשתית לצבא מילואים גדול. משהו צריך לעשות את המלאכה. שירותך חיוני, כי אתה יכול לתרום תרומה גדולה מתרומת חברך. חברך קנה את זכות האזרחות במדינה בשלוש שנות שירות חובה, ואילו אתה תוכל לקנות זכות זו רק בארבע-חמש שנות שירות“. אם הקריאה לשירות קבע תהפוך לתביעה הנובעת מצורך לאומי, תביעה שתושמע עלידי מנהיגים פוליטיים, אנשי רוח, אנשי ציבור ואמצעי התקשורת — יימצאו רבים שיענו לה כפי שנענו לה גם בעבר. הללו מצויים בכפר, בעיר, בישיבות ובמכללות. אם נתבע זאת בכל הבהירות והתקיפות שהנושא ראוי להן, הם יבואו.

אחרית דבר

בכל דור ודור היו לציונות מוקדי התגשמות שונים. בעליה הראשונה, השניה והשלישית היתה זו עצם העליה וההתיישבות בארץ. בשנות השלושים והארבעים היה זה המאבק בשלטון הזר והמלחמה על קרממיון ישראל. כיום אין עוד תרומה כהתנדבות לשירות בצה"ל להגשמת הרעיון הציוני הצרוף: שמי רת קיומה של המדינה וביצור בטחונה. אין לנו רגיעה, השלום רחוק ואף אינו נראה באופק. יש לנצל היטב את ההפוגה שבין מלחמת יום-הכיפורים לבין המלחמה הבאה, שאין לדעת מתי תהיה, כדי לנצל בה במשימה הזאת יעמזו רק הטובים בעם, שיתנדבו לעשות את המלאכה. מי שרוצה לחיות בביטחון, חייב להשתתף בייצור מנת הביטחון היומית, החודשית והשנתית. נבקש את שירותו ואם יהיה טוב די הצורך — התנדבותו תתקבל. אין צה"ל צריך ויכול לקחת מכל הבא ליד...

• המאמר נכתב ביולי 1976, אך מאחר שמחברו היה דובר צה"ל באותה עת, התעכב פרסומו עד לאחר סיום תפקידו.

פיתוח אמצעי לחימה

מתי, מדוע ואיך ?

דן ר.

מטרתו של מאמר זה לעורר פולמוס על תהליך קבלת ההחלטות הקודם לכל פיתוח של אמצעי לחימה חדש ולהטיל ספק בתורה עליה מבוססת הכנת הנתונים הדרושים לתהליך זה. במאמר ננסה להוכיח שהנתונים הדינמיים של תקופתנו, המאופיינת על-ידי תדירות גבוהה של מלחמות ופעולות איבה ועל-פי התהליך הקיים, אין סיכוי סביר להשיג באמצעות פיתוח את אשר אנו אמנם מצפים ממנו. במקום הדרך המקורית בלת ננסה לתאר דרך אחרת בעלת סיכויים גבוהים יותר להשיג את המטרות הרצויות.

בעמוד ממול מתואר באופן סכמתי רצף אירועים שסיכומם מרכיב את מחזור החיים של אמצעי לחימה. יש לבחון תרשים זה בכמה מישורים, ובדרך זו להבהיר את כוונת המאמר. כך למשל, ניתן לבחון אותו במישור הזמן (כמה זמן נמשך כל שלב), במישור האידיאולוגיה (מהי דרישה נכונה, מהם ביצועים טובים) או במישור הארגוני (מי מחליט וקובע, מי דורש). בחינה כזו תיעשה בהמשך המאמר, תוך התבססות על שתי הדרכים הבסיסיות להתחלת פיתוחו של אמצעי לחימה כפי שמצטייר בתרשים: ביוזמת אנשי השדה, הנובעת מלחצים ובעיות שהגישו בעבר וביוזמת אנשי הפיתוח, הנובעת מההכרה שהם מכירים באפשרויות הטמונות בטכניקות שבידם.

פיתוח אמצעי השדה

זיהוי הצורך המבצעי נעשה בדרך כלל על-ידי אנשי השדה ובדרגים השונים. זיהוי הצורך מצטיין בחריפות וברמת פעילות גבוהה תוך זמן קצר ואין פלא בכך: הגורם הנמצא בלחץ מודיע ברבים על מצוקתו תוך דרישה לפיתרון „מיידי“. הקצב המהיר של הצגת הצרכים המבצעיים ורמת הפעילות הגבוהה המתלוים לה, אופייניים בעיקר לתקופות שאחרי מלחמות. הצורך המבצעי הוא בדרך כלל השתקפות של עיני המסתכל ונובע מניסיונו או מהתרחשויות בעלת אופי ייחודי, אך בעלת השפעה טראומטית. אוסף הצרכים המבצעיים שהועלו אחרי מלחמת יום-הכיפורים ממלא כרכים עבי כרס ועוסק ברמות אופרטיביות שונות. שולטות בו דעות מקוטבות לגבי הצרכים עצמם, וכולן מהוות ביטוי לסובייקטיביות אישית. די להזכיר את נושא הטיילים נ"ט: אלה שנפגעו מהם הגיעו עד לקיצוניות שגרסה כי „הטנק עבר מן העולם“; אלה שהצליחו להשמידם התפארו כי „דבר לא השתנה“. אין פלא, איפוא, שרמת הפעילות בהכנת דרישה מבצעית הנובעת מצרכים כלשהם, נמשכת זמן רב ובמידה פוחתת של התלהבות. על-פי ההוראות הקיימות נעשית הכנת דרישה מבצעית מסודרת במפקדות של החילות המקצועיים המתאימים, שמתפקידן להגדיר את הצרכים בצורה

מורחבת וכללית, אך מדויקת ככל האפשר. למרות ריבוי הבעיות המציקות, מצליחים עדיין חילות צה"ל להגדיר כמות בלתי מבוטלת של דרישות. אלא שצה"ל אינו נלחם עם מפקדות חילות, אלא עם אוגדות שהן, כידוע, עוצבות היסוד במלחמה. לפיכך מטרת הלחימה יוכלו להיות מושגות רק באמצעות שיתוף ואינטגרציה מקצועית בין כל החילות והזרועות. השאלה הנשאלת, איפוא, היא מי ימלא את החלל הריק הקיים כיום בהכנת הדרישות המבצעיות של המערכת האוגריתית כולה? בצורה קיצונית יותר ניתן לשאול האם על-ידי מילוי משאלותיהם של כל החילות המקצועיים ניתן להגיע לביצועים אופטימליים הדרושים לכושר לחימתה של אוגדה?

לאחר שמתגבשת הדרישה המבצעית יש לפנות ליחידה למחקר ופיתוח של משרד הביטחון (מו"פ) הממונה על הטלת משימות פיתוח על מוסדות הפיתוח ועוסקת במימונם. משימת פיתוח מציגה את מלוא התנאים ומהווה מעין „כתובה“ בין צה"ל ומוסד הפיתוח: היא מכתיבה את הביצועים הנדרשים, מפרטת את המסגרת הטכנית והסביבתית בה יבלה אמצעי הלחימה את חייו ומדגישה את אילוצי המחיר ומשך הפיתוח. על-פי ההוראות הקיימות, מופנות כל הדרישות המבצעיות של החילות השונים למו"פ אשר עורך את מיון הדרישות לפי עדיפות הצרכים, משך הזמן לפיתוח, הטכנולוגיה, הכמות הצפויה להצטיידות, הרמה המתופעלת, גודל פערי הידע ועוד. תוך כדי מיון זה יש לבוא במגע עם מתכנים פוטנציאליים לניבוי דעה לגבי אופי הפיתרון האפשרי, כדי לכתוב משימת פיתוח שתהיה מציאותית. התהליך המייגע מסתיים בקבלת ההחלטה.

הפעולה כולה אורכת זמן רב. במקרה הטוב, כאשר הבעיה מוגדרת בבהירות והפיתרון נראה מראש, חולפת כשנה תמימה עד שהמשימה נכתבת. אם הבעיה קשה להגדרה, והפיתרון מתבסס על טכנולוגיה חדשה, משך הזמן ארוך הרבה יותר. לסיכום תהליך זה, ניתן להצביע על המסקנות הבאות:

- המכנה המשותף של רוב הדרישות המבצעיות הוא התבססותן על ניסיון העבר. במילים אחרות, אלו הן בעיות הדורשות פיתרון מיידי, אך בתהליך שתואר לעיל, הפיתרון שיתקבל לא יפתור את הבעיה האמורה, ולא רק בגלל הזמן הרב שעובר עד למציאתו.
- הבעיות המבצעיות הבודדות לוקות בחוסר אובייקטיביות, בהיותן מושפעות מעוצמתה של חוויה אישית. כתוצאה מכך נוצרים קשיים אובייקטיביים להפוך את הדרישה המבצעית לכוללנית. הבעיה מחויפה עוד יותר בלוחמה היבשתית, בגלל ריבוי של ממדי לחימה ותנאים גיאוגרפיים מקוטבים.
- היוזמה לדרישות מבצעיות של המערכת היבשתית (אוגדה, חטיבה) אינה באה בדרך כלל מיחידים. דרישות אלה מהוות פועל יוצא של דיוני לקחים בפורום בין-חילי מסוּעף. אולם מאחר שבצה"ל לא קיימת זרוע יבשתית, בולט בהעדרו גורם פורמלי

● האם קיימת דרישה מבצעית ספציפית שאמצעי הלחימה המוצע נותן לה תשובה? הסיכוי לכך קטן וכמעט אקראי, אלא אם הרעיון נועד מלכתחילה לתת תשובה כזו. רש לזכור כי כמעט שאין ערוצי תקשורת ישירים בהם יכול איש פיתוח לקבל תגובות דירשיות מבצעיות. (ה, "כמעט", מכיוון שאנשי הפיתוח מצטרפים במילואים, קוראים עיתון-

רעיון שעמד בהצלחה בבחינות של השלבים המוקדמים, ומפתחיו מוכנים להכריז בדרגת וודאות גבוהה שאכן, יש בידיהם הוכחת קיום לאפשרות פיתוחו של אמצעי לחימה

- הגוף שיכול היה לטפל בנושאים משור לבים — מו"פ — טרוד ועסוק במספר רב של נושאים אחרים, ולכן קצב פעילותו נמוך וההחלטות מתקבלות באיחור, אם בכלל.
- במצב הקיים, להוציא מספר קטן של חריגים, עוברות שנתיים או שלוש שנים(!) עד שניתן להתחיל במיתוח של נושא, אשר היה צריך לתת תשובה לבעיה זמן רב לפני כן.

הרקע עליו צומחות משימות פיתוח ביוזמת אנשי פיתוח שונה לחלוטין. המכניזם השולט הוא כושר טכנולוגי, אשר עם התפתחותו והתעצמותו משמש מניע להולדת רעיונות חדשים. רעיון מסוג זה יכול למצוא ביטוי בגילוייה של אפשרות חדשנית לגמרי הנובעת מפרצות דרך טכנולוגיות כלשהי וכן באשר רות לייסם טכניקה שכלמדה בפרויקט 'א' על פרויקט 'ב'.

נים, יוצרים מערכת קשרים בלתי פורמלית ו...חושבים). בכל מקרה, התוצאה היא ש- הצעת פיתוח חדשה שעונה על דרישה כלשהי בצורה זו או אחרת, נכנסת לתהליך של משא ומתן על אפשרות שינוי, התאמה, הסבה וכו'. משא ומתן זה, שהוא לגיטימי כשלעצמו, נמשך גם הוא זמן רב. ככל שה- תקופה נמשכת, הולך הצורך המקורי ומי- טשטש.

● האם יש בעולם אמצעי לחימה הדומה בתכונותיו לזה המוצע? אם אין בכלל, ההיגיון אומר שצריכה להינתן דחיפה לפיתוח מקומי. אלא שבמצאות הדבר הפוך: זהו, "סימן" שאי אפשר לפתח אמצעי לחימה כזה! לעי- תים נעשית קביעה זו בצורה שרירותית, מבלי להיכנס לעומק הסיבות שהביאו לכך ש- עולם טרם פותח סוג כזה של אמצעי לחימה. אם, לעומת זאת, יש בעולם אמצעי דומה, התגובה היא בהרבה מקרים שיש לקנות אותו, אפילו תכונותיו אינן עונות על כל משאלותינו. ככלל, הדרישות בהן צריך לעמוד רעיון מקורי הן חמורות בהרבה מהדרישות שאנו מעמידים בפני גורמי חוץ. במקרה זה החומרה היא לא כל כך בדרישות החמורות ממפתח מקומי, אלא מההתפשרות שעם תוצאותיה נצטרך לחיות שנים רבות. ואם יש בעולם פיתוח דומה לזה המוצע, התגובה היא, "נחכה ונראה, אח"כ נחליט". זוהי נטיה קבועה לרחות הכרעות, אך יש לה היבט נוסף: היא מעודדת, "חיקוי מתוך התבוללות", קוטעת יוזמה וגורמת לדלדול הכושר הטכנולוגי והמדעי המקומי. יש לזכור שתהליך היצירתיות מונחה בקיום פעילות פיתוח אינטנסיבית רצופה, ורעיון חדש רציני לא נולד מעצמו, "סתם כך", אלא נובע מפעי- לות אינטנסיבית כזו. דחיית הכרעות בנוסח "נחכה ונראה" פוגעת בתהליך זה. יצוין כאן כי אין אנו דנים בהיבטים המדיניים של הסתמכות על אמצעי לחימה זרים המגבירים את התלות בגורמי חוץ.

התהליך היצירה אמל"ה חדש — הצעה לדרך אחרת

במאמר זה לא נדונו משכי הזמנים הדרושים לפיתוח עצמי, לייצור ולהצטיידות, שגם הם אינם קצרים כלל ועיקר. דרישות והצעות מהתקופה של מלחמת ששת הימים ואפילו לפני עדיין עומדות וקיימות. גם לא עסקנו בתהליך היצירה של אמצעי לחימה לשדה-

קרב חזוי שאינו מסתמך בהכרח על תהליכים או קרבות מן העבר ואינו בא לפתור בעיה מבצעית קיימת, אלא עיקרו ביצירת בעיה מבצעית לאויב. תהליך פיתוח כזה קשור קשר הדוק לפיתוח של תורות לחימה חדשות ולכן ברור שמשך ה"הריון" שלו ארוך בהרבה מתהליכי הפיתוח המקבילים. תהליכה הסי- בות אשר תהינה, ותהיה הדרך בה נבחר ללכת אשר תהיה, התוצאה בדרך כלל זהה: הדרך לכל פיתרון של בעיה מבצעית דוחקת, קשה וארוכה מאוד.

כפי שראינו, עקב אכילס בדרך לפיתרון הוא הקושי להחליט על התחלתו, ועל כן מתאחר התהליך עצמו, לעיתים עד כדי "איחור הרכבת". מה מסתתר מאחורי הקושי להח- ליט? האם ניתן להתגבר על הקשיים במס- גרת אילוצי הסביבה שתוארו עד כה? נבחן כמה משורשי הבעיה:

● חוסר סימולציה מהימנה. אין כמעט אפשרות ליצור תנאי ניסוי מהימנים במידה כזו, שניתן יהיה לקבל מהם משוב על הת- נהגות משוערת בתנאים שונים. בעיה זאת חריפה במיוחד בעת שדנים באמצעי לחימה עבור כוחות היבשה. שם יש לקחת בחשבון אילוצי טופוגרפיה, גיאוגרפיה, אקלים, ריבוי החילות והתפקידים המקצועיים, והדבר כמעט בלתי אפשרי.

● אילוף לוגיסטי. חילות היבשה (בעיקר) מצטיינים בעובדת היותם גדולים ורבים. מכאן, שמכל אמצעי חדש מוצלח צפויה בהכרח גם הצטיידות בכמות גדולה, כאשר במקביל נוצר סכ"כ גדול ומיושן. בעת שדנים בכדאיות הפיתוח של אמצעי חדש, הופך אילוף זה למכביד ביותר, מה גם שאין שיטה מהימנה להשוואת הכדאיות בין הישן לחדש.

● אילוצי תורת לחימה ומבנה ארגוני. ככל שאמצעי לחימה חדש הוא מורכב יותר, כך תהיה השפעה גדולה יותר על תורת הלחימה ועל המבנה הארגוני של היחידה. אי אפשר לקבל כמעשית את דעתם של המפתחים שיש צורך ביחידה מיוחדת להפעלת כל אמצעי לחימה חדש. עם זאת, בהכנסת אמי- צעי לחימה חדש לתוך מערכת קיימת מבלי לשנות את השיטה, מונעים ממנו מראש חלק מסיכויי הצלחתו.

● אילוצי מודעות ואימונים. ההתלבטות בין השימוש באמצעי לחימה קיימים ובין הכנסת אמצעי לחימה חדשים מתגברת לאור

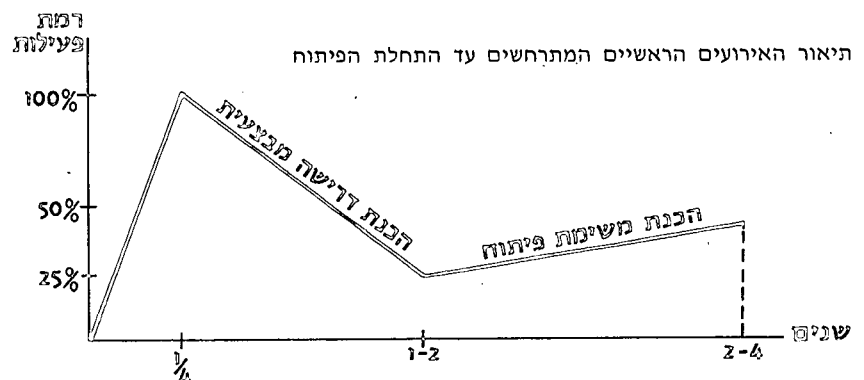
העובדה שעיקר הכוח היבשתי מבוסס על מערך המילואים וימי המילואים המעטים מוקדשים לאימונים טהורים. מצד אחד לא נוכל להקדיש ימים אלה ללמידת האמצעים החדשים, ומצד שני — שיטה זו של "טפטוף" האמצעים החדשים ללא לימוד שיטתי גורמת לפיגור גדול בהכנסת טכנולוגיות חדשות.

דרך הפיתרון המוצעת היא לעסוק בפיתוח אמצעי לחימה חדש במסגרת שתי קבוצות עבודה: האחת, תהיה מורכבת מקצינים בעלי ניסיון קרבי ומאנשי פיתוח בכירים, ויהיו לה סמכויות רחבות להחליט על פי- תוחו של אב"טיפוס. השניה, תהיה אמצעי לחימה צבאית, יחידת שדה, שתפעיל במס- גרת צבאית נורמלית את אב"טיפוס שפי- תוחו נגמר. השילוב האנושי-מקצועי בצוות העבודה הראשון יבטיח מודעות הדדית. בישיבה "מרתונית" של מספר שבועות יגדיר הצוות ללא קושי את התכונות והדרישות של אב"טיפוס כלשהו, ולו המורכב ביותר. (לצוות אין אילוף של הגדרת מערכת סופית, עם כל הסיבוך הנובע מכך, כפי שהוסבר קודם). לצוות זה תהיה סמכות ביצוע שתב- טח תאוצה מתמדת, מאחר שאנשי הצוות הם אלה שמעוניינים בפיתוח אמצעי ה- לחימה.

רווח נוסף בהפעלת קבוצה בשיטה זו טמון בשפה המשותפת שתיווצר עם הזמן, וככל שהקבוצה תפעל זמן רב יותר במשותף, תה- ליך הפיתוח יהיה קל יותר וייתקל בפחות חיכוכים. אב"טיפוס יעבור מחזור חיים מואץ בשדה עצמו — בגזרות שונות, באקלים שונה ובתרגילים רבים. מתוך ניסיון מסתבר שדבר זה מתגלים החסרונות העיקריים מהר מאוד. בתום סדרת הפעילות בשדה ניתן להגדיר בתנאי וודאות גבוהים מאוד את טיבו של אמצעי הלחימה הסופי. אז גם אין צורך בשיטות שכנוע בנוסח "תאמין לי", במשך תקופת הפעילות בשדה, בעיקר אם היא מוצלחת, יזכה אמצעי הלחימה החדש להיכ- רות עמוקה יותר ויותר בתוך הצבא. היכרות זאת תגרום לחץ מוגבר לפיתוח ולהצטיידות ולפתחויות רבה יותר בעת ההכנסה למערך. יתרון נוסף הוא שתוך כדי אותה תקופה ניתן גם להתחיל לחשוב על שיטות ומבנה לפיתוח אב"טיפוס, וזאת ללא לחץ של זמן.

סיכום

השיטה שעל-פיה ניתנת כיום הרשות להת- חלת פיתוחו של אמצעי לחימה, מביאה למצב בו יאחר הפיתוח (ואיתו ההצטיידות) אחרי הצרכים. המורכבות העצומה של הל- חימה היבשתית מעלה את הצורך לחשוב על דרך אחרת. הדרך המוצעת בנויה בעיקרה על קבלת החלטה מהירה ועל פיתוח ותכנון של אב"טיפוס שייכנס למערך הרגיל לבחינה ולהפקת לקחים, לקראת פיתוחו של דגם סופי. דרך זו אינה מתיימרת להיות חדשנית. בחלקה היא פועלת בארה"ב ובאנגליה, למשל. אצלנו תדירות המלחמות גבוהה פי כמה מאשר במקומות אחרים, ולכן אין להסתפק במצב הקיים ויש לאמץ מחשבה חדשה.

ההסברה על ההסברה הערבית

סא"ל מ. נ.

על רקע התהפוכות והמאורעות הדרמטיים שהתרחשו בתקופה האחרונה בעולם הערבי, ובמיוחד בלבנון, בולטת פעילותם של אמצעי ההסברה של כל הצדדים היריבים. אלה פועלים במלוא העוצמה, תוך ניצול כל האמצעים העומדים לרשותם. את תרומתם של אמצעי ההסברה במסגרת המאמץ הכולל של הצדדים, השפעתם ומשקלם, נכיר ונדע ביתר פירוט רק בעתיד. כדי לעמוד על האווירה והלך הרוחות השוררים בקרב שכנינו ובאיזה אופן מעוצבות דרכי מחשבתם והלך רוחם על-ידי הכלים והממסד האמוניים על מלאכה זו, יש לנסות ולבדוק את הנושא תוך התייחסות פרספקטיבית ולא באמצעות ניתוח אמצעים ושיטות של ההסברה הערבית כלפי אירועים שוטפים.

ניתן לומר, כי בתחום ה"פרסומת" קשה "למצוא את הידיים והרגליים", עקב המורכבות הסבוכה שבה. על אחת כמה וכמה הדבר אמור לגבי ה"הסברה הפוליטית", אליה מתלוות זוויות ראייה נוספות המקנות לה גוון תעמולתי, גם כאשר היא מתיימרת להיות אובייקטיבית (האם יש בכלל הסברה אובייקטיבית?). בגלל מורכבות הנושא ויריעתו הרחבה, וכדי לא לחרוג מהמסגרת הכללית שתחמנו לעצמנו, נסקור ברשימה זו שלוש נקודות עיקריות בלבד בתחום ההסברה הערבית, דרכן ניתן להכירה במידה מסוימת: נושאי ההסברה הערבית; "הלוחמה הפסיכולוגית"; וההסברה הערבית בעיני עצמה.

נושאי ההסברה ומהימנותה

לקורא הישראלי חסרים פרטים על התמונה המוצגת בפני הציבור הערבי על הסכסוך הערבי-ישראלי, ומכאן עלולה להיווצר אצלו תמונה הלוקה בחסר. לידיעת הציבור הערבי מובא כל אותו מגוון נושאים שאנו בישראל רגילים להיתקל בהם, אולם יש לציין, מלכתחילה, שמדובר בהכללה, מכיוון שבארצות ערב מאות עיתונים, כתבי-עת, רשתות טלביזיה ורדיו, המכסים קשת רחבה ביותר של נושאי הסכסוך, וכל זאת בראיה מקומית.

בבדיקה מדגמית של הנושאים בהם עסקה ההסברה המצרית בתקופת מלחמת ההתשה, ניתן להצביע על מכלול ראיונות עם צלפים בקו התעלה, תותחנים וטייסים המעורבים בלחימה, לוחמים שנטלו חלק בפעולות פשיטה, אנשי ההגנה העממית (מיליציה), אזרחים בקו האש (שנותרו בערי התעלה הנטו-שות), פלחים בקו ההגנה השני ("השומעים ורואים את המל-חמה") ואזרחי העורף בערים הגדולות, הנדרשים אף הם ליטול חלק במאמץ המלחמתי. לא נפקד, כמובן, מקומם של מאמרי פרשנות מדינית, פרסום הודעות, נאומים, הודעות דוברים רשמיים וכד', בצד כתבות על הנעשה בישראל, תוך ציטוט סלקטיבי של מקורות. כאשר היתה כוונה ללבות אוירה מילי-טנטית, הובא סיקור לתרגילים ראוותניים בנושאי צליחת מכשולי מים, פריצת מערכי אויב, הסברים להדיוטות על תורות לחימה, היסטוריה צבאית ואסטרטגיה, כאשר מידת הדיוק וההיצמדות לעובדות אינה, "מעלת" העיקרית.

באשר למידת האמת בדיווח, ניתן להצביע על שקרים גסים או הודעות מסולפות מעיקרן, במיוחד כאשר הדבר נוגע לאבי-דות ונזקים, תוך הדגשת כוונות הזדון הישראליות לפגוע באובייקטים אזרחיים — "חסרי הגנה", כמובן. בחלק מן המקרים מופקת ה"תוצרת ההסברתית" על-פי הזמנה, תוך שיפוז העובדות, ובחלק אחר יש לזקוף את העיוותים בהסברה לדיווחים, "עקומים" מהשטח, המהווים, "משאלת לב" של הדו-גים הנמוכים והגבוהים כאחד. אלה אינם נבדקים, בדרך כלל, כראוי.

במגוון של גורמי ההסברה הערבית ניתן לייחד את הדיבור על גורמי ההסברה הפלסטיניים. אצלם, כמו במדינות ערב, ניתן להצביע על מערכת מאורגנת של תחנות שידור, כתבי עת, הוצאות ספרים, מכוני מחקר, דוברים רשמיים, סוכנות ידיעות ואף מנגנון להפקת סרטים, הפועלים יחד באינטנסיביות רבה במדינות ערב וגם בעולם הרחב. נמחיש זאת בשתי דוגמאות: השחקן המצרי רשדי אבאט'ה עסק בתסריט של סרט בו עתיד היה לגלם את דמותו של קאפוצ'י, הכומר הכלוא בישראל¹. "מוסד הקולנוע הפלסטיני" (סרטי פלסטין), השייך להסברה המאוחדת, הפיק סרט על כפר שובא — החלק היחיד הלוחם במולדת הערבית. סוכנות הידיעות הפלסטינית מסרה כי הסרט עוסק ברוח הלחימה שהדגימו הלוחמים הפלסטינים בקרבות כפר שובא בנובמבר 1974, וכמו-כן בלחימתם של תושבי הכפרים שבגבול דרום לבנון². עדות ל"פעילות קולנועית" מורחבת, היתה ההחלטה לערוך את הפסטיבל הבינלאומי השני לסרטים ולתכניות פלסטיניות בבגדאד. "הפסטיבל יתקיים תחת הסיסמא, פלסטין — משען השלום העולמי", ומפקחות עליו

1. "אחר סאעה", מצרים, 21.5.75.

2. "אל-אנואר", לבנון, 7.5.75.

התאחדות רשויות השידור הערביות, הליגה הערבית, אש"פ והמוסד הכללי העיראקי לרדיו ולטלביזיה. מנהלת הפסטיבל תעניק עיטורי מדליות זהב וכסף לזוכים. בפסטיבל יוצגו סרטים, תכניות טלביזיוניות, שירים, הצגות וכד' ³.

אין תימה כי ההסברה הפלסטינית עניפה כל-כך. היא נועדה להגביר את הדי הפעילות החבלנית הפלסטינית בשטח. יתירה מזאת, ניתן אף לקבוע כי התחום ההסברתי מהווה ציר מרכזי במאבק הפלסטיני, כאשר במקרים רבים מטרתם של פיגועי המחבלים לצקת שמן על גלגלי ההסברה ולהעניק לה יתר תנופה. על רקע זה ניתן להבין את המאמצים הנרחבים בתחום ההסברתי הפלסטיני, מבחינת הארגון והמשאבים המוקצים לכך. אין להתעלם גם מכך שבמקרים רבים חוסר האוונות הצבאית מפוצה על-ידי הסברה, "מפוצצת" ורבת היקף. חולשו- תיה הבסיסיות של ההסברה הערבית כאילו מוקדו באופן קיצוני בהסברה הפלסטינית. בין אלה ניתן למנות שקרים גסים, הגזמות בומבסטיות וסתירות פנימיות, אשר יחדיו יוצרים חוסר אמינות כללי. למרות זאת, עלינו להיות מודעים להנחת יסוד פשוטה (אשר נוצלה, אגב, היטב על-ידי הנאצים), לפיה הפרחת שקרים, ולו גם דמיוניים, באופן עקבי, סופה להשאיר משקע ולהיקלט בצורה מסוימת, כאשר חוזק ההטמעה מתבטא בדרגות שונות לגבי כל ציבור או קבוצה, שהרי התכונה להאמין במה ששואפים לו היא אנושית מאוד. משמעותה העיקרית של הנחה זו היא, שתמציתה של ההסברה הערבית נופלת על אזניים כרויות, ולמרות מגרעותיה וחוסר המימנותה הנראים בולטים לעינינו, סביר שתהיה לה השפעה, שאת תוצאותיה נדע רק בעתיד.

הלוחמה הפסיכולוגית

כאמור, ההסברה מהווה אמצעי שנועד לשרת מטרה בסיסית, וכאשר קיים צורך להסביר התפתחויות ומאורעות שוטפים, חייבת ההסברה להיות מעוגנת במציאות. ידועה האמרה: "אפשר לרמות את כל האנשים חלק מהזמן, חלק מהאנשים כל הזמן, אך לא ניתן לרמות את כל האנשים כל הזמן". מכיוון שלא ניתן להסתיר עובדות בסיסיות, וקשה להסוות ולהתעלם לגמרי מאוזלת יד ומחדלים המתגלים לעיתים קבל עם ועולם, נאלצת ההסברה הערבית, בין היתר, לרתום לשירותה מושג קסמים: "לוחמה פסיכולוגית ישראלית". סביר להניח, כי בעיני הערבים נראה השימוש התכופ במושג זה כתורם רבות למאמצי ההסברה שלהם בתחומים רבים, בעיקר במישור הסברת הפנים, בהיותו הסבר/תירוץ לאירועים אשר בלשון המעטה ניתן לכנותם, "בלתי נעימים".

אם נבחן, לדוגמא, את פעילות צה"ל במצרים בתקופת מלחמת ההתשה, הרי היתה זו קשת רחבה של מבצעי הרתעה, אשר חשפו לעין כל, ובצורה אכזרית, את חולשות המערך הצבאי המצרי. די אם תצוין סדרת הפשיטות לעומק מצרים במרחב עמק הנילוס, הפשיטה על המבצר באי גרין, הכיבוש הזמני של האי שדואן, הפשיטה המשווריינת בחלקו המצרי של מפרץ סואץ, לקיחת מכ"מ אוירי שלם על צידו — כדי להבין עד כמה היו יכולים המצרים לראות בכך, "אימות" לגרסתם על "לוחמה פסיכולוגית" אינטנסיבית המתנהלת נגדם. ואכן,

הדיפתו של כל תוקפן הוכחה היסודית אין מנוס ממנה ..

קרא ואמר: להבדיל

תזכור:

חיל ישראל... תזכור שנאכלין בונאבאות הקים אמפרה צרפתית עצומה... אבל: איפו היא עכשיו?!! היא הלכה עם הרוח... נאכלין מת בגולה ולא העריכו אף אחד בעולם... עוד סנה אותו העולם... כתוצאה למה שגרמה "המלחמה" שלו בחלק ניכר בארצות שונות בעולם ובגלל שאיפתו העצמאית... מלחמות... זהו גורלו של כל תוקפן ..

תזכור

שהאמפריאליזם הצרפתי... שלט את צפון אפריקה... אשר תקופה של 13 שנה שלטה... אבל: איפו הוא עכשיו?!! הוא נעלם מצפונה ונכחד מאוכלוסיית מנה... אחר שליטה של תקופה ארוכה בה... נבעת שאריותיו הנומצות ברחב תבל מנקשות את הידידות עם ארצות צפון אפריקה... אשר שלטו אותן פעם... זהו גורלו של כל תוקפן:

תזכור

שהאמפריאליזם הצרפתי... אשר תלמדו אותה באין גבול לשקעת השמש עליה... איפו היא עכשיו?!! היא הונסה ונדפסה אחורה ואחר שהיתה אמפריה... נהיתה למדינה עצומה... ואחר כך הונסה ונהיתה למדינה ממדרגה ואשונה... ונכשן היא המבצעת למדינותיה של אמריקה ולה "לברטורה" אין לה את חופש הדעת במדינות החץ שלה... זהו דקמשהל המראה על מצב כל מדינה אשר סומכת על ארצות אחרות... הדיפת איזה מדינה כל שהיא... תשאונה להדיפת הסטורית... לעצמה... תזכור... לבעד תוקפנות על אדמת העמים... קבלתה נצחון מדי... גע... תזכור... שהנאצים הגרמנים... ביצעו תוקפנות בעולם... על עצמאיותה צמח אפריקה... ודוסי... הטשטשו בארצות עצומות... עכשיו... מה הוא מצבם שלהגדמנים?!! הם נח... לארץ כבושה... מצמצמות שולטות את ארצם של הגרמנים... והן אמדיקה דוסי צויתנה וצרפת... זהו הגורל המכריע לכל ארץ תוקפנית ..

תזכור

שהנאצים הגרמנים... ביצעו תוקפנות בעולם... על עצמאיותה צמח אפריקה... ודוסי... הטשטשו בארצות עצומות... עכשיו... מה הוא מצבם שלהגדמנים?!! הם נח... לארץ כבושה... מצמצמות שולטות את ארצם של הגרמנים... והן אמדיקה דוסי צויתנה וצרפת... זהו הגורל המכריע לכל ארץ תוקפנית ..

הפזמון שחזר ונשנה אז בהסברה המצרית היה: "...הניסיון הישראלי לנהל לוחמה פסיכולוגית חשוף לעיני כל, ומטרתו לזרוע ספקות בקרב כוחותינו ביכולתם לשלוט במצב ולכלום את התוקפנים" ⁴. יש אמנם מן האמת בטיעון המצרי, כי למבצעי צה"ל במצרים נועדה להיות גם השפעה פסיכולוגית, אך מכאן ועד לטענה כי כל פעולות צה"ל קשורות ב"לוחמה פסיכולוגית", מרחק רב. בהקשר זה מעניינת התייחסותו של סאדאת ל"מבצע יהונתן", כאשר הגדירו כ"פעולה תיאטרלית". קיים ניסיון לתפוס את חבל ה"לוחמה הפסיכולוגית" בשני קצותיו, כלומר ליחס מושג זה גם לבעיות פנים מובהקות שאינן קשורות ישירות לסכסוך הישראלי-ערבי, כגון משברים כלכליים, אבטלה, בעיות בתחום החינוך הגבוה באוניברסיטאות וכו', אלה מוסברות בכך, "שהאויב, על-ידי לוחמה פסיכולוגית מבפנים, חותר לערער את אמון העם בכוחו בכלל, ובמנהיגיו בפרט". השימוש ב"לוחמה הפסיכולוגית" בא לא רק לצורך התגוננות עצמית, אלא כמכשיר בידי הערבים עצמם לתקוף את ישראל. דוגמא ללוחמה פסיכולוגית ערבית גלויה היא השימוש בעובדה כי בישראל ישנם פחות משלושה מליון יהודים, לעומת 100 מליון ערבים במרחב. מאז מלחמת ששת הימים חוזר ועולה נתון עובדתי זה, ואילו מתלווה הסבר, כי האומה הערבית יכולה להרשות לעצמה הפסד במספר מלחמות, דבר שאינו אפשרי לגבי ישראל. דוגמאות אחרות: הפעלת רמקולים בתעלה ושימוש בכרוזים המכוונים להשפיע

4. סוכנות הידיעות המזרחית, מצרים, 11.7.69.

3. "אל-גמהוריה", מצרים, 28.2.76.

פסיכולוגית בכל יחידה, בין יחידה מיניסטריאלית ובין יחידה במוסד (אחר) או יחידה צבאית⁵. לסיכום ניתן לקבוע, כי אחת מאבני היסוד של ההסברה הערבית היא הלוחמה הפסיכולוגית, אם על-ידי שימוש אקטיבי בה ואם על-ידי הצגתה במראות, כמושג לתרגם בו כשלונות ומחדלים בחזית העימות מול ישראל וקשיים פנימיים הנקשרים בצורה ישירה או עקיפה בסכסוך הישראלי-ערבי. מהחשיבות הרבה שמייחסים הערבים ללוחמה הפסיכולוגית, ניתן לאמוד גם את שיעור השפעתה האפשרי עליהם.

ההסברה הערבית בעיני עצמה

קיימת ביקורת עצמית מגוונת ושוטפת על תחומיה השונים של ההסברה הערבית. רבות אבני הנגף במישור ההסברתי ורבות נקודות התורפה שאותו על-ידי הערבים עצמם. בביקורת העניינית יש הכרה בחולשות האופייניות והמובהקות שבהסברה הערבית: הגזמה, עיוות האמת, חוסר אחדות בין מנגנוני ההסברה הערבית וקיצוניות בהתבטאויות, הגורמת ליצירת דימוי שלילי של הערבים. בנושא ההגזמה נכתבו בבטאון הצבא הסורי, בין היתר, דברי הביקורת הבאים: "...לאחר פיצוץ צינור הנפט בחיפה נכתב מאמר שכותרתו, חיפה עולה באש עם שחר, כל ערבי יודע כי חיפה היא העיר השנייה בגודלה בפלסטין הכבושה וכי הצתת העיר בשלמותה, אפילו בשעת שחר, מצריכה נפט של חברה, טפליין כולה. לשם מה הניפוץ וההגזמה? מדוע הרעש הזה? האם פיצוץ צינור נפט אחד למרות אמצעי ההגנה והזהירות בהן נוקט האויב, אינו מעשה גבורה מספיק גדול? כלום אין מספקים בכך לאויב הזדמנויות למעט בחשיבות פעולות הפדאיון?"⁶. בתגובה לכותרת בעיתון ערבי, "הארטילריה הערבית (המצרית) הפילה מטוס ציוני", שתפסה את כל רוחב העמוד הראשון, כותב אותו ביטאון: "...הקורא מייחל לנפילתם של מטוסי האויב, אך כאשר תיפול תל-אביב — כיצד יפרסם אותו עיתון ידיעה זו? האם לא יפרסם אותה בעמוד הראשון באותיות של קידוש לבנה? האם דומה בחשיבותה נפילת תל-אביב לנפילת מטוס אויב בקרב? או שמה ההגזמה דרושה בכל מקרה?"⁷. מעניין לציין, כי בעל המאמר לא העז לחתום בשמו.

תכונה אחרת — עיוות האמת — שהפכה לשם נרדף לבן המזרח, זוכה גם היא לביקורת רבות. נביא דווקא דוגמא יוצאת דופן של ביקורת, על-ידי מי שהיה שופר שלטונות מצרים, מוחמד חסנין הייכל, עורך עתון, "אל-אהרם" לשעבר. בעקבות לקיחת המכ"מ המצרי מראס-ע'ארב, בסוף דצמבר 1969, והניסיון למנוע את פרסום האמת לציבור, נפוצו במצרים שמועות, כנראה חסרות תקדים בהיקפן. כדי להקחות את עוקצן, כתב חסנין הייכל, בנסיון לזכות מחדש באמון הציבור, מאמר שעיקרו במשפט: "...במטרה להצליח במערכה וכדי שהעם יהיה שותף מלא במשימות, יש לפרסם את האמת גם כאשר אינה נוחה". באשר לחוסר האחדות בין מנגנוני ההסברה הערבית, יש לזכור כי הדבר גובע בראש וראשונה מקרם היחסים הבינעריביים, כאשר נסיון העבר מלמד כי בנושא זה צפויות עליות וירידות גם בעתיד. עם זאת, יודגש כי נעשים צעדים ומאמצים קונסטרוקטיביים במטרה לשפר ולייעל את שיתוף

בעיקר על הלוחמים בחזית (אמצעי זה נפוץ אצל גורמי פח"ע וחיללים מצרים בנסיונות פשיטה בסיני). כרוזים אלה היו דווקא מקור לא אכזב להעלאת המוראל. יצוין כי הערבים מייחסים חשיבות רבה לאפשרויות הלוחמה הפסיכולוגית באמצעות כרוזים. דבר זה גובע מרגישותם-הם ללוחמה פסיכולוגית, הבולטת במיוחד במשטרים טוטליטריים הערים לכל תנועה בציבור, מחשש להיותה מוקד לפעילות אופוזיציונית.

מטרתה העיקרית של הלוחמה הפסיכולוגית הערבית לערער את המוראל בקרב חיילי צה"ל, מחד גיסא ולהעלותו אצל חייליהם, מאידך גיסא. בבטאון הצבא הסורי, "אל-מג'לה אל-עסכריה" מאוקטובר 1969, נכתבו דברים הממחישים היטב את החשיבות שמייחסים הערבים ללוחמה הפסיכולוגית: "...הלוחמה הפסיכולוגית לוגית הערבית צריכה להיות חלק מהפעילות הצבאית, משום שהיא הפכה להיות מכשיר יסודי שאין לוותר עליו במאבק. פעולתה צריכה להיות מתואמת ומשולבת עם הכוחות המזוינים, כדי שתהיה לה ההשפעה הדרושה, אך אין היא יכולה להיות תחליף לכוחות המזוינים ואין היא מסוגלת לזכות בניצחון לבדה".

מוטיב זה עובר כחוט השני בשטף נהרות המילים על ההסברה, וכדוגמא מאלפת ניתן לראות את הקטע הבא, הלקוח מעיתון מצרי: "...אחת ההנחיות החדשות החשובות שאימצה לה ההסברה המצרית היא התוויית תכנית למתקפת לוחמה פסיכולוגית נגד גל השמצות שעליו רכבה הסברה האויב בעקבות מלחמת 1967. תכנית זאת מתבססת על העובדות דלהלן: בעקבות מלחמת 1967 חזרה ההסברה המצרית לקו הגנה; הכוח הצבאי מנצל את הכלל הידוע שההגנה הטובה ביותר היא ההתקפה, וההסברה תפיק תועלת מכלל זה, כפי שמוכיח נסיון המדינות בעולם; הובהר, כי לוחמה פסיכולוגית היא עניין הכרחי לשם בלימת האויב ויצירת האווירה לקראת פעולה צבאית ומדינית". התכנית מציגה בהקשר זה את המטרת הבאות: "...להחליש את המוראל של האויב ותומכיו ולזרוע ספקות בדבר התועלת שהפיקה ישראל מתוצאות מלחמת 1967; לתקוף את שליטי ישראל ומדיניותם בעזרת תכנית מקיפה של הסברה חוץ כפתיחה לזינוע ישראל מבפנים". תכנית ההסברה ממשיכה ובוחרת את רעיונות ישראל, ומגיעה למסקנה כי ממשלת ישראל מנסה לממש את מטרות ההתפשטות שלה בנוקטה בשיטות דומות לאלה שהציונות נקטה לצורך הקמת מדינת ישראל ב-1948.

חובותיה האלמנטריות של ההסברה הערבית הן, אם כן, סיכול מטרות אלה, הטלת ספקות סביבן וסביב האפשרות לביצוען והחדרת יאוש בלב הישראלים. ההסברה הערבית חייבת להדגיש בראש וראשונה את העובדה שישאל מוסיפה להיתקל בסירוב מצד שכניה ושהיא נתונה במצור מבחינה מדינית וכלכלית, ולא תוכל להישען לנצח על סיוע מבחוץ. זאת, לגבי חזית העימות מול ישראל; באשר לחזית הערבית הפנימית נכתב בהמשך: "...אף כי המאמצים מופנים בראש וראשונה להלום בהסברה האויב ולהציגו בזירה הבינלאומית כשופך דם, כך שיאבד כל שטח אדמה שכבש בעורמתו, אין להזניח את החזית הפנימית ואת הצורך בעמידתה שכם אחד מאחורי הכוחות המזוינים ותחת דגל המפקדה הלאומית. זהו עניין הכרחי לשם השגת הניצחון, ולפיכך כוללת תכנית (ההסברה המצרית), הקמת צוותי מומחים להסברה וללוחמה

5. "אל-מצור", מצרים, 24.10.75.

6. "ג'יש אל-שעב", 2.11.69.

הפעולה. ביטוי לכך ניתן למצוא בעריכת מפגשי-תיאום והסכמים רשמיים ובלתי רשמיים בנדון, כאשר כל מדינה מונחת, כמובן, על-ידי האינטרסים שלה.

באותו עניין ניתן להצביע על ועידת מומחי הסברה של הליגה הערבית שנערכה השנה במרכז הליגה הערבית, כאשר עיקרה קביעת תכנית פעולה עד שנת 1980. תכנית זו כוללת שלושה יעדים: „הפעלת הפוטנציאל ההסברתי הערבי להבטחת המורשת התרבותית הערבית; קביעת תכנית הסברה מודרנית והתאמתה לתמורות בעולם; כיסוי כל האזורים בעולם מבחינה הסברתית על-ידי הפקת סרטים, הפצת ספרים, עריכת סימפוזיונים ושיגור שליחים ערבים להסברת הבעיות הערביות, ובראשן בעיית פלסטין”. להלן דבריו של אחד ממשתתפי הוועידה: „כיצד ניתן להתמודד עם ההסברה הציונית? ננסה לנתח בעיה זו ניתוח ענייני מבלי להיתפס לנוסחאות כוללניות. אפשר לראות בהסברה של הליגה הערבית בבואה המשקפת למעשה את ההסברה הכלל-ערבית. באחת מהחלטותיה קיבלה ועדת ההסברה הערבית במושב משנת 1974, החלטה בדבר ארגון מסע הסברתי נרחב שמגמתו לחשוף את התכנית הציונית הזוממת להכחיד את העם הפלסטיני וכן לחשוף את שאיפות הציונות בדרום לבנון, והנה חלפה שנת 1974 והחלה שנת 1975 מבלי שתהיה שום פעילות הסברתית של הליגה הערבית בתחום זה, ומבלי שייצא לאור שום ספר, ספרון או עלון על פשעי הציונות... ההסברה הערבית חייבת היתה לפעול במרץ רב כדי להסביר לדעת-הקהל העולמית את המצב בשטחים הכבושים. היא היתה צריכה ליטול את היוזמה מידי ההסברה הציונית ולהסביר את הבעיות הערביות, וביחוד את בעיות פלסטין, שכן רוב עמי אמריקה, קנדה ואירופה, רואים בנו, הערבים — תוקפים”.

לתכנית ההסברה המצרית מספר עקרונות יסוד, כדלהלן: „יש צורך להכיר את מגמות האויב ויסודות ההתקפה שלו, כדי שנוכל לבודד את רעיונותיו ולהפריכם אחד אחד; יש לתקוף את הנקודות החלשות בתעמולת האויב, על-ידי איסוף המתמיד עד שיתערער האמון בהסברה שלו ובשידוריו; יש לעקוב אחר ההצהרות וההתנהגות של מנהיגי האויב, כדי לנצלם להתקפה עליו ללא הידרדרות לרמה שפלה, אך בהסתמך על העובדות. זאת, משום שלראיה ולהיגיון האנושי יש לעיתים השפעה פסיכולוגית רבה; היוזמה מעניקה השפעה רבה מבחינה נפשית וחומרית. יש לנקוט, איפוא, עמדת התקפה מתמדת ולא עמדת הגנה. התכנית מתמקדת במטרה אחת להסברה, שכן מטרות רבות גורמות סיבוכים ומעכבות את ההגעה אל התכלית. כמו-כן יש לכוון אל יריב אחד ולא לפעול באותו זמן בחזיתות שונות. זאת, במיוחד מאחר שאויבנו — הציונות — מסתייע בחוגים אימפריאליסטיים במדינות אחרות. ככל שנמעיט בערכו של האויב, כן ייטב וכן תקצר דרכנו אל המטרה. לפיכך, יש להגית הצידה את העניינים השוליים במערכת ההסברה של החזית הערבית. זאת, על-ידי הקפאת חילוקי הדעות, כדי לעמוד בכל כובד המשקל נגד האויב, בנסיגותיו להטותנו מן התכלית העיקרית של ההסברה”.

מסתבר שעצות לחוד ומעשים לחוד, שכן התהפוכות בעולם הערבי, ובמיוחד הקות הדם בלבנון, אילצו שנה מאוחר יותר את שליטי מדינות ערב לחתום במסגרת ועידת הפסגה בקהיר

על התחייבות להפסיק את הלוחמה המדינית-תעמולתית ביניהן. לא קשה לחזות כי הסכם הפסקת הלוחמה התעמולתית יתערער במהרה. עם זאת, אפשר להצביע בבירור על הישגים מסוימים בתחום ההסברה הערבית ה„מאוחדת”, כפי שניתן לראות, לדוגמא, בוועדה המתמדת להסברה של הליגה הערבית בפברואר השנה. ב-14 בפברואר, בתום ישיבותיה שנמשכו שמונה ימים, פירסמה הוועדה המתמדת של ההסברה הערבית, המלצות הקשורות לפעילות ההסברה הערבית לצרכי הפעולה בחו”ל עד שנת 1980, כדי לעמוד בפני התנועה הציונית וועידותיה הגזעניות. באחת ההמלצות קראה הוועדה לאש”פ לבצע את הצעתה להקים ועד של יהודים ממדינות ערב ולערוך מסיבת עיתונאים באחת ממדינות ערב ובבריסל, במהלכה של הוועידה הציונית או אחריה. כן המליצה הוועדה לכנס בבריסל, בשבוע הראשון של אפריל 1976, סימפוזיון ערבי-בלגי שנושאו יהיו מצב הערבים באדמה הכבושה, הפלסטינים, זכות ההגדרה העצמית וזכות השיבה”.

ואכן, אותו סימפוזיון התקיים בבריסל וזכה לכיסוי בעיתונות. יחד עם זאת, ולמרות ההצלחה היחסית המודגמת לעיל, ניתן לומר כי גם בתחום איחוד פעולת ההסברה הערבית בולטות חולשות ההסברה, במיוחד במה שנוגע לטיפול בנושא הפלסטיני. לא אחת קרה כי חוסר תיאום בפרסום גרם לייחוס פעולות חבלה לכמה ארגוני מחבלים, בו בזמן. כך, למשל, במסגרת מאמר על הפעולה בכיכר-ציון נאמר, בין היתר: „מסיבות בטחוניות, לא התכוונה החזית העממית המפקדה הכללית (גיבריל) להודיע שהיא ביצעה את הפעולה בכיכר-ציון. היא הגיעה להסכם עם הגורמים המוסמכים במפקדת המהפכה, כי המפקדה הכללית של המהפכה הפלסטינית (אש”פ) תודיע על הפעולה מבלי לציין את הקבוצה שביצעה אותה. אולם, למרבה הצער, המפקדה פירסמה הודעה המציינת כי קבוצה אחרת ביצעה את הפעולה... החברים בפלגים האחרים מתבקשים שלא, להזדרז לאמץ לעצמם את הפעולות מייד כשהם שומעים עליהן, כדי לשמור על שמה הטוב של ההתנגדות בקרב הציבור”.

תקלה זו בהסברה הפלסטינית אירעה למרות שנעשו מאמצים אינטנסיביים למנוע תופעות של כפילות, כפי שניתן ללמוד מהודעות דובר צבאי ב„מפקדת המהפכה הפלסטינית” כחצי שנה לפני כן: „מספר ארגונים פלסטיניים התרגלו בתקופה האחרונה לפרסם הודעות בשמם ולייחס לעצמם פעולות צבאיות שלוחמינו הפלסטינים מבצעים נגד הכיבוש הציוני, כך שעל פעולה אחת מתפרסמת יותר מהודעה אחת מטעם יותר מארגון אחד. מפקדת המהפכה הפלסטינית — שהוסמכה לפרסם הודעות אלו באמצעות הדובר הצבאי הפלסטיני, על-פי החלטות המועצה הלאומית הפלסטינית והועד הפועל של אש”פ — רואה בהודעות המתפרסמות על-ידי מספר ארגונים שהפרו את המשמעת והתעלמו מהחלטות המועצה הלאומית, פגיעה ניכרת במהפכה הפלסטינית בקרב דעת הקהל הפלסטינית, הערבית והעולמית; ארגונים אלה נחשבים לספרסים במאבק הלאומי ובמותם של החללים, בתקופה בה גובר הצורך באחדות לאומית רבה בכדי לעמוד בפני הקנוניות האימ-

8. סוכנות הידיעות העיראקית, 11.2.76.

9. „אלא אל-אמאס”, לבנון, 11.7.75.

7. „אל-מצור”, מצרים, 24.10.75.

הוליס נאראן... באתר 2

"שליטה במסגרת ההגנה"

(הנצחת מלחמה, סיריה, 1.6.67)

פריאליסטיזם הגוברות והולכות. מפקדת המהפכה הפלסטינית קוראת לעיתונים ולסוכנויות הידיעות הערביות והעולמיות להצטמצם רק למה שמתפרסם מטעם הדובר הצבאי הפלסטיני ולמה שמעבירה סוכנות הידיעות הפלסטינית, ולהתרחק מאוירת הסנסציות שמספר ארגונים נפלו ברשתה¹⁰.

באשר לקיצוניות בהתבטאויות, הגורמת ליצירת דימוי שלילי של הערבים, יצוין כי הביקורת אינה מפותחת דיה בהשוואה לנקודות הקודמות שהועלו. עם זאת, מכירים הערבים בנזקים הנגרמים להם בנושא זה, ובעיקר במישור הדימוי כלפי העולם הרחב. ביטוי בולט לכך ניתן למצוא בעיתון המצרי, "אל-גומהוריה" במאמר תחת הכותרת, "דרושה הבהרת המטרה והתבטאות נכונה ביחס לביטול הישות הישראלית". להלן קטע אופייני:

....מאחר שמטרתנו היא טיהור הארץ הערבית ושחרורה, פירוש הדבר שלא תהיה ישות ישראלית בפלסטין. האם נשתמש, בעקבות זאת, בביטוי "חיסול" או בביטוי "ביטול", והאם נאמר, מדינת ישראל או הישות הישראלית? ...כל עוד אין אנו מכירים בישראל, אין להשתמש בביטוי, מדינה, אלא בביטוי, ישות. לעומת זאת, במקום הביטוי, "חיסול" (אזאלה) נשתמש בביטוי "אלעיא", מכיוון שקיום ישראל מבחינה בינלאומית התאפשר כהחלטה מטעם האו"ם, ביטול הוא ביטוי שישקף את הפירוש החוקי ואינו צופן בחובו שום אפשרות להסקה בדבר כוונה להשמדת היהודים או הריגתם. כל זאת, כאשר מטרתנו ברורה: טיהור ושחרור ארצנו¹¹.

בעניין זה כותב אותו עיתון: "יש להבהיר לעמים הערביים את האמת, תוך כדי איוון בין מה שחייב להישמר בסוד לבין מה שצריך להביא לידיעת הציבור... יש לדאוג לשינוי תדמיתם של הערבים ושל הפלסטינים... להבהיר לדעת הקהל העולמית את צדקתם של הערבים, תוך שימת דגש על הוודאות הציגויות וישראל עם האימפריאליזם מחד גיסא, והבחנה בין היהדות לציגויות מאידך גיסא"¹².

אין ספק שגינוי הציגויות במסגרת עצרת האו"ם, חמש שנים לאחר מכן, היה פועל יוצא של מאמץ ההסברה הערבי שהופעל בחזית רחבה בכל העולם ואשר זכה להצלחה משמעותית. כשש שנים לאחר שפורסם הקטע, אותו ציטטנו לעיל, בעניין ה"קיצוניות בהתבטאויות", חוזרת העיתונות המצרית על הצורך ב"גמישות הסברית":

"עלינו להיראות כמדינה שוחרת שלום, ולהבהיר שמונהיגי ישראל הם הפותחים בחוקפנות. אין לך דבר שהשפעתו על דעת הקהל בעולם או בישראל, היא כה מזיקה כמו אמירות מסוג, נזרוק את ישראל לים וכו'. לעומת זאת, אין טוב יותר מאשר להדגיש כי אנו שוחרים שלום. התכנית היא לטווח ארוך: שומה עלינו להתאזר בסבלנות רבה ולנקוט סגנון של אורך רוח (הקמת ישראל מעוגנת אף היא בתכנית בת מאה שנה המבשרת סת על אמונה דתית וסיוע האימפריאליזם). העיקרון הוא: תנועה עם אורך רוח במקום קפיאה בחוסר שלום"¹³.

באותו הקשר ליקטנו גם את הקטע הבא ששודר ב"פינת פלסטין" ברדיו דמשק ב-29 דצמ' 1976, ערב הגשת רשימה זו — אלו (שר-החוץ של ישראל) מייחס לפרשן "פינת פלסטין" ברדיו דמשק את הדברים הבאים: השבת זכויות העם הפלסטיני ושחרור פלסטין פירושו — השמדת ישראל. האם אמרנו דברים אלה בנוסח זה? לא ולא. שכן, לא אמרנו, השמדת ישראל, כפי שמשקר השר הישראלי, אלא אמרנו, ביטול ישראל! שפירושו ביטול הישות המדינית והממסד הצבאי הציוני. השקפה זו מציגה העם הערבי בפני העולם באומץ במסגרת הסיסמה — מדינה פלסטינית-חילונית-דמוקרטית הכוללת ערבים ויהודים ללא אפליה — סיסמה אשר נקלטת בחלקים רבים של דעת הקהל העולמית ואפילו בקרב היהודים המשותחרים [אלמתחרין — במקור] עצמם".

סיריה

ביטוי הביקורתיות שצינו לעיל הופיעו בתנופה רבתי, בעיקר לאחר מלחמת ששת הימים, ומאז הם צצים מדי פעם מחדש. למרות כל זאת, אנו עדים לחוסר היעילות של רוב ה"עצות" הללו וכנראה שגם בעתיד הנראה לעין לא יחול מפנה מהותי בעניין. נראה כי לא ניתן לתקן בתקופה קצרה מידות שהוקנו במשך שנים רבות. הדבר תלוי, בין השאר, בשינוי אופי המשטרים ובתהליך הדרגתי שיימשך לאורך מספר דורות. למרות הביקורת העצמית המושמעת בעולם הערבי, אין לזלזל ביעילותה של ההסברה הערבית ובפירות שהיא קוצרת ברחבי העולם על חשבונה של ישראל. אנו חייבים להיערך נוכח פעילותה והיקפה, כדי ללמוד את יעדיה ולסכל את השגתם, כפי שהדבר נעשה בתחום המאבק הצבאי.

12. "אל-גומהוריה", מצרים, 5.2.70.

13. "אל-מצור", מצרים, 24.10.75.

10. רדיו "צות פלסטין", 7.2.75.

11. "אל-גומהוריה", מצרים, 17.10.68.

בשנים האחרונות, כל אימת שדנים בתקציב ההגנה האמריקני, חוזר ומושמע הרעיון שארה"ב יכולה להקטין את ההוצאה הכספית בתרומתה להגנת נאט"ו על-ידי כך שתעמיד לצורך זה יותר נשק גרעיני טקטי ופחות אנשים. בהקשר זה, ובתמיכתם של מפקדים בכירים, עמד לא מכבר שר ההגנה האמריקני על הצורך לפתח נשק גרעיני קטן יותר ומדויק. מן הראוי לבחון באורח ביקורתי את המגמה המסתתרת מאחורי דרישה זו. לדעתי, שום מעצמה לא תרויח מכך שתפרוץ את ה"מחסום הגרעיני" בלוחמת יבשה המתנהלת בשטחה. למדינות מפותחות יש אזורים מאוכלסים בצפיפות, אזורי תעשיה גדולים ומערכות-תחבורה מורכבות, ומדינה מפותחת שתפרוץ את ה"מחסום הגרעיני" רק תזמין לעצמה חורבן של נכסים אלו. אף-על-פי-כן נראה שהמדינות המפותחות מאוד של אירופה המערבית מתכוונות להגנה גרעינית על שטחי נאט"ו. ארה"ב, המעצמה הגרעינית העיקרית של נאט"ו, אף היא מטפחת אסטרטגיה זו. מה ההיגיון בכך?

הרבה משקיפים סבורים, ובצדק, שאין דוקטרינה אמינה ללוחמה גרעינית טקטית. כבר נערכו מחקרים ותרגילים למאות, אך דוקטרינה אמינה טרם התגבשה, מפני שלוחמה גרעינית טקטית פשוט אינה צורה הגיונית של לוחמה. סניגוריה של לוחמה גרעינית, אזרחים ואנשי צבא כאחד, נוטים להדגיש את השפעות הנשק הגרעיני על האויב, אך הם מגלים חוסר אובייקטיביות ושטחיות בבואם לדון במה שעלול לקרות לכוחותינו אם יותקפו בנשק גרעיני. לכן אין הדוקטרינה משכנעת כאשר בוחנים אותה באורח ביקורתי. לדעתי, הגנה גרעינית טקטית של אזורי נאט"ו תמיט שואה על אירופה המערבית, בעוד שלברה"מ לא ייגרם נזק של ממש. אני סבור שאפשר להגן על אירופה המרכזית, ההגנה מקובלת, בתנאי שמדינות אירופה תעשינה את המאמץ הדרוש ובתנאי שארה"ב תוסיף לתרום את תרומתה להגנת הברית המערבית.

* שימש סגן מפקד הכוחות האמריקנים באירופה.

נאט"ו ולור

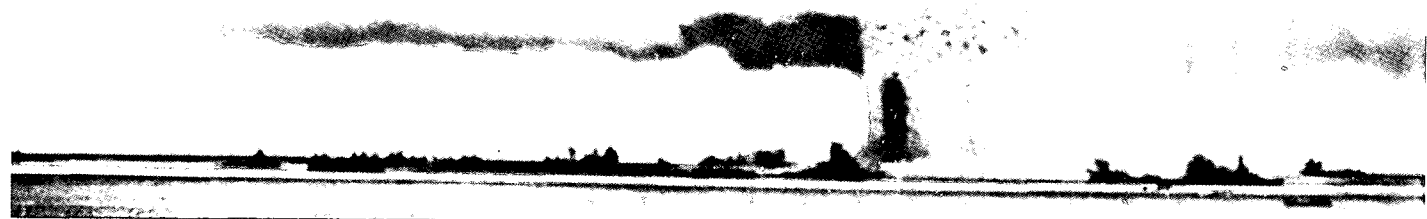
לויטננט-גנרל א. ס. קולינס*

ב-5 באוגוסט 1945 הוטלה פצצת האטום הראשונה על הירו-שימה. הנשק האסטרטגי האיום של אז נחשב דל וקטן בהשוואה לפצצות האטומיות החזקות יותר ויותר שפיתחו המדענים, שלא לדבר על פצצות המימן. במשך הזמן הגענו לכך שאנשי צבא מכל הזרועות החלו להגדיר נשק בסדר גודל של הפצצות שהשמידו את הירושימה ונגסקי, ואף פצצות חזקות מהן פי עשרים ושלושים, כ"נשק גרעיני טקטי" (נג"ט). אכן, מדהים להיווכח באיזו מהירות ירד נשק אסטרטגי אמיתי לדרגת נשק טקטי, רק כדי שכל זרוע חילית תוכל להצטייד בנשק, "טקטי" כזה. תמיד פקפקתי בתבונה שבהתפתחות זו ותמיד התווכחתי על כך עם חסידי הנג"ט, ובמיוחד עם אלה הדוגלים בהפעלתו הטקטית של נשק גרעיני בשירות צבא היבשה. "מה התכלית?", שאלתי, "האם עוד יישאר בשביל מה להילחם?". איש לא נתן לי מעולם תשובה שתניח את דעתי. תמיד היו עונים לי בשאלה: "ואיך אתה רוצה להכות את הימח"ש"ם בלי נג"ט?" או בשאלה עניינית יותר: "האם אתה רוצה להחזיר את זה לפרופ' אינשטיין?". המצב כיום הוא שההסתמכות הגוברת על נג"ט להגנת נאט"ו ומציאותו של נג"ט קטן ומדויק יותר, צופנים בחובם "הבטחה" לעשות את השימוש בנג"ט לאפשרות קרובה יותר.

השלכה של לוחמה גרעינית טקטית על שדה-הקרב המוכר לנו

בדו"ח שהגיש סנטור נאן לוועדת השירותים המזוינים של הסנאט

זמה גרעינית טקטית

אותן החלטות קשות אם וכאשר יתעורר הצורך בהן. דאגתו העיקרית של מפקד יחידה לוחמת היא כמה אבידות תסבול יחידתו אגב ביצוע המשימה. ככל שהיחידה קטנה יותר, כך גוברים הקשרים האישיים בתוכה. ידוע לנו כי בשדה-הקרב יש ביכולתנו להעריך איזה שיעור של אבידות גורם ליחידה כלשהי לאבד את תכליתיותה. כמו-כן ידועים לנו מקרים בהם אבידות פתאומיות בשיעור בלתי צפוי גרמו להתמוטטות נפשית של יחידות שלמות.

הבה נתבונן בשדה-הקרב מבעד לעיניו של חיל-הרגלים, זה אשר בשתי מלחמות-העולם, בקוריאה ובויאט-נאם סבל 80 עד 85 אחוזים מכלל האבידות. כאשר אתה תוקף עמדה או מגן עליה, ובסופו של יום לחימה מוטלות בעמדה 15 או 20 גופות של חללים, זהו מספר מדהים של גופות. אם יימצאו שם 50 עד 100 גופות, יצור הדבר רושם בל יימחה בנפשותיהם של אלה ששרדו חיים. אם כל אותן גופות הן של חללי האויב, דבר שאינו מתקבל על הדעת, אתה חש סיפוק שליחידתך שיחק המזל עד מאוד. כמו-כן אתה יודע מנסיוןך שאותו אויב סבל קרוב לודאי מספר פצועים העולה פי שלושה, לפחות, על מספר ההרוגים. במקרה כזה אתה מניח שהאויב לא יוכל לעמוד באבידות כאלה לעיתים קרובות מדי. לעומת זאת, אם פלוגתך או אפילו הגדוד שלך הם אלה שסבלו את 15 עד 20 ההרוגים, אתה מודע היטב לכך שליחידתך היה יום רע. יחד עם זאת, אתה יודע כי אנשיך יסלימו עם מה שקרה ויהיו מוכנים

האמריקני באפריל 1974 נאמר, בין השאר, כי „לאיש אין ניסיון בניהול מלחמות גרעיניות ואיש אינו יודע מה עלול לקרות אם תפרוץ מלחמה כזו“. זה נכון, אבל אם אנשי הכוחות המזוינים — ובמיוחד אלה שבצבא היבשה — יעשו שני דברים, תתקבל תמונה בהירה יותר על מה שעלול לקרות. (אני מדגיש במיוחד את צבא היבשה, כיוון שהוא עורך את מלחמותיו במקום שבו מתגוררות וחיות אוכלוסיות אזרחיות, והוא הסובל בזמן המלחמה את מרבית האבידות. לכן נושא צבא היבשה באחריות מיוחדת כלפי האנשים שעל אדמתם יילחם וכלפי חיילי ארה"ב המופקדים בידיו). ראשית, עלינו להקדיש תשומת-לב רבה לדברים המתרחשים בשדות-הקרב כפי שהם מוכרים לנו, ולנסות להשליך עליהם את התופעות של שדה-קרב גרעיני. אזי נוכל להסיק מה עלול לקרות בסביבה גרעינית. אנשי צבא מסוגלים לעשות השלכות אלו טוב יותר מכל אחד אחר, אך איני משוכנע שאמנם הטרחנו עצמנו בכך במידה הדרושה. שנית, עלינו להיות מציאותיים וכנים בכל הנוגע למה שכלי-נשק גרעיניים עלולים לעשות לנו, באותה מידה של מציאותיות וכנות שבה אנו מכריזים על מה שהנשק הגרעיני עשוי לעשות למענו.

אם נעשה שני דברים אלה באופן מציאותי ואובייקטיבי, תתגבש תמונה טובה יותר על מה שעלול לקרות בשדה-הקרב הגרעיני. אחת התוצאות המשמעותיות ביותר של תמונה זו תהיה בכך שמנהיגינו המדיניים — אלה שבידם נתונה ההחלטה באלה נסיבות להפעיל נג"ט — יהיו במצב טוב יותר לקבל

ניסוי של ראשי נפץ אטומיים בשדה הקרב הטקטי.

נים — ולא כל שכן זה המתוכנן — מיועד לשימוש בתנאים שעליהם אומרים ספרי ההדרכה כי „משישחררו כלי-נשק אלה להפעלה בקרב, יש לתת את סמכות הפעלתם בידי דרג טקטי נמוך ככל האפשר“. פסקה אחרת על תנאי שדה-הקרב הגרעיני אומרת כי „הצורך בפיוור רב יותר בתנאי לוחמה גרעינית טקטית יצריך הסתמכות רבה יותר על פעולה תוקפנית מזומנת מצד מפקדי יחידות קטנות. כן צפויים שימושי תקשורת חמורים, עוצבות עלולות לסבול מהסתננות של כוחות אויב, יחידות ודאי ינותקו ויבודדו לפרקי-זמן מתמשכים...“ אני מסכים שזהו תיאור טוב למדי של תנאים אפשריים בשדה-הקרב הגרעיני, אבל איזו „בקרה“ תוכל להשתלט על תוהו ובוהו כזה? מכל תנאי הלחימה שאני מכיר, אלה שתוארו כאן הם הבטוחים ביותר ליצירת ערבוביה, טעויות ואבידות מאש „ידידותית“. תחום זה של „בקרה“ ו„סמכות הפעלה“ הוא אבן-הנגף שעליה כושלות כל התיאוריות של שימוש בנג'ט קטן. איני מאמין שהמנהיגות המדינית אמנם תעניק לאנשי הצבא אותן סמכויות בלתי מבוקרות להפעלת נשק גרעיני אשר לפי דרישת התיאורטיקנים הכרחיות כדי „לתת שיניים“ לתורת הלחימה הטקטית-גרעינית.

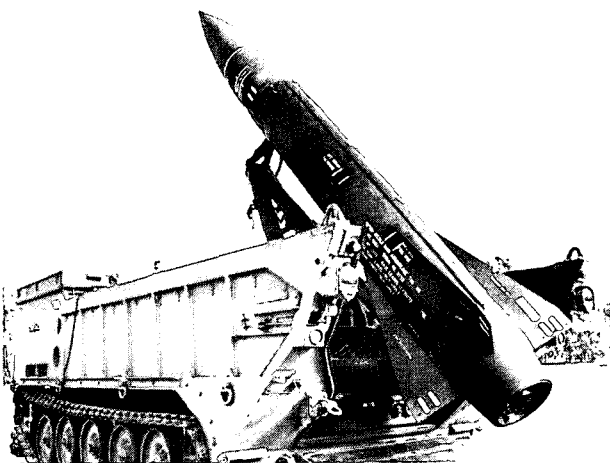
העובדה שלכל קרב יש שני צדדים נשכחת לעיתים קרובות כאשר מדברים על מה ש„אנחנו נעשה“. אנו מדברים על ניהול מלחמה „מוגבלת“, כאילו שכל אותן התרוצצויות ואבידות מתרחשות באיזו מעבדה נקיה ומסודרת, שם אפשר לערוך מדידות מדויקות של תוצאות, לחזות מראש תגובות ולצפות בכל המתרחש מלמעלה. אך בפועל אפשרי בהחלט שכל הכללים והמגבלות שלנו לא יהיו מקובלים על הצד שכנגד או שפשוט לא יתפרשו על-ידו כנונה ולהיפך. חלק עיקרי מהנעלמים של שדה-הקרב מתייחס למה שמתרחש במוחותיהם ונפשותיהם של בני-אדם. נטייתנו הטבעית היא להאמין שכאשר אנו עושים דבר-מה, יפרש זאת הצד האחר בדיוק באותו אופן שאליו התכוונו. אך לא כך מתנהלים הדברים בחיי יום-יום, אפילו בתנאים שבהם אין אנו שמים את נפשנו בכפנו בכל מעשה שלנו. לא כל שכן שאין כל הצדקה להניח שמידת ההבנה ההדדית תהיה גדולה יותר בתנאי מלחמה, כאשר מצוקה גופנית, לחץ נפשי ומגבלות הזמן מהווים בני-לוייה קבועים שלנו ושל אויבינו. אני סבור שבשדה-הקרב הגרעיני יתרחש פעם אחר פעם תסריט מעין זה: תשרור אולי הסכמה שבשתיקה שלא

לצאת למשימה הבאה, מתוך הנחה שיום רע כזה לא צפוי להם עוד, זמן רב. אך תאר לעצמך שהיתה זו יחידתך שספגה את 50 או 100 ההרוגים, יחד עם 150 או 300 פצועים, כיצד תגיב על כך? או כאשר האבידות הללו אינן מקרה נדיר, אלא הן נגרמות לך לעיתים תכופות? איך יגיבו בני-אדם על שיעור האבידות הצפוי בשדה-הקרב הגרעיני, שבו נפץ גרעיני אחד בקרב יחיד עלול לגרום די אבידות כדי להוציא מכלל פעולה עוצבות שלמות? מספר הפצועים ומגוון הפגיעות גם הם יקשו מאוד על משימת הטיפול הרפואי. יהיו מקרים של כוויות, עיוורון, מחלות קרינה, פצעי רסק וגם אלפי אזרחים יסבלו מהם. כיצד יינתן הטיפול הרפואי לאלפי הנזקקים? איזה מערך של סיוע רפואי יידרש? מי יקבור את כל החללים?

כדי לקבל תמונה על כל אלה, אפשר לערוך השוואה עם פצצות תבערה שהונחתו על המבורג ועל טוקיו וכן עם אסונות טבע. אולם גם באירועים האמורים יכלו אחרים, מחוץ לאיזור הפגוע, לבוא לעזרת האוכלוסיה שנפגעה. אך במקרים של נפץ גרעיני, האם תהיה אפשרות לעזרה מבחוץ? יש לזכור כי חשוב לא רק מספרם של הנפגעים אלא גם הקצב שבו הם נפגעים. דיביזיית הרגלים השלישית סבלה במלחמת-העולם השנייה במשך תקופה של 28 חודשים (מינואר 1943 עד מאי 1945) 4,992 הרוגים. מה יקרה כאשר מספר כזה של הרוגים ייגרם לדיביזיית רגלים בין-לילה? הלחצים הפסיכולוגיים והאישיים יהיו מעל ומעבר לכל מה שמוכר לנו. האם אין אנו חייבים להקדיש לכך מחשבה רבה יותר?

מקור אחר לדאגה בקרב הם המהימנות של המידע ואיכותו של החומר המודיעיני המגיעים לידי המפקד. נושא זה מכונה לעיתים „ערפל המלחמה“. רק לעיתים נדירות נהנה מפקד מידעה מה מתרחש בעברו השני של קו החזית. מצויות דוגמאות כה רבות למצב זה של ערפול, שמן הראוי היה כי התיאור רטיקנים הגרעיניים יקדישו לכך מחשבה רבה יותר. אם אינם עושים כן, זה פשוט משום שהנושא אינו בתחום התמחותם. אולם אצל אנשי הצבא המקצועיים יהיה זה מחדל חמור אם לא ידגישו את בעיית המהימנות המידע ואת ההשלכות שעל-לית להיות לכך בשדה-הקרב הגרעיני. בעיה זו חמורה במיוחד בלוחמת היבשה, המתנהלת בין חורשות וגבעות המספקות מסתור לגייסות ומקשות על פעולתו של מכ"ס-סורק-שטח. לא רק המידע על האויב שרוי בערפל, אלא גם המידע על כוחות ידידותיים לא תמיד בהיר ביותר. כמעט כל יחידה שפעלה בתנאי קרב במשך תקופה ממושכת, ספגה לפחות פעם אחת את „ידידותית“ שגרמה לה הרוגים או פצועים. נכון שהדבר אינו קורה לעיתים תכופות מדי אם כל הנוגעים בדבר ערים וזהירים ביותר. אבל כאשר משתררת עייפות וכתוצאה מכך חלים שיבושי תיאום או טעויות בקריאת מפות, כאשר גייסות נמצאים במקום אחר מזה שבו נדמה להם שהם נמצאים, וכאשר רשת התקשורת לוקה בחסר — אזי קורות גם תאונות כאלו. יש לזכור כי אבידות מאש „ידידותית“ גורמות תמיד להלם חמור יותר מאשר אבידות — אף מרובות יותר — מאש אויב. אם ישתמשו הכוחות המזוינים בנג'ט באותן כמויות הנחזות כיום, אין ספק שכמה מן הפגזים הגרעיניים יפגעו בכוחותינו. זה טבעה של מלחמה והשפעותיו של נג'ט תהיינה איומות.

חסידי הנג'ט פותרים את כל הבעיות בנוסחת קסמים קצרה: „בקרה“. אבל המציאות היא שהנג'ט הקטן המצוי כבר במחס-

טיל טקטי „לאנט”

להפעיל ראשי-נפץ בעוצמה העולה על 10 קילוטון. האויב אינו סוטה מהסכמה זו, אולם הודות למודיעין מעולה ותותחנות משובחת, מצליח הפגז הראשון שלו למחות מתחת השמים גורד שלם שלנו ומוצב פיקוד על כל מתקניו. המפקד שיחידתו נפגעה כה קשה, מדווח כי האויב הפעיל ודאי ראשי נפץ בעוצמה של 20 עד 40 קילוטון. הוא משכנע את מפקדו כי אין כל הסבר אחר להצלחת הפגיעה של האויב, והוא מבקש רשות להגיב תגובה הולמת או שכל המלחמה תלך לאבדון. מה תהיה תשובת מפקדו? כולכם תסכימו עמי שלא מגיע לנו פרס על ריסון עצמי בהפעלת עוצמת אש; אנחנו באמת אוהבים להשיב מנה אחת אפיים. קשה לי להאמין שאחרי שייפרץ ה„מחסום הגרעיני”, לא תינתן למפקדנו הנפגע — האמון להפעיל את מירב עוצמת האש כדי לחסוך בחיי חייליו — הרשות המבוקשת להפעיל ראשי נפץ של 20 או 40 קילוטון. מה יקרה הלאה? תנו דרור לדמיונכם ותדעו.

כל הטיעונים שקראתי בדבר האופן שבו נקיים את „מוגבלו-תה” של מלחמה גרעינית, לא שיכנעו אותי. יש לנו נטיה להניח הנחות המביאות בחשבון כנתון ודאי את הבנתו, הסכמתו ושיתוף פעולתו של האויב. אנו מניחים בדרך כלל כי האויב יתן את הסכמתו לניהול המלחמה בדרך המקובלת עלינו. אך מה אם לא?

ספר ההדרכה למבצעים גרעיניים-טקטיים אומר: „קרוב לוודאי שיחידות באזורים קדומניים תידרשנה לנוע כמעט מדי לילה כדי למנוע את גילויין. לפיכך יהיה צורך להכין עמדות חליפין ולתפוס אותן לפי הצורך. שוחת שועל עודנה המחפה החפז הטוב ביותר מפני השפעתו של נפץ גרעיני...” ובאותו עמוד עצמו נאמר עוד כי: „ניידות גבוהה תהיה חיונית הן למתקפה והן למגננה כדי לרכז נגד האויב עוצמת לחימה שתהיה מספקת להשגת היעדים המוקצים, ויחד עם זאת כדי להגן ככל האפשר על יחידות אלה מפני הפיכתן למטרה מושכת לנג”ט של האויב”. מכל זה מצטיירת לעיני תמונה לא מעודדת. הטנקים והרכב המשוריין האמורים לספק את כל אותה ניידות וזקוקים לשפע של חלקי חילוף, דלק ותחזוקה. מתי וכיצד יקבלו אותם? מתי יזכה הלוחם — הנע מדי לילה לעמדה חדשה — למנוחה ולהתאוששות? מתי יחפור את שוחות השועל ומתי יכין את עמדות החליפין? אני מניח שכבר תפסתם את כוונתי: התיאוריה גדושה סתירות פנימיות, אם רק קיימת נכונות לראותן.

אם מנסים לדמיין את השפעותיו של נג”ט ולראות את ההרגים והפצועים, המכתשים וההריסות, העיוורון וזיהום הקרינה, אם מנסים לחזות מה יקרה בהשפעת הטמפרטורות הגבוהות עד כדי להמיס גומי, להבעיר דלק ולקלקל ציוד קשר — אם רואים כל זאת, מתעוררת השאלה האם בתנאים כאלה תיתכן בכלל פעילות מבצעית ממושכת? אני צופה כי תוך ימים ספורים תגיע כל פעילות לעצירה פתאומית, דבר שיהיה נכון לגבי שני הצדדים. רק למעטים מבין התיאורטיקנים האורחיים, מפתחי הנשק והתורה של לוחמה גרעינית טקטית יש ראייה חודרת כזו לתנאי המציאותיים של שדה-הקרב. האמת היא שאין כל סיבה שתהיה להם ראייה כזו. אבל מנהיגים צבאיים יודעים מנסיונם מה מתרחש בקרב ומן הראוי שיהיו מודעים יותר למה שעלול לקרות לאנשים בשדה-הקרב הגרעיני. לדעתי, הסיבה שלנושא האנושי לא הוקדשה תשומת-לב מספקת היא בכך שאלה המרבים לעסוק בנשק גרעיני הם אלה שעיסוקם במטוסים, טילים, מחקר ופיתוח, הגנה אווירית וסיוע אש. הם מודעים מאוד לכל מה שנוגע למדע, להנדסה ולמתמטיקה, אך אין להם הידע הדרוש בתחום האנושי. אכן, רק למעטים מאוד מחסידיו של נג”ט יש ידיעה בלתי אמצעית על מה שמתרחש בקו החזית. הבה נחדול מלהשלות את עצמנו: בלוחמת יבשה אין שום היגיון לנקוט לוחמה גרעינית טקטית. לגבי אנשים החיים ולוחמים בתנאים אלה, זוהי מלחמה גרעינית טוטאלית ומסקנה זו מביאה אותי לדון בשימושי של נג”ט בהגנת נאט”ו.

כאשר הוקם נאט”ו בשנת 1949, היה לארה”ב מונופולין על נשק גרעיני. נאט”ו קם תחת מחסה ה„מטריה הגרעינית” של ארה”ב בתקופה שבה היתה לה עליונות גרעינית כזו, שדי היה בה כדי להטות את הכף כנגד העדיפות המכרעת של הכוחות הקונבנציונליים הסובייטיים. לכן טבעי היה שיווצר „שידוך” בין נאט”ו לבין הגנה גרעינית. אולם במשך הזמן הסתיים המונופולין האמריקני, הומצאו פצצות המימן ומכלול של נג”ט החל גודש את המחסנים. התעוררה שאלה האם אסטרטגיה של „תגובה מאסיבית” עודנה אמינה, ואכן היא הוחלפה בשנות ה-60 הראשונות ב„דוקטרינת מק”נמארה”. דוקטרינה חדשה זו של „תגובה מדורגת” גורסת העלאת הסף הגרעיני על-ידי חיזוק הכוחות הקונבנציונליים של נאט”ו באופן שיאפשר להם לנהל מבצעים צבאיים מקובלים במשך זמן ארוך יותר בטרם יודקקו להפעלת נג”ט. תפיסה זו עוררה ויכוח שעודנו נמשך על האופן הטוב ביותר להגנת אירופה המערבית מפני התקפה סובייטית.

אחד מסלעי המחלוקת בוויכוח האמור היה ערכו של נג”ט כיוצר אי ודאות בקרב הסובייטים באשר לסיכויי הפעלתו. יש הסבורים כי ערכו האמיתי של נג”ט הוא בערכו המרתיע, ולכן אין לדון בסוגיית הפעלתו של נשק זה במועד שיקבע על-ידי חברי הברית. אלה בדעה שהדיון בשאלה זו מסוכן, שכן עצם הדיון עלול להחליש את גורם ההרתעה. כיוון שעד כה היתה ההרתעה תכליתית ומלחמה אמנם נמנעה, אין לזלזל בשיקול זה של אנשים אחראים ומעמיקי מחשבה. אך הצרה היא ששתיקה מאפשרת התפתחות של תפיסה ומדיניות העלולות לגרום להסלמה עד כדי מלחמה גרעינית בתור תחליף יחיד לכניעה. זאת, במקרה של כשלון ההרתעה. מסופקני אם הרוסים מתרשמים ביותר מכל הדיבורים שלנו על נשק גרעיני קטן יותר ומדויק יותר. להבהרת דעתי אדון כעת בסוגיות של „בקררה”, „שיעורי

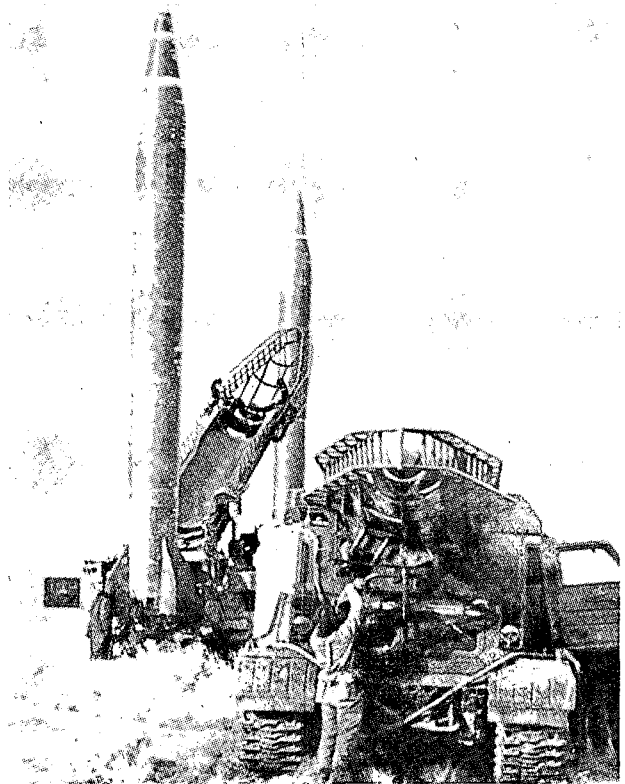
כוח סיור לבוש בגדי הגנה נגד אבי"ח

שום תועלת למגן". מחקרים אלה הוכיחו כי הצד הנחקר, אם יפעיל נג"ט להגנתו, רק יפסיד במערכה יותר מהר. טרטנר מסכם ואומר כי, "המסקנה הבלתי נמנעת היא שהשימוש בנג"ט רק ישבור את המסגרות של מבצעים טקטיים. הפעלתו של נשק זה ברמה טקטית בלבדית תזיק למדינות אירופה ולא תועיל לארה"ב. המחשבה שניתן ליישם תפיסה גרעינית טקטית בתנאי איה של אירופה מוטעת לחלוטין".

המידע הבלתי מסווג על מספר הנג"טים האמריקניים באירופה מוסר על כ-7,000 ראשי נפץ. מחקר שפורסם לא מכבר על-ידי "מכון ברוקינגס" מציין כי עוצמתם של ראשי נפץ אלה נעה בין 0.1 קילוטון שניתן להנחית מכלי ארטילריה או כלי-טיס לבין יותר ממגאטון אחד שניתן להנחית ממטוס בלבד. בלי להיכנס לפרטי פרטים, צפה ועולה השאלה הבאה: אם פצצה בת 14 קילוטון בלבד הספיקה כדי למחות את הירושמה מעל פני הארץ ולגרום לכ-100,000 הרוגים ופצועים, מה יקרה כאשר נתחיל לפוצץ נג"טים של 50 עד 100 קילוטון בשם הגנתה של אירופה המערבית? אלה הם כלי-הנשק שלנו. מה הם כלי-הנשק של הרוסים? אותו מחקר של "מכון ברוקינגס" אומר כי יש יסוד לסברה שברה"מ מחזיקה באירופה כ-3,500 נג"טים. כמו-כן מוסר אותו מחקר תיאור על טיבם של הנג"טים הרוסיים שממנו מובן מדוע אין כל אמינות לתיאוריות שלנו בדבר קיום "מוגבלותה" של מלחמה גרעינית טקטית. שתי נקודות בתיאור זה חשובות במיוחד: עוצמת ההרס של הנג"טים הרוסיים — שברובם הם משוגרי טילים — נעה בין כמה קילוטונים לכמה מגאטונים, כך ש, "אין ספק שהם הרסניים הרבה יותר מאשר הנג"טים האמריקניים", ומה שגרוע עוד יותר: "אמצעי השיגור הרוסיים מדויקים הרבה פחות מאלה של נאט"ו".

אבידות" ו, "העדר סימטריה בין מערכות-נשק גרעיניות". כאשר דנים ב, "בקררה", עולה תמיד השאלה, "מה יקרה אחרי שעוברים את הסף הגרעיני?" וכן, "איך להגביל את עוצמתו של הנשק המופעל או את כמות ראשי הנפץ או את מגוון המטרות המותרות בפגיעה?". אכן, יש תיאורטיקנים אורחיים ואף כמה אנשי צבא שכתבו בנושא זה ויוצרים רושם שיהיה קל להימנע מאיבוד השליטה בהתפתחויות. אולם הוגי דעות ברי סמכא אחרים כמו ולטר ליפמן וג'ורג' קאנן טענו לא אחת כי טרם ניתנה תשובה סבירה לשאלת הבקרה וקיום השליטה בהתרחשויות. שעה שגורמים שונים במערך הביטחון האמריקני דורשים פיתוח סדרה חדשה של נג"ט קטן יותר, נקי יותר ומדויק יותר, יש משנה תוקף לשאלה שכבר נשאלה: "מה טעם יש בהפרת הטאבו האטומי אם אין כוונה להשתמש בנשק חזק יותר מן הנשק המקובל שכבר מצוי בידנו?". שאלה זו מחזירה אותנו לסוגיית הבקרה. נשק גרעיני קטן יותר פירושו נשק גרעיני רב יותר. כדי שיהיה תכליתי, יהיה צורך להפיצו ברמות פיקוד נמוכות יותר. לאור תמונת שדה-הקרב שנצטיירה מספרי ההדרכה הרשמיים — תמונה של ניידות תכופה ובעיות תקשורת מורכבות — נראה שסוגיית הבקרה תהיה משמעותית ביותר. התיאום וההכוונה הדרושים כדי לקיים את מוגבלותה של המלחמה הגרעינית, אלה בדיוק התכונות שתהיינה חסרות בשדה-הקרב המודרני.

בזמן שלום תהיה בעיה מסוג אחד: הפצת נשק גרעיני קטן יותר בקרב רמות פיקוד נמוכות יותר תצריך אתרי אחסון רבים יותר עם כוח-אדם רב יותר להבטחת בטחונם. כל זה רק ייצור מטרות נייחות רבות יותר להתקפותיהם של טרוריסטים וגם יגדיל את מספרן ומורכבותן של מערכות התקשורת והבקרה. כלי-הנשק הקטנים יותר גם יהיו יקרים מאוד. כל אלה יגרמו לכך שהרבה כסף וכוח-אדם יוסטו מן הכוחות הקונבנציונליים לכוחות הגרעיניים. מגמה זו מן הראוי שתעורר מייד סימני שאלה לגבי מידת התועלת שניתן להפיק מן הכושר הגרעיני החדש. יתר על כן, הסתת המשאבים מן הכוחות הקונבנציונליים, ברור שתפגע בעוצמתה האסטרטגית של ארה"ב. בזמן מלחמה תהיה בעיה אחרת: השליטה בנשק הגרעיני הטקטי לא תהיה בידיהם של אנשי הצבא, אלא — ובצדק — בידיהם של מדינאי נאט"ו השונים. כיצד ישקלו הם את "סמכות ההפעלה שבידיהם"? זאת ניתן לחזות מתוך בדיקת הצהרותיהם. ב-1957 הכריזה קבוצת מדעני גרעין גרמנים כי, "לפצצות אטומיות טקטיות יש אותה השפעה הרסנית כמו לפצצות אטומיות רגילות". הלמוט שמידט, כיום ראש ממשלת גרמניה המערבית, אמר ב-1962 כי, "השימוש בנג"ט לא יגן על אירופה המערבית אלא יחריב אותה". בהיותו שר ההגנה של גרמניה המערבית דרש זכות וטו לכל מדינה ממדינות הברית שמאדמתה ירצו להפעיל נשק גרעיני. גנרל טרטנר הגרמני הצביע על בעיה שעמיתיו האמריקנים נוהגים לפטור בזלזול: "בכל תרגילי המלחמה הנערכים כעת מתעלמים כליל מבעיית הנשורת הגרעינית בטענה שאין די נתונים להעריכה. לפעמים, פשוט מסלפים את התוצאות. כתוצאה מכך אין לנו תמונה נכונה על הצפוי במקרה כזה". גנרל טרטנר הוסיף ואמר כי המומחים לא היו מסוגלים להגיע לידי הסכמה "מי עתיד להפיק את מירב התועלת משימוש בנג"ט — המגן או התוקפן". בהקשר זה נערכו מספר מחקרים והמסקנות של אחדים מהם היו כי, "נג"ט — אפילו בכמות גדולה — אין בו

טיל טקטי סובייטי „סקד“ בעל יכולת לשאת ראש נפץ אטומי.

אנו כותבים על ריסון ועל שמירת „מוגבלותה“ של מלחמה גרעינית טקטית, כאילו שריסון והגבלה הם מצבים טבעיים. אך איזה ריסון יהיה הגיוני כאשר קיימים אי שוויון כזה בעוצמת האש העומדת לרשות שני הצדדים ופער כזה בתורת הלחימה שלהם? אם „תורת המלחמה הסובייטית אינה מכירה בהדרגתיות האפשרית של לוחמה גרעינית טקטית, שהיא המפ- תח לרעיון התגובה הגמישה“, מה התועלת בנגזרים קטנים לשימוש מוגבל, בטכניקות ירי מדויק ובברירת מטרות מתוחכמת כל-כך המופעלים למען הגנת נאט"ו? הדבר היחיד המוב- טח לנו משימוש באמצעים אלה הוא שנפסיד את המלחמה מהר יותר. כאשר בוחנים את העדר הסימטריה בין מערכות- הנשק ותורות הלחימה של ארה"ב ובריה"מ, מתברר מהר מאוד מדוע אין כל היגיון בניסיון לנהל באירופה המרכזית מלחמה גרעינית מוגבלת.

עד כה דיברתי על ההשפעה שתהיה להפעלת נגז"ט על המצב בשדה-הקרב, ועוד לא דנתי בהרס הכללי שהדבר יגרום באירופה המרכזית. נאט"ו הוא ארגון הגנתי ביעודו, כך שכל לחימה תתנהל ודאי בשטחי המולדת של מדינות אירופה המ- רבית, ובראשן גרמניה המערבית. אם אמנם יופעל נגז"ט בהתאם לתפיסות הקיימות כיום, יהיו ההרס והקטל בכל ארצות אירופה המערבית והמזרחית כאחת, למעט רוסיה הסובייטית, מדהימים מעבר לכל מה שהדמיון יכול לתאר. סקרים שונים קובעים כי „אפילו התחזיות הממעיטות ביותר צופות בין 2 ל-20 מיליון הרוגים, עם אפשרות של 100 מיליון הרוגים במקרה שהמלחמה תסלים עד כדי התקפות על ערים“. אין ספק שלאירופה המער- בית לא צפוי כל יתרון מניהול מלחמה באופן „התאבדותי“ כזה.

קיימת אסכולה הגורסת כי עצם אי הודאות באשר לאופן התפתחותה של התנגשות גרעינית טקטית היא שתמנע את הרוסים מלהפעיל נשק גרעיני, אפילו אם נפעילו ראשונים, ובלבד שנעשה זאת תוך ריסון ודירוג נאותים. האמת היא שכמה מן הדעות המושמעות על-ידי סניגורי הטקטיקה הגרעינית הן דעות של הימור מסוכן ביותר, כי מה יש לרוסים להפסיד שיגרורם להם לחשוש מפני התוצאות? לדעתך, הם רק יקדמו בברכה הזדמנות לנהל נגד נאט"ו מלחמה גרעינית כפי שהיא נחזית כיום. מרבית הקטל וההרס יתרחשו בגרמניה המזרחית והמערבית כאחת, זו גרמניה שעודנה נחשבת ליריב הלאומי המסוכן ביותר של רוסיה ביבשת אירופה. אין ספק שגם בקרב גרורותיה של רוסיה במזרח אירופה יהיו אבידות ונזקים כבדים, אך בהתאם ל„תסריטים“ של מלחמה גרעינית מוגבלת לא צפויה לרוסיה עצמה כמעט כל פגיעה שהיא. כל מה שהיא עלולה לאבד אינו אלא חלק מכוחותיה המזוינים. נראה לי שמלחמה כזו עלולה להתאים לרוסיה כאילו נתפרה לפי מידתה, ובה תגשים סוף-סוף את שאיפתה להשתלט על כל היבשת האירופאית. אני מודה שמנקודה זו והלאה הופך המשך הדיון למערכת של ניחושים גרידא, אבל נראה לי שהסיכונים שעליהם הצבעתי, דיים כדי להמליץ לכל הפחות על עיון מחודש ויסודי יותר באפשרות להגן על אירופה המערבית בכוחות קונבנציו- נליים. מחירה של הגנה כזו יקר, אך פחות ממחירה של מלחמת נגז"ט. יתר על כן, מלחמת מגן כזו אפשר לנהל במשך שנים אחדות מבלי שייגרמו אבידות כה רבות כפי שצפויות מכמה שבועות של מלחמת נגז"ט. האם תיתכן בכלל הגנה קונבנציו- נלית על שטחי נאט"ו? אני סבור שכן, בתנאי שמדינות אירופה תהיינה נכונות לקבל כמה החלטות קשות ובתנאי שארה"ב תמשיך לתרום תרומה נאותה להגנת הברית המערבית.

הגנה קונבנציונלית של נאט"ו

מהן האפשרויות להגנה קונבנציונלית של נאט"ו, הגנה שלא תצריך הפעלת נשק גרעיני, אלא אם כן הרוסים יפעילו אותו ראשונים? אדון בסוגיית ההגנה הקונבנציונלית בהקשר עם „הגזרה המרכזית“ של נאט"ו, שהיא הגזרה החיונית ביותר. מאז ימי יוליוס קיסר נחשבים הגרמנים ללוחמים מעולים ביותר. נכון שהובסו בשתי מלחמות-עולם, אך הדבר קרה רק אחרי שלחמו זמן ממושך בכמה חזיתות בבת-אחת ורק אחרי שהופעלה כנגדם עדיפות מספרית מכרעת. אני משער שאם יילחמו בחזית אחת בלבד להגנת מולדתם-ביתם, יהיו תכלי- תיים ויעילים בצורה שאין דומה לה. הצבא הגרמני הצטיין תמיד באימון יחידות קטנות. לחימתן היעילה והעקשנית של כיתות, מחלקות ופלוגות בהגנה ובהתקפת-נגד, תוך תיאום מירבי של כלי-הנשק השונים, ודאי תגרום לתוקפן בעיות קשות ביותר. פני-שטח מוכרים, האוכלוסיה האוהדת ומערכת התקשורת המעולה, כל אלה יתרמו לתכליתיות של מבצעי הצבא הגרמני בהגנה על גרמניה. אין שום סיבה להניח שהסתערות רוסית מהאלבה לכיוון הריין תהיה בגדר טיול שעשועים. קיימות, אמנם, כמה בעיות שעלולות להקשות על משימתו של הצבא המתגונן, כמו העדר עומק בגזרה המרכזית ומחסור בעוצבות במישור הצפון גרמני; אך האם באמת יהיו הגרמנים מוכנים להשתמש בנגז"ט באיזור תעשייתי מאוכלס בצפיפות, כדי „לפצות“ על הבעיות האמורות?

כי הגרמנים, הבריטים, הצרפתים והאמריקנים, אמנם יילחמו כולם כתף-אל-כתף כנגד כל התקפה ממזרח, אזי היתה הגנת המערב מדאיגה הרבה פחות.

כוח אויר מהווה גורם חשוב מאוד בהגנת אירופה המערבית. מדינות נאט"ו העמידו תמיד טייסים מצטיינים וחילות-האוויר של ארה"ב, בריטניה וגרמניה מהווים מופת של כוח אוירי משובח. ציודם הולם את מגוון המשימות הצפוי יותר מאשר המטוסים שיעמדו לרשות טייסי ברית ורשה. אכן, זה שפע השמור לבעליו לרעתם, שכן מגוון הציוד מחמיר את נטל התחזוקה והסיוע, אך יתכן שמגרעת זו תתוקן במהלך התחרות הצפויה לפיתוח מטוס תקני אחד או שניים בשביל כל מדינות נאט"ו.

כאן המקום להדגיש כי תנאי חיוני בשביל שהאסטרטגיה הקונבנציונלית אמנם תהיה תכליתית, הוא שהכושר הגרעיני-הטקטי יהיה מצוי בכוננות להנחתה מהים, מהיבשה ומהאוויר. אכן, לנוכח הפריסה הגרעינית הרוסית באירופה המזרחית, תהיה זו איולת אם מדינות נאט"ו יתפרקו כליל מכושרן הגרעיני. ברה"מ חייבת לדעת שאם יפעילו כוחותיה נג"ט בתחומי אירופה המערבית, אזי יפעילו כוחות נאט"ו נג"ט בגד אזורי כינוס ונתיבי תנועה בתחומי ברה"מ, סמוך לגבולות פולין, צ'כוסלובקיה והונגריה. הרוסים חייבים להבין שהפעלת נג"ט על-ידם כרוכה בסכנה בשבילם. למערכות-הנשק של חילות-הים והאוויר של נאט"ו יש כושר שיגור וטווח מספיקים בשביל לתת תוקף לאיום כזה. הצד השני של המטבע הוא העובדה שהסתמכות על כוחות האוויר והים להספקת המחץ הגרעיני-טקטי של נאט"ו, תשחרר את כוחות היבשה לרכז את מאמציהם במתן הגנה קונבנציונלית. יתר על כן, החזקת מתקני נשק גרעיני בבסיסי אויר וים עורפיים תהיה זולה יותר ובטוחה יותר מאשר החזקתם במתקנים קדומניים באזור רים העלולים להישטף על-ידי ההסתערות הראשונה של האויב. גם הסימטריה בין ה"תפוקה" של הנשק הגרעיני של הרוסים לבין זו של נאט"ו, תשופר במידה רבה אם תחדל נאט"ו להסתמך על כלי-הנשק הקטנים של כוחות היבשה ותעבור להסתמך על מערכות-נשק של חילות-האוויר שלה. אפשרות

לגרמניה היה מאז ומעולם מערך מילואים תכליתי מאוד. כל שנה הולך וגדל מספר הגרמנים המשלימים אימוניהם ומצ"ט רפים למערך המילואים. אנשים אלה מוצבים בדרך כלל ביחידות המילואים הסמוכות לאזורי מגוריהם. ארגון של יחידות המילואים הגרמניות מתאים להפליא להגנה על ערי המולדת וכפריה. ככל שעובר הזמן, ואם רק תינתן התראה כלשהי, יוכלו יחידות אלה לתרום תרומה חשובה ביותר להגנתה הלא גרעינית של גרמניה המערבית. כל נאט"ו רק ירויח מכך. באירופה המערבית שוכנות הערים והעיירות על נתיבי התנועה הטבעיים. הן שוכנות על מעברות-נהר, לצידו הכבישים ובצמתי מסילות-ברזל. במקום שנתיבי התנועה מצטלבים, הערים נעשות גדולות יותר. זו תצורתו הטבעית של איזור שאוכלוסייתו התפתחה במשך אלפי שנים. אלה הם המקומות שבהם תתנהל מרבית הלחימה. גם במלחמה קונבנציונלית ייגרמו לערים וצמתי תחבורה אלה נזקים, אך נסו רק לתאר לעצמכם מה יקרה שם, ובמיוחד לאוכלוסיה האזרחית, אם הכוחות היריבים ינסו להשיג שם את יעדיהם בעזרת נג"ט.

הנשק הקונבנציונלי המצוי כיום טוב למדי כדי לפגוע בכל מטרה שניתנת לזיהוי וכדי להשמיד כל מטרה שניתנת לפגיעה. הערים והכפרים, החוות והיערות של אירופה המערבית, מהווים מתחמי הגנה טובים מאוד להאטת כל התקדמות אויב. כיום כבר אין החייל צריך להמתין עד שטנק האויב יתקרב למרחק של 20 מטרים ממנו כדי שיהיה לו סיכוי סביר לפגוע בו ולחסלו. בעבר יכלו רק חיילים מעטים להחזיק מעמד בפני התקרבותה של מפלצת פלדה יורקת-אש בת 40 או 50 טון. מרביתם נשברו ונמלטו בטרם התקרב טנק לטווח השמדה. אבל כיום שינה הנשק נ"ט החדש מצב זה בצורה קיצונית. לנשק נ"ט האישי המצוי כיום טווח תכליתי של 200 עד 250 מטרים וסיכויי השמדה של 50%. מגוון של טילים נ"ט בעלי טווח תכליתי של 1,000 עד 2,500 מטרים עם סיכויי השמדה של 70% עד 85% מצויים כיום בידי כל צבאות נאט"ו. כל מה שנחוץ כעת הוא פיתוח של טקטיקות גאותות בשביל לנהל כלי-נשק אלה וכלי-נשק חדשים אחרים שודאי ישפרו עוד יותר את תכליתיותה של ההגנה הקונבנציונלית. הצבא הגרמני הוכיח תמיד כישרון רב בפיתוח דוקטרינות טקטיות. כל נאט"ו ודאי תפיק תועלת רבה מהלקחים המופקים עתה לאור מלחמת יום-הכיפורים.

יש מקום לאופטימיות רבה גם באשר לצבאות אחרים של נאט"ו ב"גזרה המרכזית". הכוח הבריטי המשתתף בקבוצת הארמיות הצפוניות הוא כוח מקצועני מרשים ביותר. זהו כוח לוחם עירני, ממושמע בדרגת כושר גבוהה שיוכיח עצמו לשבח בסיוע למאמץ ההגנה הגרמני בצפון או בכל מקום אחר בו יידרש ללחום. הכוח הקנדי, אף שהוא קטן, גם הוא מצטיין במקצוענותו. הכוח הצבאי של ארה"ב באירופה מתאושש במהירות מן התחלואים שפקדו אותו כאשר שימש מאגר לכוחות תחלופה בשביל ויאט-נאם וכבר הגיע ליציבות מניחה את הדעת. ציודו טוב ורמת אימוניו משתפרת מיום ליום. התעלומה הגדולה של ה"גזרה המרכזית" היא הצבא הצרפתי; לא מבחינת איכות כוחותיו, אלא מבחינה מדינית. הספק הגדול הוא מה תעשה צרפת במקרה של התקפה רוסית על נאט"ו והוא יוצר חלל גדול ב"גזרה המרכזית". אילו היה ניתן להבטיח נאמנה

ברה"מ, אולם כוחותיה של זו מהווים איום תוקפני על נאט"ו. הגיעה השעה שנאט"ו תחדול מגישה הגנתית כזו כלפי רוסיה. יתכן אפילו שהדבר יקדם את ה"דטנט", אם ברה"מ תחשוב שלנאט"ו יש אסטרטגיה הגיונית העשויה להתבצע בפועל במקרה של מלחמה. על אסטרטגיה חדשה זו אין צורך להכריז בנאומים מפוצצים וגם אין צורך להנהיג בצורה של מאבק תחרותי. הבהרת כוונותיך לצד שכנגד, זה ייעודה של הדיפלומטיה, ומדינות אירופה המערבית יודעות איך להעביר, "מסר" כזה בצורה שקטה ושקולה. הן יודעות זאת הרבה יותר טוב מאיתנו. אסטרטגיה בת-ביצוע צריכה להיות בעלת איוון פנימי והיא חייבת להיות רבת-פנים. אם ידע הצד שכנגד מה כרוך באסטרטגיה זו — ואם היא תהיה אמינה עליו — עשוי הדבר לשפר את סיכויי השלום. יש להודות כי לא קל יהיה להנהיג שינוי בסיסי כזה באסטרטגיה של הגנת נאט"ו, מחמת כל הבעיות הלאומיות והכלכליות המחייבות פיתרון. דוגמא אחת לבעיות לאומיות-כלכליות אלה היא בעיית האחדת הציד. אולם נראה לי כי גם לבעיות אלו ניתן למצוא פתרונות והחיסכון והיעילות שיושגו הודות לכך ישפרו מאוד את מעמדה של נאט"ו ביחס לברית ורשה.

סיכום

במאמר זה רק, "גירדתי" את פני השטח של הבעיה שבדרך כלל נהוג, "לטייח" אותה. אני מקווה שהסדקים שעשיתי בטיח זה עמוקים דיים כדי לגרום למנהיגים מדיניים וצבאיים כאחד לבחון ביתר ביקורתיות את התבונה של אסטרטגיה הרסנית שתכפה את עצמה עלינו כתוצאה מהנהגתו של נשק גרעיני טקטי חדש. אפשרות הגנתה של אירופה המערבית באמצעים קונבנציונליים היא אפשרות מעשית הראויה לבחינה מעמיקה. אני חושב שהגנה כזו תהיה אפשרית אם לאומות שבהן מדובר יהיו המגיעים הנכונים ואם יבינו כי מחירה של הגנה כזו בכסף ובכוח-אדם יהיה בחשבון סופי, קטן בהרבה ממחיר תוצאותיה של לוחמה גרעינית טקטית. איני ממליץ להוציא מכלל אפשרות לוחמה גרעינית טקטית. מלחמה כזו בהחלט עלולה לקרות. הרמן קאהן, בכתבו על מלחמה תרמו-גרעינית, אמר: "כדי שנוכל לפעול בצורה מושכלת, עלינו לדעת הרבה ככל האפשר על הסיכונים הכרוכים בפעולה. כך נצליח אולי למנוע מלחמה גרעינית". אף שאין לנו ביטחון שניתן למנוע סכסוך כזה, הרי נדמה שלפחות קיימת הסכמה כללית שראוי להשתדל למנוע מלחמה גרעינית אסטרטגית. למרבה הצער אי אפשר לאמר אותו דבר על מלחמה גרעינית טקטית. אני סבור שהדבר נובע מנטיה להמעיט מעוצמת השפעותיו של נשק כזה, לפחות על-ידי אלה שלא יהיו בסביבתו הבלתי אמצעית בשעת הפעלתו. נג'ט פותר בעיות תקציב, אך הוא רק יוצר אשליה של פיתרון לבעיות של ביטחון והמשך הקיום. טרגי מאוד יהיה אם נאט"ו תעצב את כוחות המגן שלה או את האסטרטגיה שלה, באופן שיוביל בהכרח לידי ניהול מלחמה גרעינית טקטית. אומות אירופה שב"גזרה המרכזית" החיונית עלולות להפסיד הרבה מאוד מניהול הגנה גרעינית, עד כדי כך שקיימת האפשרות שבבוא הרגע לקבל את ההחלטה המכרעת יתכן שלא יחפצו להסתכן בהשמדת אירופה. אם זה מה שיקרה, היכן תהיה אז הברית האטלנטית?

אחרת תהיה יצירת כוח גרעיני, "זירתי" משותף לבריטים ולצרפתים. שתי מדינות אלה מצוידות בנשק הדרוש, אף שנכון כי קיים סימן שאלה גדול לגבי כוונותיהם של הצרפתים. סידור כזה גם יקטין את תלותן של מדינות אירופה בארה"ב ויקנה להן ביטחון רב יותר בשליטתן במקורות העוצמה וביכולתן לשלוט במהלך ההתפתחויות. באשר לעוצמה גרעינית אמריקנית, זו תהיה מצויה תמיד ברקע, למקרה שהרוסים יחפצו להעלות את רמת ההימור הגרעיני.

לאסטרטגיה זו יש השלכות פסיכולוגיות חשובות, וחיוני כי נאט"ו, כברית הגנה, תאמץ לה אסטרטגיה רחבה וחיונית יותר בתכנון הגנתה. לדוגמא: אפשר לתת פרסום להחלטה שבמקרה של התקפה רוסית על נאט"ו, תעשה הברית המערבית כל מאמץ אפשרי כדי להעביר נשק ותחמושת לאלו מגרורותיה של רוסיה שתבענה נכונות להילחם למען עצמאותן. לאיום כזה אפשר להקנות אמינות על-ידי הכנת מצבורים של נשק וחומרי חבלה מן הסוגים המתאימים לכוחות של התקוממות עממית. נכון שבאסטרטגיה כזו צפויים סיכונים ידועים, אך האם רבים סיכונים אלה מסכנותיו של חורבן גרעיני של המערב? המדינות הגרורות של רוסיה — וגרמניה המזרחית במיוחד — יודעות היטב כי במקרה של מלחמה גרעינית טקטית יתרחשו עיקר ההרס והקטל בשטחיהן. חברות נאט"ו יכולות להבהיר למדינות ברית ורשה כי נאט"ו תעשה כל מאמץ להגביל את הנזק שייגרם לשטחי מדינות ברית ורשה במקרה של תגובה מערבית לשימוש בנג"ט. אפשר לרמוז להן כי דרך אחת שבה הן יכולות לעזור לעצמן היא על-ידי שימנעו מן הרוסים מעבר גייסות ואספקה דרך שטחיהן. מדיניות כזו ודאי תעורר אצל הרוסים מחשבה שניה בטרם יפתחו בהסתערות על נאט"ו, שכן האיבה של עמי מזרח אירופה לרוסים היא עובדה היסטורית בת יותר מאלף שנים.

רעיונות כאלה ודאי יחרידו מאוד את אלה שעיקר דאגתם היא איך לא להדאיג את הרוסים. אך זו בדיוק מטרתם של רעיונות אלה: להדאיג את הרוסים. ברה"מ אינה מהססת כלל להדאיג את העולם החופשי כאשר היא חושבת שזה משרת את מטרתה הלאומיות. כוחות נאט"ו אינם מהווים איום תוקפני על

מראה כללי של הירושימה לאחר התפוצצות הפצצה האטומית

רס"נ (מילי) יוחנן יעקבי

בחיל המשלוח הבריטי נכללו כ-2,200 מתנדבים ארץ-ישראלים מהם כ-300 ערבים. רוב המתנדבים שרתו בפלוגות חפרים וב-פלוגת הסווארים מס' 1039 ומיעוטם בחיל האויר הבריטי וביחידות נוספות, כגון בחיל הקשר. כ-80 אחוזים מחיל המשלוח הבריטי בכללותו פונו מיוון היבשתית וניצלו מנפילה בשבי בשלב זה. לעומתם כ-80 אחוזים מקרב הארץ-ישראלים לא פונו ונפלו בשבי הגרמני, מרביתם בעיר הנמל קלאמטה, בדרום הפלופונס, בשעות הבוקר של ה-29 באפריל 1941. מתוך דברים שפורסמו ע"י פדויי השבי וכן משיחה עימם ניתן להבין כי רובם ככולם מייחסים את אסון ארבע שנות השבי במחנות הגרמניים למעשי אפליה ואפילו הפקרה בידי המפקדה הבריטית ביוון בכלל ובידי מפקדיהם הישירים הבריטיים בפרט. טענה זו מציינת תמונה של פרשה אפילה שמן הדין שייערך ניסיון להאירה.

הגיוס ליחידות הארץ-ישראליות

העתידות לשרת ביוון

מלחמת העולם השנייה פרצה פחות מארבעה חדשים לאחר פרסום „הספר הלבן” ואין זה מפתיע שחשדנות ודו-ערכיות ציינו את היחסים בין השלטונות הבריטיים בארץ — אזרחיים וצבאיים כאחד — לבין הנהגת הישוב ברוב התחומים, כולל שאלת הגיוס של בני הישוב לצבא הבריטי. מתוך שיקולים מובנים שאפו נציגי הסוכנות מלכתחילה להקמת יחידות יהודיות לוחמות כאשר הצד השני לא היה מוכן להציע אלא גיוס בודדים לחילות שירותים בריטיים כגון חילות חימוש, רפואה ואספקה, ובנוסף הקמתן של יחידות חפרים מעורבות בהן ישרתו יהודים וערבים תחת פיקודם של קצינים ומש"קים בריטיים — במיטב המסורת הקולוניאלית של הימים ההם. משסירבה הסוכנות לשתף פעולה בגיוס ליחידות חפרים המתוכננות בתנאים שהוצעו פנו השלטונות ישירות למתנדבים בכוח מעל דפי העתונות, וב-11 דצמבר 1939 התפרסמה מודעה מטעם הצבא הבריטי שקראה לבני הישוב להתגייס ליחידות שתשלחנה בדרך הים לצרפת. ניתן היה לשער שקריאת הצבא הבריטי לא תזכה אלא להיענות קלושה, אך לא כך היה הדבר. מתוך 1,515 יהודים שהתגייסו עד תחילת אפריל 1940 לצבא הבריטי, בחרו 825 בחיל החפרים ו-690 בחילות המקצועיים. דבר זה נבע כנראה הן מן ההקפדה היתרה בבחירת המתגייסים לשירות בחילות המקצועיים, והן ממצב התעסוקה של יהודי הארץ באותה תקופה ומן הבעיות הסוציאליות הקשות שנבעו ממנו, בעיקר בקרב הרבדים החלשים של החברה. ניתן היה לצפות שעם הכרות המלחמה מצד איטליה ב-10 ביוני 1940, והתגברות התחושה של סכנה מתקרבת לאגן המזרחי של הים התיכון יחול שינוי בעמדותיהם של שלטונות הצבא ושל הסוכנות היהודית. ואכן כך היו הדברים אם כי החשדנות ההדדית לא סולקה במהרה אלא רק רוככה בהדרגתיות. בלחץ הנסיבות הסכימו שלטונות הצבא עקרונית ל„יהוד” היחידות, כולל אלה של חיל החפרים, ולאיימון של סגל פיקוד יהודי זוטא לשירות בהן. במקביל חל גם שינוי מרחיק לכת בעמדת הסוכנות לגבי הגיוס לחיל החפרים, שעד כה ראתה במתנדבים ליחידותיו מפירי מרות. ב-13 ביולי 1940 הובעה הסכמת הסוכנות להקנות תנופה לעניין החפרים. הוצעו 40 מועמדים שיתגייסו רובם כסרגנטים ואחדים כקצינים לחיל החפרים, ההצעה נתקבלה

ב-28 באוקטובר 1940 הכריזה איטליה מלחמה על יוון ובו ביום החלה פלישה של כוח איטלקי בן שמונה דיביזיות שהתרכזו באלבניה, לצפון מערב יוון. הכוח הפולש נתקל בהתנגדות עזה, נהדף מאדמת יוון, וצבא יוון הצליח אפילו לחדור אל תוך שטחה של אלבניה ולייצב קו כ-50 ק"מ בעומק אלבניה. נסיגות האיטלקים לפתוח במתקפה מחודשת לא נשאו פרי והקו נשאר ללא שינוי עד לפלישה הגרמנית ליוון ב-6 באפריל 1941. ממשלת יוון ביקשה מבריטניה לממש את הערבויות שניתנו לה וזו נענתה לה אם כי באופן מוגבל. בשלב הראשון שוגרו ליוון כוחות אויר בלבד, ואלה הופעלו במגבלות שנכפו עליהם על-ידי הממשלה היוונית בתקווה למנוע התערבות גרמנית בקרבות יוון. אך החל מינואר 1941 החלו מסתמנים סימנים ברורים של ריכוזים גרמנים ניכרים ברומניה. דבר זה עורר חשש שאלה מיועדים לפלישה הן ליוגוסלביה והן ליוון דרך בולגריה. אי לכך נערכו מספר דיונים, בין בריטניה ליוון על היקף הסיוע הבריטי ועל אופן הפעלתו במקרה של פלישה גרמנית ליוון. בתחילת חודש מרס, משודע כי כוחות גרמניים חצו את הגבול בין רומניה לבין בולגריה סוכמו מספר קוי פעולה משותפים שהעיקריים שבהם קבעו כי כוחות יבשה בריטיים ישוגרו בכל המהירות המתאפשרת בנפח התובלה הימית הקיים לנמלים של פיראוס ו-וולוס, עיקר הצבא היווני יתרכז בקו האליאקמון * ובו ירכזו גם מרבית הכוחות הבריטיים, וכי הקו יוגן ע"י כוחות משותפים של בריטניה ושל יוון. הפיקוד בקו האליאקמון יהיה בידי הגנרל הבריטי הנרי וילסון בכפיפות למפקד העליון של צבאות יוון, הגנרל פאפגוס. מבצע העברת הצבא הבריטי ליוון התבצע בין ה-9 במרס ל-24 באפריל 1941 וכונה מבצע „לאסטר”. במסגרת מבצע זה הועברו לפיראוס בספינות מלחמה מהירות כ-58,000 חיילים בריטיים. אך עם זאת לא הסתיימה העברת כל הכוחות המתוכננים ליוון עד למועד הפלישה הגרמנית — ה-6 באפריל 1941. גם הכוחות היווניים שאמורים היו לתפוס את קו ההגנה העיקרי — קו האליאקמון — לא נערכו עד למועד זה אלא באופן חלקי. יחסי הכוחות היו קיצוניים לרעת המגינים — הן ביבשה והן באויר, ומצבת הלופטוואפה שהופעל ביוון היתה גדולה פי עשר לפחות מזו של חיל האויר המלכותי הבריטי (The Royal Air Force — R.A.F.) ביוון — וביחסי כוחות אלה החלה המערכה הבריטית ביוון. קו האליאקמון לא ניתן היה להחזקה אחרי נפילתה של סלונקי ב-9 באפריל 1941 וקוים דרומיים יותר ניטשו בזה אחרי זה לנוכח העדיפות הגרמנית המכרעת ביבשה וביחוד באויר. הטייסים הבריטיים נלחמו בעוז, אך לאחר התקפה מוחצת של הלופטוואפה על שדות התעופה באיזור אתונה שנערכה ב-20 באפריל הסתיימה למעשה פרשת הלחימה באויר של חיל האויר הבריטי ביוון היבשתית. בנסיבות אלה הורה הגנרל ווייוול, המפקד העליון של כוחות היבשה במזרח התיכון לבטל את העברתם ליוון, של חלק מן הכוחות שיועדו להערך שם. ב-17 באפריל שוגר לאתונה מטה מיוחד שמשמיתו היתה הכנת פינוי הכוחות הבריטיים מיוון ותיאום ביצועו אם וכאשר יוחלט עליו¹. כך נולד מבצע „דמון” שבמהלכו פונו מיוון וממספר איים סמוכים לה יותר מ-50,000 איש, שניצלו בשלב זה מנפילה בשבי.

* ראה מפה.

ע"י קצין המנהלה הראשי של הצבא הבריטי כמעט בהתלהבות, וכך נפתח, כעבור כחודש, "קורס הסגל" (Cadre Course) הראשון שמספר המשתתפים בו היה, כנראה, 39. התעניינות פעילה של הנהלת הסוכנות ליוותה את הקורס מתחילתו ומפקדי היחידות הבריטיים ראו התעניינות זו כטבעית ואפילו כלגי-טימית למחצה אם כי התעלמו לעיתים מהמלצות הסוכנות בעניינים פרסונליים. תוצאות ההתפתחויות הללו היו חיוביות מאוד מבחינת התנופה לגיוס לחיל החפ"רים. הציפיות לזרימת מתנדבים לחיל זה כתוצאה מהצבת האנשים הנכונים בעמדות פיקוד התמלאו ומספר היהודים ששירתו בו בפברואר 1941 עלה על 2,000.

היחידה הנוספת שעתידיה הייתה להישלח ליוון היתה פלוגת הסווארים מס' 1039, שבגיוסה הוחל בסוף שנת 1940 כאשר מכונת הגיוס וקליטת המגויסים היתה כבר משומנת היטב והסוכנות הושיטה עזרה מלאה לזירוז הגיוס. בנוסף לכך שירתו ארץ-ישראלים כבודדים ובקבוצות קטנות ביחידות אחרות של חיל המשלוח הבריטי, כגון: בטיסות 33, 208 ו-211 של חיל האויר הבריטי, ביחידות של חיל האספקה שהגיעו ליוון עוד בסוף שנת 1940 ובפלוגה 3 של גדוד קשר מס' 3.

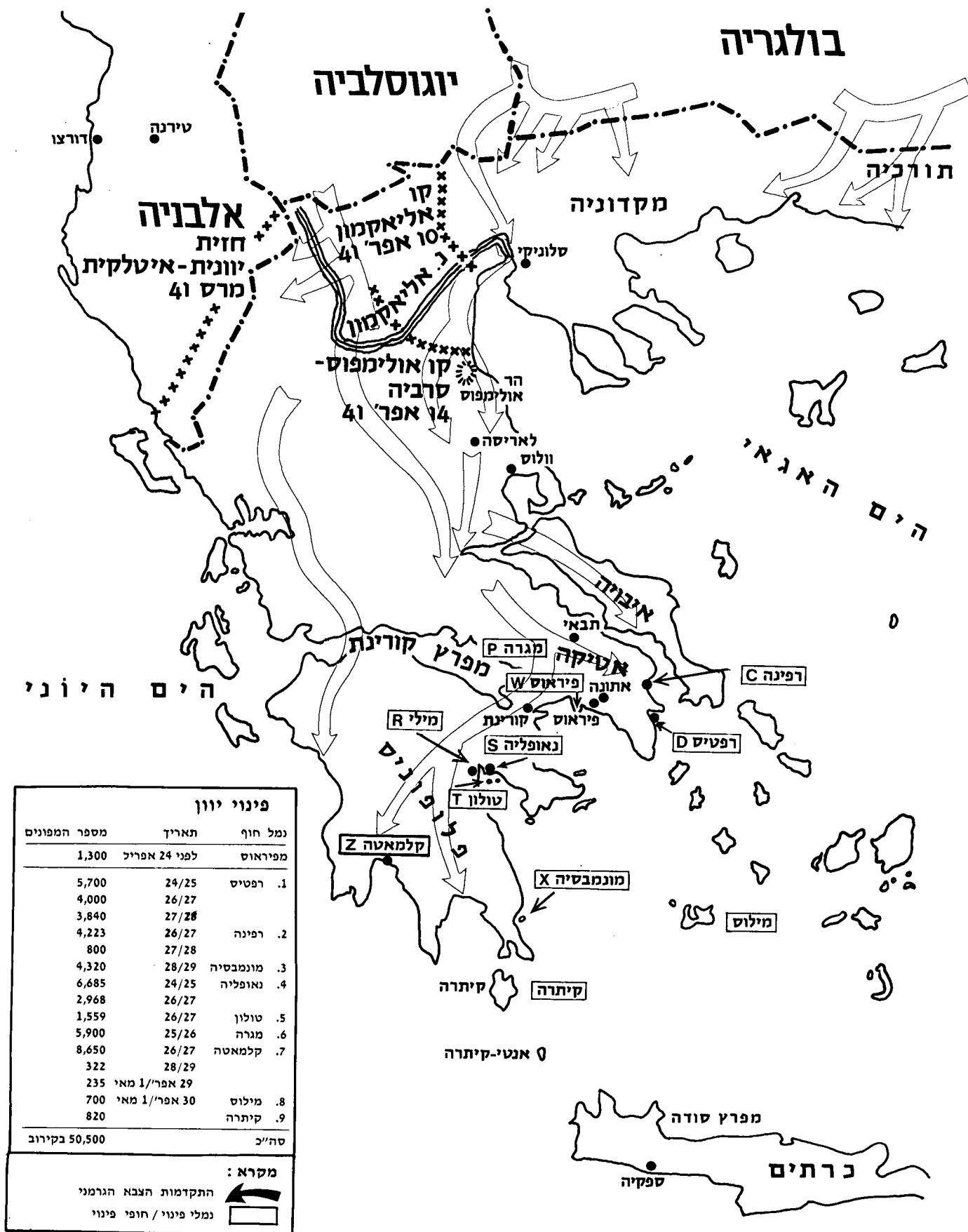
שירות הפלוגות לפני יוון

פלוגת החפ"רים מס' 401 היתה הראשונה שהתגייסה עוד בתקופת התנגדותה של הנהלת הסוכנות לעצם הגיוס ליחידות אלה. היא גם היתה הראשונה שנשלחה אל מחוץ לגבולות ארץ-ישראל והראשונה שהגיעה לאיזור של לחימה פעילה. הפלוגה יצאה את הארץ בדרך הים בסוף דצמבר 1939 ואחרי כשבוע ימים הגיעה למרסיי. משם נשלחה צפונה לעיר רן, ששימשה כאחד מבסיסי האספקה העיקריים של חיל המשלוח הבריטי בצרפת דרומית לנהר סון. עד לפינוי עסקה הפלוגה בשתי משימות: פריקתן של רכבות והנחת מסילות ברזל. עם החרפת המצב הצבאי באיזור ביוני 1940 נגרפה הפלוגה אל תוך הנסיגה הכללית ופונתה מנמל סט. מאלו, ללא אבידות. היא שהתה באנגליה כשלושה חודשים ועסקה שם באימונים צבאיים אינטנסיביים. בתקופת הציפיה לפלישה גרמנית הוצבה הפלוגה בקרבת אחד החופים בתפקידי בלימה. בסתיו הוחזרה הפלוגה למזרח התיכון וחלק מחייליה התנדבו לשרת בפלוגת הקומנדו מס' 51 (מזה"ת) שנלחמה אחר כך בחבש. שאר חיילי הפלוגה היו מיועדים להישלח ליוון אך רק קבוצת חלוץ מצומצמת ביותר הגיעה לשם. רוב חיילי פלוגות החפ"רים, שהתגייסו בשנים 1940—1941 הגיעו לחזית הבריטית-האיטלקית במדבר המערבי בתקופה שבין הפלישה האיטלקית למצרים (ספטמבר-בר 1940) לבין פתיחתה של מתקפת הנגד הבריטית (דצמבר 1940). לאחר שנמל סולום נפל בידי הצבא הבריטי התעורר צורך דחוף לפתחו כנמל אספקה קדמי. בתקופה זו טרם הופעלו פלוגות סווארים בצבא הבריטי. תחילה הובאו לסולום כ-100 סווארים אורחיים מאלכסנדריה ובהמשך שתי פלוגות חפ"רים קפריסאיות. לקראת סוף חודש דצמבר 1940 צורפה אליהן גם פלוגת חפ"רים ארץ-ישראלית. בכוחות משותפים נעשו כל המאמצים האפשריים להפעיל את הנמל ולהקל על המחסור בדלק ובמים, ששרר באיזור ושגרם לדחיית השלב השני של מתקפת הנגד הבריטית. שתי פלוגות החפ"רים הארץ-

ישראליות הראשונות שהגיעו למדבר המערבי היו פלוגות מס' 605 ו-606, ששהו תחילה תקופת מה במצרים. בהגיען למדבר המערבי הוצבה פלוגה מס' 606 מזרחית מ-מרסה מאטרוך ופלוגה מס' 605 מערבית ממנה. חלקה של פלוגה 605 בהפעלת נמל סולום כבר הוזכר. שם גם התנסו חיילי הפלוגה לראשונה בהתקפות אויר לא רק של חיל התעופה האיטלקי אלא גם של הלופטוואפה שהתגבר לרוב על ההגנה נגד המטוסים הדלילה שהבריטים הפעילו במקום זה. פלוגה מס' 606 הוצבה תחילה ב-סידי חניש, מזרחית ל-מרסה מאטרוך בה הועסקה בסלילת כבישים ובהנחת צינורות מים תחת פיקודו של חיל ההנדסה הניו-זילנדי. בהמשך הועברה למרסה מאטרוך עצמה בציפיה להפלגה לטוברוק, אך הוחזרה בפברואר 1941 לקירבת אלכסנדריה. מרבית פלוגות החפ"רים הארץ-ישראליות העתידות לשרת ביוון שהו כחודש ימים בטוברוק, טרם הפלגתן לשם. פלוגה מס' 608 הגיעה לנמל שנכבש זה לא מכבר (ב-22 בינואר 1941) לקראת סוף אותו חודש ובכך התנסתה היטב במעבר חד מתנאי העורף הרגועים לקלחת של התקפות אויר כבדות שהונחתו על הנמל ועל סביבתו. פלוגה מס' 605, ותיקת סולום, הגיעה לטוברוק למחרת התפוצצות קלילית דלק גדולה שנפגעה ע"י מוקש ימי וחייליה היו עדים להרס העצום שנגרם. עיקר תעסוקתן של פלוגות החפ"רים היתה פריקתן של אניות אספקה בתנאי התקפות אויר בלתי פוסקות. ב-19 מרס 1941 עלו חיילי פלוגות החפ"רים על אניית התובלה, "אלסטר פרינס" בתקווה כמסה שזו תשיטם לאלכסנדריה לקראת חופשה אפשרית בארץ. אך כעבור יומיים הסתבר שנמל היעד לא היה אלכסנדריה כי אם פיראוס.

הפלוגות הארץ-ישראליות ביוון לפני הפינוי

פלוגת החפ"רים מס' 606 ופלוגת הסווארים מס' 1039 נמנו עם היחידות הבריטיות הראשונות שהגיעו ליוון במסגרת מבצע "לאסטר" שהחל ב-9 במרס 1941. אליהן הצטרפו ארבע פלוגות נוספות: מס' 603, 604, 605 ו-608 שהפליגו מטוברוק ופלוגה ערבית, מס' 607, שצורפה כנראה, לאותה הפלגה. מרביתן רוכזו בשני מחנות בקרבת אתונה: דפנה ו-קוקיניה. תעסוקה רבה ודחופה חיכתה לסווארים בנמל פיראוס בו עסקו בפריקת תחמושת וציוד כללי מאניות מבצע "לאסטר" שהגיעו בקצב הולך וגובר. חלק מן החפ"רים צורפו אליהם ואחרים הועסקו באחסנה ומיון של ציוד בבסיסי האספקה הגדולים. מפנה דרמטי במצב המדיני והצבאי חל ביוון ב-6 באפריל 1941 עם פלישת הצבא הגרמני. הפצצה קטלנית על נמל פיראוס בליל 6-7 אפריל גרמה לא רק להרס רב ולסגירת הנמל למשך עשרה ימים אלא גם להשפעה מיידית על מוראל האוכלוסין והחיילים באיזור כולו. זו הפעם הראשונה שעלו בקרב החיילים מחשבות נוגות על סיכויי הלחימה נגד הגרמנים ועל הגורל הצפוי להם במערכת יוון. הפלוגות שנשארו באיזור אתונה הועסקו בפריקת מטענים מאניות בנמל פיראוס, כאשר זה נפתח מחדש לתנועה כעשרה ימים לאחר ההפצצה בליל 6-7 אפריל. בתקופת הביניים עבדו מספר קבוצות במפרצים הקטנים בסביבות אתונה. העבודה והלכי הרוח ביחידות העורף היו קשים, והיאוש והחרדה שהתפשטו בין האזרחים היווניים השפיעו לא מעט על החיילים שבאו במגע עמם.

פלוגה מס' 608 ועוד מחלקות מפלוגות נוספות הגיעו לאיזור לאריסה, במועדים שונים. אחדות מן המחלקות סופחו לטייסת שחנתה בסביבה והיה עליהן לבנות, בקצב מזורז ביותר, דירים על-קרקעיים למטוסים. כוח אחר נשלח צפונה ושם הועסק זמן מה בבניית של מפקדה תת קרקעית. עבודה זו הופסקה במהרה בלחץ הנסיגה של הכוחות הבריטיים. שתי מחלקות של פלוגה אחרת יצאו את אתונה ב-14 אפריל מצוידות בנשק יעיל בהרבה מאשר בעבר, כאשר לכל ארבעה חיילים הוקצב רובה אחד. הם יצאו בכיוון לאריסה ויועדו לתפקידי לחימה ממש, אך טרם הגיעם ליעד נגרפו גם הם אל תוך המערבולת של הנסיגה הכללית. המחלקה של פלוגת הסווארים ב-וולוס עסקה בעבודת פריקה מן האניות ועם התקרב הגרמנים לאיזור הוסגה ל-חאלקים באי איבוייה. במהומה ששררה עקב הנסיגה המהירה מן המקום מחמת התקדמות הגרמנים הופרדה המחלקה לשתי קבוצות שאחת מהן ניצלה מן השבי רק הודות למספר משאיות שסופקו לה ברגע האחרון על-ידי יחידת חיל אספקה בסביבה בפיקודו של קצין יהודי מומר. בנסיבות השירות ביוון התגלתה בכל חריפותה בעיית ההצטיידות בנשק אישי ויחידתי בפלוגות הארץ-ישראליות. התקן הרשמי שהיה, כאמור, רובה אחד לכל ארבעה חיילים, שימש ביטוי נוסף לטיב התפקידים והמעמד שהפיקוד הבריטי ייחס לחיילי פלוגות אלה. אחדים מן הקצינים היהודיים היו מודאגים ממצב זה עד כדי כך ששקלו את האפשרות של קניית אקדחים בשוק, "החופשי" ביוון. עם זאת מסתבר שלפחות אותן קבוצות של חֲפָרִים שנשלחו ללאריסה צוידו היטב ברובים ובמקלעי לואיס. עד כמה שמועד היציאה צפונה היה מאוחר יותר השתפרה ההצטיידות בנשק וזאת בהתחשב במשימות הצפויות, כגון אבטחה ולוחמה אפשרית נגד צנחנים גרמניים. גם באיזור אתונה אורגנו לפלוגות החֲפָרִים בחיפזון רב שיעורים בשימוש בנשק, כולל במקלעים.

מבצע "דמון"

כאמור החל מטה פינוי בראשותו של תת-אדמירל ביילי-גורמן בפעולתו באתונה עוד ב-17 באפריל 1941. על-פי הערכת מצב באותו יום נקבע המועד המשווער לתחילת הפינוי ל-28 באפריל, אך השינויים לרעה הן במצב הצבאי והן במצב הפנימי ביוון חייבו הקדמתו, ונקבע שהוא יתחיל להתבצע ב-24 באפריל. העליונות האווירית המוחלטת של הגרמנים חייבה קביעת שני תנאים מוקדמים להצלחת המבצע: הראשון — מניעת מידע מן הגרמנים על נקודות הפינוי ועל כך הקטנת הסיכון שיתקפו לאור גורמים, והשני — אניות הפינוי תפלגנה מחופי הפינוי לא יאוחר משעה 0300 וכך תחצינה לפני עליית השחר את קו הרוחב הקריטי 37° צפון שהוא מחוץ לטווח של מפציצי הצלילה הגרמניים. לרשותו של האדמירל פרידהם-וויפל שפקד על המבצע בים עמדו 8 סיירות, 19 משחתות, 2 קורבטות, 4 אניות מדגם, "גלן" (ספינות הסתערות), 8 אניות סוחר ועוד נחתות טנקים גדולות. משך שמונה ימים פוגו יותר מ-50,000 איש, רובם הגדול חיילים בריטיים, אך גם יוונים ויוגוסלבים משמונה חופים ביוון ומשני איים סמוכים. תחילה תוכנן פינוי רוב הכוחות מגמלים ומחופים במחוז אטיקה (שאתונה היא בירתה) אך הלחץ הגרמני הבלתי פוסק הן ביבשה והן באוויר גרם לשינוי בתוכנית הפינוי ומרבית הכוחות הוזרמו לפלופונס. הקשר לחצי האי נותק בשעות הבוקר של

ה-26 באפריל, כשעתיים אחרי חציית תעלת קורינת ע"י הגנרל וילסון עצמו ומטהו*. עניין מיוחד לגבי דיונו יש לנתוני הפינוי מקלמאטה: בליל 26-27 אפריל פוגו משם יותר מ-8,600 חיילים (להלן קלמאטה שלב א') בליל 28-29 אפריל (להלן קלמאטה שלב ב') פוגו 332 חיילים בלבד ובלילה שאחרי עוד 700. המבצע בכללותו נחשב כאחד מהשגיו הגדולים של הצי המלכותי בתנאים של עליונות אוויר מוחלטת של האויב. ואפילו הגרמנים הגדירו אותו כ"הצלחתו המוצלחת של הקורפוס הבריטי".

התנועה לעבר קלמאטה

בקר ב-15,000 החיילים שזרמו בעת מבצע "דמון" לקלמאטה היו יותר מ-1,600 חיילי הפלוגות הארץ-ישראליות, ביניהם, כנראה כ-250 עד 300 חיילים ערביים. פלוגה מס' 605 נצטוותה להתייצב בליל 23-24 באפריל בתחנה המרכזית של אתונה, משם יצאה הרכבת בשעה 0430 לפנות בוקר והגיעה לסביבת ארגוס (בפלופונס) בשעה 1700, לאחר שנסיעתה הופסקה אחת עשרה פעמים עקב התקפות אוויר. אחרי חניית לילה בשדות יצאה הפלוגה ברגל בכיוון ארגוס בדרך לנמל נאופליה ממנו עמדה להפליג, אך ההפלגה נמנעה עקב טיבועה של אניית הפינוי. בשעות הבוקר של ה-26 באפריל הגיעו הפלוגה ומרבית יתר הפלוגות אחר מסע לילה קשה לקלמאטה. אין ידיעות על יותר מהרוג אחד בקרב הארץ-ישראלים בעת הנסיגה מאתונה לקלמאטה ועוד 12 חיילים מפלוגת הסווארים שנפצעו בתאונת דרכים. מספר החיילים הארץ-ישראלים הנוספים שהגיעו לקלמאטה בהמשך היה, כנראה, 250 עד 300.

"צוות קרב קילר"

הכוח הגרמני ששימש חוד חנייתה של הדיביזיה המשווריינת החמישית בחדירה אל תוך הפלופונס ושמילא תפקיד מכריע בהכשלת הפינוי מקלמאטה שלב ב' בליל 28-29 אפריל נשא את הכינוי "צוות קרב קילר" על שם מפקדו. על צוות קרב זה הוטל להתקדם במהירות לעבר קורינת, להתחבר עם הכוחות המונחתים שם, לחדור אל תוך הפלופונס ולהכשיל, במידת האפשר, את פינויים של הכוחות הבריטיים הנותרים. כשהגיע צוות הקרב ב-27 באפריל בשעה 1500 לערך למבואות תעלת קורינת מצא שם את מפקד הכוח המונחת שמסר לו מידע מעודכן על המצב. הוא דיווח לו כי אין סימן לבריטים באיזור וכי הגשר מעל התעלה פוצץ, אך אנשיו כבר העמידו גשר ארעי, מזרחית מן התעלה, באמצעות סירות דיג שמצאו במקום. כמו כן הוכשרה הגישה לגשר לתנועת רכב בשתי שפות הים. לקילר היו חששות שהוכחו כמוצדקים באשר לכושר הנשיאה של הגשר הארעי ובעיצומו של מעבר הכוח מעליו קרס הגשר תחתיו וחלקים חשובים מצוות הקרב נשאו בצד הלא נכון של תעלת קורינת. כך הגיעו לשפתה הדרומית של התעלה מטהו של צוות הקרב (ששה קצינים, כולל שני רופאים), פלוגת חרמ"ש אחת, פלוגת חרמ"ש הכבדה (מצוידת בתותחים נ"ט 37 מ"מ) וסוללת הוביצרים 150 מ"מ מוקטנת (3 קנים ומשאית תחמושת אחת). יעדו המיידי של הכוח היה ארגוס, אך התברר שהרודפים לא סבלו פחות מן הנרדפים מעייפות יתר, תאונות דרכים

* פירוט הפינוי — ראה מפה.

ותקלות טכניות. קצב המרדף הואט ועל-פי פקודת המפקדה הממונה כוון צוות הקרב לקלאמטה ישירות. הוא החל לנוע בשעות הבוקר המוקדמות של ה-28 באפריל ועקב מספר עצירות לשם תדלוק וקבלת פני משלחות כניעה הגיע לנקודה כ-20 ק"מ צפונית מקלאמטה ב-28 באפריל בשעה 1600 לערך. לאורך כל הדרך עד קלאמטה לא נתקל הכוח בחסימה, פיצוץ כביש או סימן אחר של פעילות צבאית הגנתית, להוציא חסימה לא משמעותית בכיוון ארגוס. באותה עת שהור הסתתרו בחורשות ובהרים מסביב לקלאמטה לפחות 8,000 איש, ביניהם יותר מ-7,000 חיילים. מספר נושאי הנשק ביניהם אינו ניתן להערכה, אך בכל מקרה לא נעשה מאמץ מכוון לארגנם להגנה על העיר ועל הנמל, פרט ל-300 איש בקירוב של רגימנט ההוסארים הרביעי שנשלחו צפונה לשם, "יצירת מגע עם הגרמנים".

אירועי קלאמטה שלב א'

לקצין הבכיר בקלאמטה, הבריגדיר פרינגטון לא היו די אמצעי שליטה לטיפול ביחידות, בקבוצות ובבודדים שזרמו לסביבת עיר הנמל. היותה של מפקדתו מרוחקת מן הנמל והתקפות האויר התכופות הכבידו ביותר על ההתארגנות לקראת הפינוי שתוכנן לליל 26-27 אפריל. לבסוף חולקו הממתינים לארבע קבוצות, לפי אזורי החניה שלהן, כדלקמן: — קבוצה א' מנתה כ-5,000 חיילים אוסטרליים של הבריגדות ה-16 וה-17, בפיקודו של הבריגדיר אלן. לקבוצה ב' השתייכו כל החיילים שחנו באיזור צפון-מזרח מקלאמטה, לקבוצה ג' השתייכו החיילים שהגיעו ברכבת, ולקבוצה ד' — אלה שלא נכללו בקבוצות א'-ג'. כל אחת מן הקבוצות חולקה לקבוצות משנה בנות 50 איש כל אחת, ולכל קבוצת משנה ניתן מספר סידורי, לשם עליה מסודרת על האניות. למבצע הפינוי הוקצו על-ידי המפקד הימי, האדמירל פרידהם-וויפל, סיירת, שלוש משחתות, קורבטה ושלוש אניות תובלה, בהן ניתן היה לפנות את כל הגייסות שנאספו בקלאמטה. בפועל נפח התובלה של צי הפינוי ששוגר לקלאמטה נוצל באופן חלקי בלבד, וארבע מתוך שמונה האניות חזרו לכרתים כשהן ריקות ממפונים. הסיבות לכך לא הובררו דיין. ייתכן, כמובן, כי אחת הסיבות היתה אי התייצבותם במועד של חלק מהמתפנים ברציפים לפני שעת ההפלגה האחרונה האפשרית, שהיתה השעה 0300 ב-27 באפריל. אפשרות אחרת ויותר סבירה היא שבכל מקרה לא הספיקו שעות החושך המעטות לפינוי הממתינים כולם, מה גם שאניות התובלה עמדו מחוץ לנמל והעברת הגייסות אליהן הצריכה את השימוש בסירות וכך הואט קצב הפינוי. לאחר הפלגת האניות נשארו בקלאמטה עוד כ-8,000 איש, ביניהם חיילי הפלוגות הארץ-ישראליות. לא ידוע לאילו משלוש קבוצות הפינוי האחרונות השתייכו ואיפה היה מקומם בסדרי הפינוי לו התבצע במלואו. יתכן שעובדת היותם חיילים של יחידות שירותים השפיעה על סיכוייהם לפינוי באותו לילה. מפקד קבוצה א', הבריגדיר אלן, עמד על כך שלחייליו תינתן עדיפות ראשונה בעליה על האניות. מקור אוסטרלי רשמי למחצה נתן לגישה זו של המפקד ביטוי ברור³. תחילה מוסבר שהבריגדיר אלן, "שיכנע" את הבריגדיר פרינגטון שיש להעלות את חיילי הדרג הלוחם הראשונים לגונח ערכם הצבאי הרב יותר בהשוואה לאחרים. כאשר נתקבל העיקרון דאגו המפקדים

האוסטרליים לכך שגם לא יופר. כאשר ניסו מספר חיילים קפריסאים וארץ-ישראלים להתקדם לכיוון המשחתת, "הירר" הם נהדפו בקתות רוביהם של חיילי אחת המחלקות של הבטל-יון האוסטרלי השני⁴. מסתבר, איפוא, מתיאור המקור האוסטרלי שמניעת, "הסתננות" של חיילים-תפרים לא היתה יוזמתם של חיילים בריטיים אלא דווקא של האוסטרלים.

שעות הביניים

כ-36 שעות הפרידו בין סיום פינוי שלב א' לבין תחילת הדרמה שהתחוללה בקלאמטה בליל 28-29 באפריל כאשר, ב-28 באפריל בשעה 1730 לערך פרץ צוות קרב קילר לשטח הנמל. המצב באיזור הלך והחמיר עוד קודם מדי שעה בשעה. מספר הזורמים לכיוון העיר גדל לקראת הפינוי הנוסף ומרביתם היו רעבים ובמצב של אפיסת כוחות. בנסיבות ששררו התקשה הבריגדיר פרינגטון לעדכן את ידיעותיו על המצב שכן התקפות אויר בלתי פוסקות והעדר אמצעי קשר מנעו זאת ממנו. יתרה מזו, פשטו שמועות, לא בלתי מבוססות, על חדירת כוחות גרמניים לפלופונס בסביבת פטראס ועל התקדמותם המהירה. לעומת זאת לא ידע המפקד הבריטי שבמקום דבר אודות כוחות בריטיים העשויים לחסום את פריצת האויב אל תוך העיר. ב-27 באפריל בשעה 1600 התייצב לפניו קצין בדרגת מייג'ור, שפקד על שתי פלוגות מדולדלות של רגימנט ההוסארים הרביעי שנסוגו מן החוף הדרומי של מפרץ קורנית. הוא אישר את דבר תפישת העיר פטראס ע"י הגרמנים ונצטווה לנוע מייד צפונה לשם יצירת מגע עם הגרמנים והעברת מידע על תנועתם. עם רדת החשיכה הורה פרינגטון להכין את הפצועים המאושפזים בבית-החולים המקומי להעברה לנמל, ועל החיילים הבריאים הוטל להתייצב בקרבת הרציפים בפיקודו של מי ששימש בלילה הקודם מפקד קבוצה ב', "ביניהם נמנו ארץ-ישראלים רבים, כולל מספר של יהודים ממצא גרמני ואוסטרי שלא השלו את עצמם באשר לגורל הצפוי להם במקרה שיישבו בידי הגרמנים"⁵. ראש מטהו של פרינגטון דחק במפקדו להע-ניק לארץ-ישראלים בכלל וליהודים ביניהם בפרט עדיפות בסדרי הפינוי. הוא גם התייחס בביקורתיות להנחיות שלפיהן יפנו לוחמים לפני חיילים ללא נשק ואפילו לפני נשים וילדים. אולם פרינגטון לא שעה להשגותיו של סגנו ונתן להבין שההוראות שניתנו לו מחייבות אותו לפנות בראש ובראשונה גייסות חמושים בריטיים שערכם עולה על זה של האחרים.

הפינוי בליל 28/27 אפריל לא התבצע והסתבר שגם לא תוכנן ע"י הצי ללילה זה. נטען נגד פרינגטון שערך ללא צורך, "מסדר טרגי" ומיותר בקרבת הנמל, אך סביר להניח שביקש להיות מוכן לכל מקרה, אפילו בלתי צפוי, של הופעת אניות פינוי, מה גם שלא לו ולא לקצין הקישור הימי היו אמצעי קשר יעיר לים לבדיקת המצב לאשורו. עם פיוור הממתינים לפני עליית השחר ב-28 אפריל לחורשות ולהרים כשהם מאוכזבים מרה, גבר מאוד החשש בפני פריצה פתאומית של כוחות גרמניים ובפני שבייה. חשש כבד זה החרף מאוד אצל חיילי הפלוגות הארץ-ישראליות לנוכח התנהגותם של מרבית מפקדיהם עם גבור הסכנה. הם הרגישו היטב במגמתם — להתרחק במידת האפשר מפקודיהם ככל שהחריפה סכנת הנפילה בשבי. גם הקצין היהודי הבכיר בפלוגת הסווארים, שמעון הכהן, המסתייג מן החרפות יותר בין העדויות באשר לאפליה ולהפקרה, עמד

היטב על פגם חמור זה בהתנהגות של מרבית הסגל הבריטי. באותו יום ב', 28 אפריל, התכנסו הקצינים הארץ-ישראליים להתייעצות. הם סקרו את האירועים האחרונים ונעשתה הערכת מצב לגבי העתיד הקרוב. הדעות היו חלוקות, אך למעשה שררה אופטימיות מה לגבי סיכויי הפינוי המתוכנן ללילה הקרוב. ואמנם טובים היו הסיכויים להצלה ולהתגשמות התקוות שתלו החיילים בצי הבריטי, לולא אותה שורה של „מקרים מצערים“ כדברי הגנרל וילסון.

אירועי קלמאטה שלב ב'

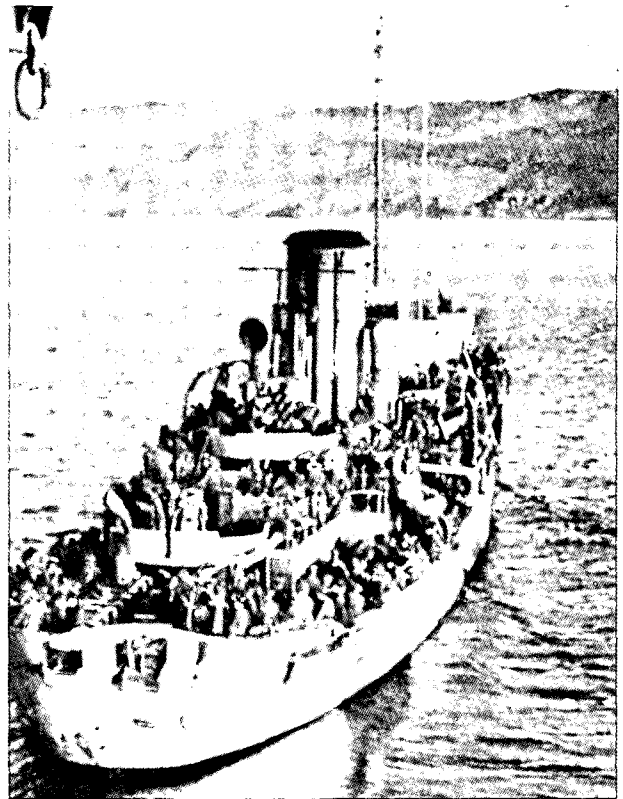
שני אירועים מרכזיים קבעו את גורלם של הגייסות בקלמאטה בימים 28-29 אפריל 1941: האחד היה פריצת הטור הגרמני, הוא צוות קרב קילר, אל תוך העיר ותפישת שטח הנמל באופן זמני. והאחר, החלטתו של המפקד הימי, קפטן הצי בויר-סמית בסירת „פרת“ לבטל את מבצע הפינוי המתוכנן לאותו לילה ולהסיג אחורה את הגוף העיקרי של שיירת הפינוי תחת פיקודו. השתלשלות האירועים לא היתה עד כה מוסכמת על בעלי הפרסומים הרשמיים, הרשמיים למחצה והספרותיים הרבים שראו אור למן סיום מבצע „דמון“ ובמשך עשרות בשנים, כאשר המקורות הם בריטיים, כולל אוסטרליים וניו-זילנדיים, וישראליים בעיקר. הזדקקות לעדות ממקור גרמני אמין מאפשרת הבהרתן של נקודות סתומות רבות ולהגיע לידי מסקנות ברורות.

צוות קרב קילר המוקטן הגיע ב-28 באפריל בשעה 1600 לערך לנקודה כ-20 ק"מ צפונית מקלמאטה. הצוות נזקק לזמן מה להתארגנות לקראת השלב האחרון של מסעו. שתי מכוניות סיור כבדות שוגרו לכיוון העיר ודיווחו שהעיר והנמל פנויים מאויב. הטור נע קדימה ואם כי נפתחה עליו אש צפופה למדי מאחת החורשות לצדי הכביש לא התעכב אלא משך זמן קצר, ובשעה 1730 לערך נכנס לשטח הנמל ללא התנגדות והתארגן שם להגנה בפני התקפה בריטית אפשרית. המפקד הגרמני למעשה לא ידע דבר על היערכות הבריטים בסביבה, אם בכלל. עם רדת החשיכה נשמעה פתאום אש מתותחי מכוניות הסיור ומייד לאחר מכן אש רובים, מקלעים ונשק נ"ט, ותוך מספר דקות הפך האיזור כולו „לגהינום ממש“. מכוניות הסיור חזרו לעמדות הקדמיות של צוות הקרב עם צמיגים מנוקבים. צוותיהן מסרו שהאנגלים תוקפים לא רק לאורך כביש הנמל אלא גם מכיוונים נוספים. מפקד סוללת התותחים בצוות הקרב שהוצבה כ-300 מ' מאחורי העמדות הקדמיות הפגיו את האנגלים התוקפים בכינון ישר, אך אלה הצליחו להתקדם מבית לבית בחסות החשיכה והתקרבו עד למרחק של 30 מ' מן החי"ר הגרמני. התקבל גם מידע על התקפות עזות על האגף השמאלי של הכוח. המצב שהשתרר לא נעם כלל למפקד הגרמני והוא ראה צורך להורות לכוח לסגת משטח הנמל בכיוון גבעה שמצפון-מזרח לעיר. הנסיגה הצליחה חלקית בלבד כי כמחצית הכוח נותקה ע"י הבריטים ונשבתה. אותו חלק שעלה בידו לסגת התארגן להגנה היקפית על הגבעה. הוא כלל את מטה צוות הקרב, חלק מפלוגת החרמ"ש הכבדה, מחלקה נ"ט ומחלקת חפרים, שבצבא הגרמני היו מאומנים כחיילי חי"ר לכל דבר, ותותח אחד בלבד מסוללת ההוביצרים. להם היתוספו כ-30 פצועים ומספר שבויים בריטיים. סה"כ החיילים הכשירים ללחימה לא עלה על 150.

הגייסות הבריטיים הרבים שהתכוננו לפינוי החלו נעים בכיוון הנמל עוד בעת הקרב שהתחולל שם ולפיכך כוונו מרביתם לחופים מרוחקים יותר ממזרח לו. אם כי שטח הנמל עצמו טוהר כנראה עד לשעה 1930 הרי חילופי יריות עזים למדי נמשכו עוד זמן מה בעיר, ביחוד עם אותו חלק של צוות קרב קילר שנותק. בשלב זה של האירועים נכנסה למפרץ קלמאטה שיירת הפינוי בפיקודו של קפטן הצי בויר-סמית שכללה שתי סיירות ועוד שש משחתות. שלוש משחתות נוספות שוגרו מאוחר יותר כאשר נתקבלה הודעה על יותר מ-1,000 פליטים יוגוסלביים שגם אותם יש לפנות. בהתקרב הכוח הימי ליעד הבחין מפקדו בחילופי אש ושמע את רעם ההתפוצצויות מרחוק. בהעדר קשר עם הגייסות בחוף שיגר את המשחתת „הירו“ לנמל לשם בדיקת המצב והעברת מידע. מפקד המשחתת התקשה מאד לקבל תמונה ברורה הן מהיערכות האויב ועוצמתו והן מהכנות הגייסות לפינוי. תחילה קלט איתות מן החוף „גרמנים (boches) בנמל“, אך ככל הנראה נפלה כאן אחת מאי ההבנות הרבות באותו לילה והתשדורת היתה, „פצצות (bombs) בנמל“ כאשר הכוונה היתה למוקשים ימיים שחיל התעופה הגרמני הטיל למימי הנמל במשך היום. משך כחצי שעה שוגרו ע"י „הירו“ לפחות שלוש תשדורות לבויר-סמית ולאדמירל בכרתים. הראשונה מסרה כי יש גרמנים בנמל. השניה כי לגרמנים אין תותחים, והשלישית — כל אש פסקה ואפשר להתחיל בפינוי מן החוף מדרום-מזרח לעיר. התשדורות נשלחו בין השעות 2100 (ב-28 באפריל) לבין 2130 אך לא ניתן לברר די הצורך אם כולן נקלטו ופוענחו ב„פרת“ ומידת השפעתן על החלטת המפקד מוטלת, איפוא, בספק.

לפני השעה 2100 חזרה למתחם המאולתר על הגבעה חוליית סיור גרמנית מורכבת מקצינים שביקשה לברר מה עלה בגורלו של הכוח הגרמני שנותק בשטח העיר והנמל, אך היא לא השיגה כל מידע ורק דיווחה על תפישת מרבית העיר והנמל ע"י הבריטים. מטה של צוות קרב קילר המוקטן פי שתיים* העריך את מצבו כעדין מאד ודאגתם היתה רבה. עם הוצאתן מכלל שימוש של שתי מכוניות הסיור שוב נותק כליל הקשר עם מפקדת הדיביזיה וניתן היה רק לקוות שלפחות אותן שלוש הפלוגות שנתקעו בשפה הצפונית של תעלת קורינת תונענה במהירות לעזרתם. למעשה ראו הגרמנים את עצמם נצורים כשמונם ניצב כוח בריטי עדיף העשוי לפתוח בהתקפה נמרצת עם עלות השחר. מצב מלאי התחמושת היה מדאיג במיוחד — להוביצר האחד והיחיד נותרו 12 פגזים בלבד. מחלקת החפרים היתה מצוידת בתקן מלא כי טרם השתתפה בלחימה, ומחלקת החי"ר בכמחצית הכמות התקנית. בנוסף היה במקום תותח נ"ט עם 30 פגזים. כזה היה המצב בשעה 2100 לערך כאשר הודיע קצין התותחנים שהוא מבחין באניות מתקרבות לנמל וביקש רשות לפתוח באש. אנשי המטה יצאו ממוצב הפיקוד והבחינו בשיירה המתקרבת. בלבו של קילר לא היה ספק כי משימת השיירה היתה לפנות חיילים בריטיים אולם הוא סירב תחילה להרשות פתיחה באש בנימוק שיוזקקו מאד לפגזים הנותרים המעטים עוד למחרת ויתרה מזה, מרחק האניות שהוערך בכ-20 ק"מ לא איפשר פגיעה אפקטיבית. המשך האירועים מתואר ע"י המקור הגרמני כך:

* חלק מן הכוח נשאר בקורינת וחלק נשבה בנמל.

פינוי יחידות בריטיות מיוון

יצחק בן-אהרן להתייצב בראשם של 1,600 מתנדבים ארץ-ישראלים, מרביתם יהודים ומיעוטם ערבים, בשעה קשה זו. התנהגותם של חיילי צוות קרב קילר כלפי שבוייהם היתה חיילית, אך באותו יום שוחררו מכל טיפול בהם. השבויים פונו למחרת לקורינת ברכבות ובמשאיות בדרך למחנות שבויים בהם שהו מרביתם משך ארבע שנים ארוכות.

שאלת האחריות לכשלון הפינוי מקלמאטה שלב ב' העסיקה רבים וטובים עוד בעת המלחמה וגם אחריה. הנטיה הכללית היתה להאשים הן את הבריגדיר פרינגטון והן את קפטן הצי בויר סמית באזלת יד. האדמירל ביילי-גרומן שלא מעט בזכות כושר התיכנון והתיאום שלו התאפשרו ההישגים הגדולים של מבצע „דמון“ בכללותו, כתב ב־1974:

„הפינוי מקלמאטה עשוי היה להיות השלב הקל ביותר ממבצע הפינוי כולו, אלא שהפיקוד שם היה אחוז תבוסתנות מופלגת...“ כמו כן נאמר על פרינגטון שהזניח אפילו את העקרונות הבסיסיים ביותר של אבטחה מקומית ופטרול אם כי הושמעה סברה אחרת כאילו היה שרוי במצב קשה ביותר — מספר החיילים הכשירים ללחימה (שגם הארץ-ישראלים לא נמנו ביניהם) היה מועט וגם שרר מחסור חמור ברובים ואפילו בתחמושת. לנשק קל. נגד בויר-סמית נטען בעיקר שהחלטתו להסיג את כוחותיו אחורה היתה מוקדמת מדי וטרגית כאחת (tragically premature) ואופיינית למפקד עייף ונטול תכונות של החלטות בעת משבר. עם זאת הובעה גם הסברה שלנוכח המצב ששרר בחוף היתה החלטתו בלתי נמנעת.

בהתייחסו לבעלי הדעות השונות וביחוד למקטרגים ביניהם שרק קולם נשמע ברמה בעבר יש להעיר לפחות שתי הערות: ראשית — העדר עדויותיהם של שני המפקדים הנוגעים בדבר מחייב והירות רבה כשבאים לדון אותם לכף חובה ושנית — הצד הגרמני של המטבע כפי שהוצג במאמר זה לא היה ידוע עד כה. ייתכן מאד שהבריגדיר פרינגטון יכול היה לנקוט באמצעים נמרצים יותר לאבטחת דרכי הגישה לעיר קלמאטה ולנמלה, אך ספק אם בהעדר ארטילריה ניתן היה למנוע בעד פריצת הטור הגרמני אל תוכה. כאשר ניתנה לחי"ר הבריטי ההזדמנות לתקוף את הגרמנים בשטח הנמל עשו זאת בהחלטיות, באומץ רב ובהצלחה. אין חילוקי דעות בין המקורות השונים באשר למצבם העלוב, מכל הבחינות, כולל ציוד ונשק, של ה„כוחות“ שהתרכזו באותו יום בקלמאטה. האחריות לכך שמרביתם, כולל הפלוגות הארץ-ישראליות, אפילו לא אומנו בשימוש בנשק לפני הצבתם באזורי לחימה, נופלת על הפיקוד הבריטי ולא על הבריגדיר פרינגטון.

נשאת השאלה מה היתה אחריותו של בויר סמית לכישלון ומה היו השיקולים שקבעו את החלטתו לשנות כיוון ולסגת? קיימת סבירות גבוהה שהתשובה מצויה במקור הגרמני שצוטט. סמיכות המועדים בין ירי שני הפגזים לעבר הצי לבין נסיגתו היא קרובה מדי על מנת שניתן יהיה לייחסה למקורות בלבד, הגם שהמקור ציין במפורש את הקשר הסיבתי בין שני אירועים אלה. הירי של שני הפגזים לכשעצמו, בוודאי לא הרשים את בויר-סמית שפיקד על כוח של שתי סיירות ועוד שש משחתות, אך היה עליו לשקול את ההשפעה שתהיה להימצאותם של תותחים בידי הגרמנים בקלמאטה על המשימה שהוטלה עליו שהיתה הגנתית באופיה. היה עליו להניח שיוכל להתקרב לנמל ולחוף רק עקב פתיחת דו-קרב ארטילרי עם התותחים

...., אך לויטננטים עשויים להיות עקשניים. כעבור כ־20 דקות הוא הופיע שוב ודיווח שהאניות מתקרבות ואפשר לפגוע בהן. אוברסטלוטננט קילר אישר ירי של שני פגזים. אך לירות פגז מייד אחרי פגז על מנת למנוע כל טיווח אפשרי על המוצב הוא הוסיף, תארו לעצמכם מה עלול לקרות לנו אם האניות תירינה מטחים עלינו. אך יצא הלויטננט העקשן ממוצב הפיקוד ושני פגזים נורים... הכיוון היה נכון אך המרחק בכל זאת רב מדי ולא הושגה כל פגיעה בשיירת האניות. אנשי המטה חזרו למוצב הפיקוד כאשר שמעו את ההודעה המחשמלת „האניות משנות כיוון!“ כאמור, היתה השעה 2130 בקירוב. ואמנם על-פי הדיווח הרשמי של האדמירל בכרתים נתקבל שדר מן ה„פרת“, על פיו נתפשה העיר קלמאטה ע"י הגרמנים ומפקד כוח הפינוי ביטל את המבצע, שינה כיוון ל־175° ושט במהירות של 29 קשר. נשאר באיזור המשחתת „הירו“ ועוד שלוש משחתות שהצטרפו אליה וכל ארבעתן העלו, באמצעות סירותיהן 332 איש בלבד באותו לילה. עם שינוי הכיוון של הגוף הימי העיקרי נחרץ גורלם של הגייסות בקלמאטה. בשעה 0230 ב־29 באפריל אסף הבריגדיר פרינגטון את מפקדי היחידות והודיע להם על החלטתו הבלתי נמנעת להיכנע ויעץ לכל המבקשים להימלט לעזוב את השטח לא יאוחר משעה 0500. בשעה 0400 התייצבה משלחת בריטית, בליווי קצין גרמני שבוי בפני קילר המופתע והציעה את כניעתם של הגייסות. סוכם על ביצוע הכניעה החל משעה 0530. כעבור כשעה וחצי הגיעו לקלמאטה יחידות אחרות של הדיביזיה, ביניהן בטליון משוריין, בפיקודו של מפקד הדיביזיה עצמו. כך נפלו בשעות הבוקר של ה־29 אפריל 1941 בשבי הגרמנים יותר מ־8,000 איש, רובם חיילים בריטיים. נפל בחלקו של

הגרמניים שמספרם ועוצמתם היו בלתי ידועים לו, אך עצם הירי לטווח של 15 ק"מ עשוי היה להצביע על עוצמה ניכרת. הוא לא יכול היה לדעת שסה"כ „הכוח הארטילרי" הסתכם בהוביצר אחד ועוד 10 פגזים. היתה זו הנחה סבירה שהתותחים הגרמניים יספנו לא רק את אניותיו — וזה שיקול לגיטימי בוודאי — אלא ששני הצדדים עלולים לפגוע במספר רב של הגייסות שהמתינו לפינוי, תוך כדי חילופי אש כבדים ביניהם. היה, איפוא, על בויר סמית לשקול אם משימתו היתה לפנות את הגייסות מקלמאטה בכל מחיר אפילו ייפגעו במהלך הפינוי מאות רבות מביניהם. אם שיקוליו היו אומנם דומים לאלה שצוינו לעיל ניתן להבין שהגיע לידי המסקנה שבנסיבות אלה עליו לבטל את מבצע הפינוי המתוכנן.

מתוך העובדות שהובחרו ומן ההערכות שהובאו, עולות המסקנות כי לא היה קשר סיבתי כלשהו בין שביית הפלוגות הארץ-ישראליות בקלמאטה, בליל 28-29 אפריל 1941, לבין היותן ארץ-ישראליות. השאלה האפשרית של אפליה או הפקרה לא הועמדה במבחן בנסיבות המקרה. אסון השבי נבע משני אירועים בלתי קשורים זה לזה: העובדה שהפלוגות הארץ-ישראליות התרכזו כולן בקלמאטה — להוציא פלוגה מס' 606 פחות מחלקה (שגם היא הגיעה לשם) — יחד עם מספר רב של יחידות עורפיות אחרות שכוונו לגמלים מרוחקים בפלופונס, והעובדה כי מבצע „דמון" נכשל כישלון גמור בקלמאטה שלב ב' ובקלמאטה שלב ב' בלבד. הכוח הימי ששוגר לחילוץ הגייסות שם היה הגדול מכל שיירות הפינוי שהופעלו במבצע „דמון", אך הפינוי לא התבצע מחמת הופעתו והתערבותו של צוות קרב קילר. התנהגותו של הסגל הבריטי לא היתה, במרבית המקרים, לפי הנורמות שלהן ניתן לצפות ממפקדים כלפי פקודיהם בשעת משבר חמור ולא תאמה את מושגי היסוד של כבוד חיילי.

מילוס וכרתים

פלוגה מס' 606 פחות מחלקה פונתה מנמל פיראוס עוד יום אחד לפני תחילתו הרשמית של מבצע „דמון". ספינתה אמורה היתה להגיע לכרתים, אך עלתה על שרטון בקרבת האי מילוס, במרחק של כ-150 ק"מ מאתונה. שהייתם באי, יחד עם פלוגת חפריים קפריסאים, משך שבעה ימים לא היתה נטולת סממנים טרגיקומיים כאשר מפקד הפלוגה הבריטי איבד לחלוטין את עשתונותיו, שקע במצב של ערפול אלכוהולי ולמעשה פסק מלתפקד. לבסוף פונו ע"י שתי משחתות בריטיות בפעולה האחרונה במסגרת מבצע „דמון".

הקרב על כרתים החל עם הצנחתם של כוחות גרמניים גדולים והנחתת מן האויר ב-20 במאי 1941 ובנסיגה משם בלטו לא מעט אותן תופעות שליליות שציינו את הנסיגה מיוון היבשתית. אולם על הדרג הלוחם הוטל לחפות על נסיגת יחידות השיירות תים הרבות בכיוון הנמל הדרומי ספקיה. הם שילמו את המחיר וחלקם נפלו בשבי יחד עם חיילי יחידות אלה שלא הצליחו להתפנות. מתוך כ-400 ארץ-ישראלים שהיו בכרתים בסמוך לנפי-

לתה פונו כשני שלישים וכשליש נפלו בשבי, ביניהם מספר נמלטים מקלמאטה.

הצי המלכותי עשה מאמצי גבורה לפנות גייסות רבים ככל האפשר מכרתים, אך סבל אבידות כבדות באניות ובנפש כאחד. מאמצי הפינוי, כמעט בכל מחיר, גרמו לאבידות רבות גם בין המפונים.

מילוט

מספר הנמלטים הארץ-ישראליים מקלמאטה ובדרך למחנות השבויים לא היה רב, אך גורלם היה מגוון מאד. ועדה שעסקה בנושא זה מיינה אותם לפי הקבוצות הבאות:

1. ברחו בליל ה-28-29 אפריל 1941 לאחר שנודע על הכניעה הקרובה;
2. ברחו מן המחנה בקורינת;
3. ברחו בדרך מקורינת למחנות בגרמניה;
4. הסתתרו במחתרת עד שנתפשו מחדש ביוון ע"י חיילים איטלקיים;
5. הועברו למחנות שבויים באיטליה ונמסרו אחרי כניעתה של איטליה בסתיו 1943 לידי הגרמנים;
6. הוחזקו במחנות שבויים באיטליה, אך הצליחו, עם כניעתה, לברוח לשווייץ או להגיע לקווים הבריטיים;
7. הסתתרו על אדמת יוון ונמלטו לצפון אפריקה או לתורכיה;
8. הצטרפו לפרטיזנים ביוון וביוגוסלביה;
9. הסתתרו בין האוכלוסיה היוונית (ביחוד דוברי יוונית) והוכרחו לעבוד עבודת כפייה כמרבית התושבים היווניים;
10. הוחזקו, אחרי תפישתם מחדש על אדמת יוון במחנות עבודה או בבתי סוהר אזרחיים.

אחרית דבר

ב-27 באפריל 1941, כלומר יומיים לפני הפינוי מקלמאטה שלא היה, הכריז ווינסטון צ'רצ'יל באחד מנאומיו:

„דבר אחד בלבד הוא וודאי במלחמה:

שהיא ספוגת אכזבות ולא פחות ספוגת קשיים".

הערות

1. ראש מטה התיאום, אז תת אדמירל ביילי-גרומן הנציח את פרשת הפינוי בספר Anthony Heckstall-Smith and Vice-Admiral H. T. Baillie-Grohman, *Greek Tragedy 1941* (New-York, 1961).
2. בנוסף לחומר תעודי, רשמי למחצה ובעל אופי סיפורי אישי ממקורות בריטיים וישראליים לרוב השיג המחבר עדות ישירה מקצין גרמני בדימוס שבאפריל 1941 שימש שלישי של צוות קרב קילר שגרם לשבייתם של הכוחות הבריטיים שנסוגו לקלמאטה וביניהם כ-1,600 מתנדבים ארץ-ישראליים. הוא השיב על כ-70 שאלות מפורטות וגם חיבר דו"ח מיוחד על כל האירועים הקשורים בהתקדמות צוות קרב קילר אל תוך הפלופונס.
3. Long G., *Greece, Crete and Syria* vol. II. in *Series Australia in the war of 1939-45 Army*, pp. 171-174.
4. ש. ש. ע' 172.
5. טרגדיה יוונית, ע' 198.
6. תיאור זה המושתת על המקור הגרמני משתלב היטב בידוע ממקורות בריטיים. סרג'נט גירזילנדי זכה לצלב ויקטוריה על חלקו בפעולה זו.
7. במכתב אל המחבר.

החינוך בצבא הסובייטי

אל"מ (מיל') יצחק זיו

אדם אינו יכול להיות נייטראלי במאבק האידיאולוגי. כל מי שאינו בעד האידיאולוגיה הקומוניסטית — הוא גגדה, שכן אין חלל ריק בהכרתו של האדם. מכאן השאיפה לכוון את רצון כולם למחשבה אחת, לאידיאולוגיה אחת, ומכאן הצורך המתמיד להסביר את השקפת העולם הקומוניסטית, את עקרונותיה של המדיניות, את המאורעות השוטפים, את התנהגות האנשים ולתת להם הערכה פוליטית נכונה. המשטר הסובייטי, המתבסס על האידיאולוגיה הקומוניסטית, שואף להפוך את כל החברה למקשה אחת מבחינה פוליטית. הדרישה לאחידות, על בסיס של הסכמה אידיאולוגית, דורשת נאמנות מלאה מכולם: הן מן הפרט והן מן המוסדות החברתיים והכלכליים. החייל כפרט והצבא כגוף אינם יכולים להיות יוצאים מהכלל. יתר על-כן, דווקא בכוחות המזוינים, ההשפעה המפלגתית חייבת להיות רבה יותר, והפיקוח חמור יותר, כדי למנוע הפיכתם לאיום פוטנציאלי למשטר הפוליטי. תפיסת עולם זו מעמידה באופן טבעי את המפלגה הקומוניסטית כמנהיגה בכל תחומי החיים הסובייטיים ואת המנהיגות הפוליטית כמפרשת המוסמכת של התורה והקובעת הבלעדית של המדיניות.

התורה המרקסיסטית-לניניסטית מלמדת שצבא הוא גוף מיוחד של מדינה, המגלם בתוכו את קוי האופי המיוחדים של אותה מדינה נתונה, והוא חלק מהמשטר הפוליטי שלה. מכאן, של-משטר סוציאליסטי ישנו צבא מטיפוס חדש, אשר בעצם אופיו, יעודו ותפקידו בחיי החברה, הינו שונה באופן מהותי מהצבאות במדינות הקפיטליסטיות. בעבר היו צבאות שהיו קשורים למנהיג מסויים, לשליט, לכת שליטים. בהתפתחות ההיסטורית המאוחרת יותר קמו צבאות לאומיים, אך זו הפעם הראשונה שקם צבא מעמדי, שהוא, לפחות לפי תפיסתו התיאורטית, על-לאומי, כי הוא בא לשרת משטר פוליטי אידיאולוגי-מעמדי.

„הצבא הסובייטי הוא צבא פוליטי“ מצהירים הסובייטים. כזה היה כשנוסד (הצבא האדום) וכזה נשאר במשך כל שנות קיומו. לפי התפיסה הסובייטית אין לראות את הצבא כמופרד וכנבדל מבניין החברה הקומוניסטית כולה. המפלגה באופן מסורתי החזיקה ומחזיקה בדעה שהכוחות המזוינים צריכים להיות לא רק כוח צבאי מאורגן ויעיל, אלא צריכים אף לשמש כבית-ספר לקומוניזם. לפי התפיסה הקומוניסטית אף

האידיאולוגיה כבסיס לחינוך הצבאי

לפי התפיסה הסובייטית תהיה המלחמה הבאה לא רק מלחמה שבה יתנגשו שני כוחות יריבים המצוידים בנשק אדיר, אלא תהיה זו בראש וראשונה מלחמה אידיאולוגית. תהיה זו התנגדות בין המשטר החברתי והפוליטי הקומוניסטי הצודק ובין האימפריאליזם ההולך ומתנוון, שההיסטוריה חתמה עליו את גור דינה. לכן, ההכנה החשובה ביותר של החיילים הסובייטים לקראת מלחמה אפשרית, היא ההכנה האידיאולוגית. לחינוך האידיאולוגי מספר עקרונות:

- להחדיר באופן שיטתי את האידיאולוגיה הקומוניסטית להכרת כל הלוחמים, לחנך כל אחד מהם כחייל-אזרח המקבל את מדיניות המפלגה המרקסיסטית-לניניסטית, כמדיניות אי-שית שלו.

- להשתית את מכלול היחסים בתוך הצבא על בסיס הרעיונות והעקרונות של האידיאולוגיה הקומוניסטית, לחזק את אחדות הפיקוד על הבסיס הלניניסטי-מפלגתי, להילחם כנגד כל הפרה, ולו הקטנה ביותר, של שמירת הסדר הסוציאליסטי והנורמות הקומוניסטיות של המוסר ולפתח את הכרת החובה החיילית והגאווה האזרחית אצל הלוחמים.

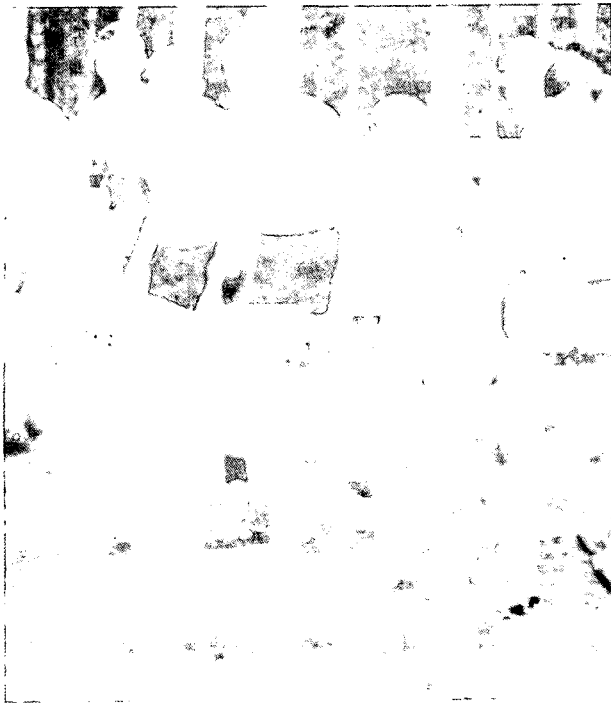
- לחזק את האחדות בין הצבא ובין העם.

- להקיף ברעיונות ובעקרונות של האידיאולוגיה הקומוניסטית-סית את כל החיים, הלימוד והפעילות בכוחותיה המזוינים של ברה"מ ושל כל לוחם בודד.

- לשמור על עקרונות אלה ביחסים שבין הצבא הסובייטי והצבאות של הדמוקרטיות העממיות.

הסובייטים אינם מתעלמים אמנם, מהכנתו הצבאית-מקצועית של החייל. שני התחומים של החינוך הצבאי — הפוליטי-אידיאולוגי והצבאי-מקצועי — מוזכרים בנשימה אחת בספרות הסובייטית, אבל תמיד הדגש הוא על הצד האידיאולוגי. הם העבירו את הדגש מהתחום החומרי לתחום המוראלי, ומוראל, לפי הדוקטרינה הסובייטית, הוא עניין יותר פוליטי מאשר אישי. לפי טענת הסובייטים, בשל המשטר החברתי התקין שלה, יש לברה"מ כל הנתונים לכך שהמוראל של העם ושל הצבא יהיה גבוה, אך עם זאת, אין הם סומכים על-כך שהוא יקום מכוח עצמו. „הפוטנציאל המוראלי — זו רק אפשרות הגלומה בתוך מעיינוֹר תיו של העם כדי להפעילם. בחיים חייבים לגייס אותם ולנצל אותם בצורה יעילה וזה תלוי בפעילות הממשלות...“ וכאן נסגר המעגל, כי גם פעילות הממשלות קשורה במבנה הפוליטי, באידיאולוגיה ובאותן מגבלות שלמענן מתנהלת המלחמה.

הסובייטים מחלקים את הגורמים הקובעים את מוראל הגייסות לשתי קבוצות עיקריות: בקבוצה הראשונה נמצאים הגורמים אשר קובעים את אופיו המיוחד של כל צבא, התלויים בהכרה פוליטית ובמוסריותה של האוכלוסייה. בקבוצה זו כלולים: האמונה בצדקת המלחמה, אהבה עמוקה למולדת, שכנוע בצדקת המדיניות, אמון במנהיגות הפוליטית והצבאית ואמונה בניצחון. בקבוצה השנייה נמצאים הגורמים, אשר מפעילים השפעה פסיכולוגית על מצב רוחם של הגייסות. בקבוצה זו כלולים: האמונה בעליונות הטכניקה הצבאית והאימון הצבאי שמטרתו להפעיל היטב את הנשק ולצבור ניסיון קרבי. שתי הקבוצות פועלות תוך קשר הדדי ובוזיקת גומלין, כאשר הראשונה היא הדומיננטית.

חיילים סובייטים בעת פעילות ספורטיבית

לסיכום התפיסה היסודית עליה מתבסס החינוך הצבאי הסובייטי, אפשר לקבוע בבירור, כי הצו המרכזי של חינוך זה הוא האידיאולוגיה. באידיאולוגיה קשורה המוטיבציה, ההזדהות ורגש השותפות. האידיאולוגיה היא תנאי למוראל גבוה ולאִימון צבאי יעיל. האידיאולוגיה היא התנאי והאמצעי גם יחד להפיכת הצבא הסובייטי לצבא נאמן, יעיל ובעל יכולת קרבית למילוי משימותיו. הדרך להשגת מטרות אלה נעשית על-ידי הפעילות המפלגתית-פוליטית.

הפעילות המפלגתית-פוליטית

„הפעילות המפלגתית-פוליטית באה לחזק את העוצמה הצבאית של הכוחות המזוינים הסובייטיים, להעלות את רמת המשמעת אצל החיילים, לחנך אותם ברוח המסירות למולדת, למפלגה הקומוניסטית ולממשלה הסובייטית, ברוח הפטריוטיזם הסובייטי, אחוות עמים ואינטרנציונליזם פרולטרי, בדריכות מהפכנית גבוהה ושנאה לאויביה של מדינתנו. הפעילות המפלגתית תית מהווה את המכשיר העיקרי ביצירת ההכרה הפוליטית ובפיתוח התכונות המוסריות הנעלות אצל החייל הסובייטי — מסירות בלתי אנוכית למפלגה ולממשלה, אומץ-לב והעזה, יוזמה, התמדה, רמת משמעת וביצוע גבוהה ויכולת לעמוד בקשיים של חיי הצבא.“ קביעות ברוח זו מופיעות בכל הפרסומים הסובייטיים הדנים בחינוך בכלל ובפעילות פוליטית-מפלגתית בפרט. ההשלכות המעשיות מכך הן שהפעילות המפלגתית-פוליטית באה לענות על הכל והיא מעורבת בכל תחומי החיים של היחידה: באימונים, בהכנה טקטית, בטיפול המשמעת, בענייני הפרט והצוות, בחיי חברה ותרבות וכו'. כדי לבצע את הפעילות המסועפת הזאת, מפעילה המפלגה רשת של מוסדות ארגוניים וסוכנים הפועלים באופן גלוי וחשאי. המוסדות הפוליטיים הם גופים תקינים במבנה הצבאי והארגוני

גונים המפלגתיים הם גופים התנדבותיים הפועלים בכל יחידות הצבא.

המוסד המנהל והמפקח העליון של המפלגה הקומוניסטית בכו- חות המזוינים הסובייטיים הוא המנהל הפוליטי הראשי של הצבא והצי. המנהל הוא בעת ובעונה אחת חלק ממניסטריון ההגנה ומחלקה בוועד המרכזי של המפלגה, וממנו מקבלים כל המוסדות הפוליטיים והארגונים המפלגתיים את הוראותיהם. בכל אחד מהמחוזות הצבאיים של ברה"מ, בקבוצות ארמיות מחוץ לגבולותיה של ברה"מ ובזירה הימית, קיים מנהל פוליטי מחוזי שבראשו עומד גנרל הכפוף ישירות למפקד המנהל הפוליטי הראשי. מפקד המנהל הפוליטי המחוזי הוא באופן אוטומטי חבר בוועד הצבאי המחוזי ואינו כפוף למפקד הצבאי של המחוז. בעוצבות (בריגדות משוריינות וממוכנות, דיביוזיות חי"ר ואיגודי צי) קיים מדור פוליטי הכפוף למפקד המנהל הפוליטי במחוז. מפקד המדור הפוליטי בעוצבה כפוף גם למפקד העוצבה ותוארו הוא סגן מפקד לעניינים פוליטיים (זמפוליסט). דרגתם של מפקדי מדורים פוליטיים אלה היא פולקובניק (אל"מ) או גנרל.

הארגון הפוליטי הבסיסי הוא ברמת החטיבה. כאן קיימת מח- לקת פוליטית, אשר בראשה עומד סגן מפקד החטיבה לעניינים פוליטיים. דרגתו של הזמפוליסט החטיבתי היא פודפולקובניק (סא"ל) או מאיור (רס"נ) והוא מפקד על כל הסגל הפוליטי בחטיבה. בדרג הגדוד קיים סגן לעניינים פוליטיים והארגון דומה לזה שבחטיבה. היום קיים גם זמפוליסט בדרג הפלוגה/ סוללה. מאז מלחמת-העולם השנייה בוטל וחדש תפקיד זה מספר פעמים, בהתאם לרצונה של המפלגה או יכולתה לחזק את הפיקוח או להכתוב את ההשפעה. בשנים האחרונות מושם דגש רב על הפעילות המפלגתית-פוליטית בדרג הפלוגה, כי כאן המגע עם החיילים הוא ישיר ויכולת ההשפעה רבה ביותר. בכל אחד מהמוסדות הפוליטיים האלה קיימים עוזרים לנושאים שונים כגון: תעמולה, אגטיציה, קומסומול*, סגל פוליטי, מועדונים, בתי-תכנות וכו'. בדרגים הנמוכים מרכזים העוזרים כמה תפקידים גם יחד ובדרגים הגבוהים יותר קיים עוזר או עוזרים לכל תחום ותחום.

במקביל למוסדות הפוליטיים קיימים ארגונים מפלגתיים (של המפלגה והקומסומול), שמבחינת הגדרתם הם גופים התנדבו- תיים. ארגונים אלה פועלים בכל יחידות הצבא ובמטות, ומאג- דים בתוכם את כל החברים או המועמדים של המפלגה או הקומסומול. כל קומוניסט או קומסומולאי המשרת בכוחותיה המזוינים של ברה"מ, מבלי להתייחס לדרגתו, הוא חבר האר- גון. בהוראות הרשמיות אין שום הגדרה בעניין אחריות המפקד לגבי הפעילות המפלגתית. בפועל, נדרש מהמפקד להיות חבר בארגון, להסתמך עליו בעבודה ולראות בו שותף פעיל בביצוע המשימות. המפקד, שהוא חבר בארגון, כפוף להחלטות הארגון ולמזכיר שלו, פרט לנושאים שהם בתחום הפיקוד. דרגת מזכיר הארגון היא נמוכה מזו של המפקד. בדרג הפלוגה יכול למלא תפקיד זה גם סמל. מבחינה פורמלית, כל בעלי התפקידים בארגון המפלגתי הם נבחרים. חברי המפלגה או הקומסומול כבודדים והתא המפלגתי כגוף, נדרשים לסייע למפקד למלא את תפקידו, ולשמש מופת בהתנהגותם ובמסירותם הצבאית

* תנועת נוער המכשירה את חבריה למפלגה הקומוניסטית. — המערב.

והפוליטית לכל אנשי יחידתם. תפקידם העיקרי הוא להפעיל ולחזק את הפיקוח הפוליטי, לעזור לקיים משמעת קפדנית, לדאוג לרמת מוראל גבוהה, לסייע לשמור על רכוש המדינה, להבטיח את הנאמנות למפלגה ולהתחזקת אחר הנטיות המדי- ניות של החיילים והקצינים. הארגונים המפלגתיים בעוצבות וביחידות כפופים למוסדות הפוליטיים, כל אחד בדרג שלו. על-ידי כך מתקיימת מערכת אחת מכוונת מלמעלה הפועלת לפי קו אחד.

חוקי המפלגה דורשים שכל חברי המפלגה או הקומסומול, בנוסף לחובותיהם הצבאיות הרגילות, יהיו פעילים ואחראים על תחום כלשהו בפעילות המפלגתית-פוליטית. היות שרוב חיילי הצבא הסובייטי, והקצינים במיוחד הם חברי מפלגה או חברים בקומסומול, הרי השלת תפקידים זו גורמת לכך שחלק ניכר של הסגל הוא שותף לעשייה ולאחריות ביחידה. מבלי להתייחס לאופן ביצוע התפקיד — השונה מאדם לאדם ומתפקיד לתפקיד — הרי זה מנוף חינוכי עצום ליצירת הודעות ושותפות. בח- טיבה פועלים כ-30 קצינים פוליטיים שעיקר תפקידם הוא בתחום המפלגתי-פוליטי. לאותם קצינים ישנם עוזרים (בד"א) בתפקיד מלא. בנוסף לסגל פוליטי זה פועלים בחטיבה כ-200 פעילים פוליטיים (קצינים ובד"א כאחד), אשר תפקידם המפ- לגתי-פוליטי הוא משני בלבד, אך הם מועסקים בו שעות רבות ביממה, ולעיתים קרובות על חשבון שעות האימונים הצבאיים. מספרים אלה אינם כוללים את הסוכנים של המוס- דות החשאיים*.

הזמפוליסט החטיבתי

עיקר המעמסה של הפעילות החינוכית-פוליטית מוטלת על סגן המפקד לעניינים פוליטיים — הזמפוליסט. הזמפוליסט הוא מין תרכובת של קצין-חינוך, קצין-סעד, קצין-ספורט, קצין לבעיות אישיות ולתפקידים מיוחדים, צנזור ועורך פרסומים. זאת, כמובן, בנוסף לתפקידו כמפקח פוליטי. מצפים ממנו שישגיב את היעילות הצבאית ואת ההתלהבות הפוליטית גם יחד. תפקידו העיקרי של הזמפוליסט בחטיבה הוא לחנך את כל החיילים בחטיבה. הדבר מתבטא בביצוע הפעולות הבאות: ארגון הפעילות הפוליטית; חינוך המשמעת והכוננות הצבאית; העלאת המצב המוראלי-פוליטי של החיילים; מתן פעילות חינוכית לחיילים, לסמלים ולקצינים תוך מסירות רבה למפלגה, למולדת ולממשלה הסובייטית; חינוך החיילים ברוח המסורת הקרבית והאהבה ליחידה ולסמליה; עדכון החיילים בכל הנוגע למעשי הגבורה של החיילים, הסמלים והקצינים; ניהול הפע- לות החינוכית-פוליטית עם קציני החטיבה תוך לימוד והכרה של תכונותיהם האישיות והפוליטיות. הזמפוליסט החטיבתי חייב להפיח בחיילים עירנות פוליטית עליונה לשמירת סודות המ- דינה והצבא; לנהל את הפעילות היומיומית של המוסדות הפוליטיים והארגונים המפלגתיים ולהביא לידיעת החיילים את ההחלטות החשובות של המפלגה והממשלה. כמו כן הוא חייב לדווח למפקד החטיבה ולמפקד המדור הפוליטי בעוצבה על המצב המוראלי-פוליטי של החיילים ועל הפעילות המפלגתית- פוליטית-הינוכית-צבאית.

* המספרים מוצגים כאן על סמך בדיקה, אך ללא רשימת התקנים הפורמליים. — המחבר.

אינו משוחרר משיעורים אלה, ומי שמסיבה כלשהי לא נכח בשיעור, זוכה לשיעור פרטי, בדרך כלל מפי הפעיל המפלגתי או הקומסומולי. בסוף שנת הלימודים באה ועדת פיקוח הבודקת את רמת הלימודים ביחידות. לדיווחיה של הועדה יש חשיבות רבה באשר להערכת המפקד והפעיל הפוליטי כאחד.

האינפורמציה הפוליטית היא השיטה השניה בחשיבותה לחינוך הפוליטי של החיילים. היא ניתנת מדי יום, בדרך כלל בשעות הבוקר, במסגרת פלוגתית ולעיתים — לכבוד מאורע חשוב — במסגרת גדודית. האינפורמציה מורכבת מידיעות המופיעות בעיתונים ובשבועונים הצבאיים והאזרחיים. לעיתים ניתן שיעור קצר ביחסים בינלאומיים עם דגש מיוחד לביקורת על מעצמות המערב. העיקרון של האינפורמציה הפוליטית הוא לעדכן את החיילים בפירוש הסובייטי למאורעות השוטפים. האינפורמציה הפוליטית עוסקת גם בהוראות הפיקוד העליון ובנושאים צבאיים אקטואליים, והיא מועברת על-ידי מפקד הפלוגה, הזמפוליט הגדודי או אחד מעוזריו.

הפעילות הפוליטית לאחר שעות העבודה

הפעילות הפוליטית לאחר שעות העבודה היא חובה לכל הסגל הצבאי ולאזרחים העובדים בצבא. פעילות זו מגוונת ומטרתה העיקרית למלא את זמנו החופשי של החייל והקצין. חשוב כאן לדעת שהיצאות לחופשה הן נדירות מאוד ואת רוב שירותו מבלה החייל ביחידתו. אין כמעט ערב שבו החיילים אינם מועסקים בפעילות פוליטית או תרבותית-חינוכית מאורגנת. אחת הצורות הנפוצות היא השיחה הפוליטית, מפי התעמלנים שבפלוגה או סמלים וחיילים בעלי השכלה והכרה פוליטית מפותחת. לקראת כל שיחה מקבלים המדריכים תדריך מפורט מהפעילים הפוליטיים הבכירים. המסביר אוסף סביבו קבוצת חיילים, משוחח איתם על הנושא המוטל עליו ועונה על שאלות. הנושאים הם בדרך-כלל אקטואליים.

הערבים הספרותיים הם צורה נפוצה נוספת של חינוך פוליטי. היצירות הנבחרות להקראה הן בעלות נימה אידיאולוגית ברורה, קשורות בתולדות המפלגה או במסורת הצבא הסובייטי. כאן מושם דגש רב על נושאים של דוגמא אישית של קומריניסטים, מפקדים וחיילים. קיימות פגישות-ערב נוספות בהן מועלים נושאים מיוחדים ומתנהלים ויכוחים לגבי מוסר קומוניסטי, עירנות פוליטית, פטריוטיזם ונושאים אנטי דתיים. מתקיימות גם אסיפות פלוגתיות כלליות, בהן דנים בעיקר בבעיות פנימיות של היחידה, אך גם בבעיות פוליטיות פנימיות ובינלאומיות. בערבים מתקיימות גם האסיפות של ארגוני המפלגה והקומסומול ורוב חיילי הצבא הסובייטי שייכים לארגונים אלה. החיילים נדרשים ללכת לסרט, להאזין לרדיו או לצפות בטל-ביזיה, כל זאת — בצוותא.

החינוך הפוליטי של הקצינים

דגש מיוחד בחינוך הפוליטי-אידיאולוגי מושם על חינוך הקצינים. גנרל-לויטננט קאלאשניק, סגן המפקד של המנהל הפוליטי הראשי קבע: „אפשר לקבוע בביתחון שבחישולו המרקסיסטי-לניניסטי של סגל הקצונה תלוי במידה רבה מילוי מוצלח של המשימות שהועמדו בפנינו על-ידי המפלגה והממשלה“. נקודת המוצא של הסובייטים היא שעל-מנת לשכנע את החיילים

כדי להכין את הקצינים והפעילים לתפקידים השונים, יש אקדמיות מיוחדות, אוניברסיטאות, בתי-ספר-ערב וקורסים. זמן ההכשרה בקורסים הוא מספר חודשים ובאקדמיות שלוש עד ארבע שנים. בשנים האחרונות קיימת נטיה ברורה להקנות לקצינים הפוליטיים גם השכלה צבאית בסיסית, כדי שיוכלו להשתלב טוב יותר ביחידה. קיימת גם נטיה להעביר קצינים מקצועיים, לאחר ניסיון של כמה שנים בפיקוד, לתפקיד של פעילים פוליטיים. מתוך אותה מגמה של טשטוש התחומים בין הקצין המקצועי והפוליטי, ניסו ומנסים להעביר קצינים פוליטיים לתפקידי פיקוד, ניסיון שלא הוכיח את עצמו.

החינוך הפוליטי-אידיאולוגי

כל הפעילות המפלגתית-פוליטית-חינוכית מבוצעת לפי ההוראות של המנהל הפוליטי הראשי. חוזרים מפורטים מגדירים את הנושאים ואת הדרך להעברתם. התכנית מוגדרת וקבועה. היא מחולקת לסוגי פעילות שונים ומופרדת על-פי הדרגות השונות של החיילים ועל-פי ותקם בצבא. גם בעלי דרגות גבוהות חייבים בפעילות פוליטית-חינוכית, וכל גילוי של רמה בלתי נאותה או אדישות, מדווח לדרג גבוה יותר. דיווחים שליליים מסוג זה משפיעים על קידום בדרגה ובתפקיד. הפעילות החינוכית-אידיאולוגית כוללת שלושה תחומים עיקריים: פעילות צבאית תיאורטית בתחום המדעים השונים; תעמולה ואגיטציה; פעילות תרבותית המונית בין החיילים. בתחום הראשון המטרה היא לטפל גם בבעיות היסוד של המרקסיזם-לניניזם, בענייני צבא ומלחמה ובעקרונות היסוד בהגנת המולדת הסוציאליסטית. מטרתן של התעמולה והאגיטציה היא להסביר לחיילים את מדיניותה של המפלגה ואת התורה המרקסיסטית-לניניסטית שלה. המאפיין את התעמולה היא התיאוריה המהפכנית-מדעית. מן ההכרח להביא את האידיאה, אם כי ברור שהיא תתקבל ותובן רק על-ידי קומץ אנשים. המאורעות השוטפים, העובדות על המצב הפוליטי, הבהרת משימות קונקרטיות וקריאה לפעילות מעשית, כל אלה מאפיינים את האגיטציה שהיא יותר המונית: האגיטטור חייב לתת להמון רעיון אחד, אבל להביא אותו להכרתו של כל שומע. בעוד שהתעמולה מתבצעת עם סגל הקצונה ועם הפעילים הפוליטיים, האגיטציה מופעלת על חיילים רגילים. זאת, כאשר יש הכרח להסביר את החלטות המפלגה, המצב הפנימי והבינלאומי ואת המשימות של הכוחות המזוינים. הפעילות התרבותית ההמונית מגבירה את ההכרה הפוליטית והשכנוע האידיאולוגי של הלוחמים הסובייטים, תורמת לחינוכם האסטי, מעלה את רמתם התרבותית ומאפשרת להם לנצל באופן מושכל ותרבותי את זמנם החופשי.

השיעורים הפוליטיים הם הצורה העיקרית של ההכנה האידיאולוגית-פוליטית של החיילים. הם נערכים פעמיים עד שלוש בשבוע, משובצים בתכנית התעסוקה היומית ונמשכים שעה עד שעתיים. השיעורים מתקיימים בכל מקום בו נמצאת היחידה: במחנה קבע, באימונים ובמתרונים. שום אימון אינו יכול לדחות שיעורים אלה, לפחות להלכה. את השיעור נותנים הפעילים הפוליטיים או קצינים מהיחידה והוא כולל הרצאה על נושאים תיאורטיים-פוליטיים, כגון תולדות המפלגה הקומוניסטית, התפתחות הצבא הסובייטי, ערך השבועה לחייל, מדיניותה שוחרת השלום של ברה"מ, העולם הקפיטליסטי וכו'. לקראת השיעור חייבים החיילים להכין עבודה עצמית. איש

קיימים מועדונים מפוארים לקצינים, הנקראים „בית הקצין“. באופן עקרוני מאורגנים מועדונים אלה כמו המועדונים החטיבתיים, אלא שהם גדולים ומפוארים יותר, ומשתתפים בהם משפחותיהם של הקצינים. הסובייטים מקפידים שמשפחת הקצין תקבל אותם השירותים ואותו החינוך כמו הקצין עצמו.

בברה"מ קיימים 70 מוזיאונים צבאיים-היסטוריים גדולים. כמעט בכל העוצבות והיחידות יש חדרים לטיפוח המסורת הקרבית. פניות כאלה קיימות גם בבתי-ספר אזרחיים, אשר קשורים ליחידות. הסובייטים טוענים, ובצדק, שבצבא יש כל הדרוש לפעילות אידיאולוגית-חינוכית: 900 אוניברסיטאות-ערב ובתי-ספר מפלגתיים של מרקסיזם-לניניזם, אלפי מועדונים, מאות „בתי קצין“, עשרות מוזיאונים ותיאטראות. בספריות הצבא הסובייטי ישנם כ-100 מיליון ספרים. לכל 1,000 חיילים יש 1,250 עותקים של עיתונים ותקופונים וכל חייל יכול לקרוא עיתון בשפת-האם שלו. בצבא ובצי פועלים יותר מ-400 אוניברסיטאות לתרבות, כ-700 בתי-ספר לתרבות והשכלה, כ-250 בתי-קולנוע, תשעה תיאטרונים מקצועיים, 25 תיאטרונים של חובבים, 36 להקות מרכזיות וכ-300 תזמורות. כל זאת, בנוסף לחוגים הרבים ולפעילות הפנימית בתוך היחידות עצמן.

סיכום

המכונה הפוליטית והמפלגתית בצבא הסובייטי היא עניפה ורבת עוצמה. מאות ואלפים של פעילים פוליטיים מפוזרים בכל דרגי הצבא, אך גם המפקדים נדרשים לתרום לחינוך הפוליטי. רוב המשרתים בצבא מאורגנים בארגונים מפלגתיים וקומסו-מוליים וכפופים למשמעת המפלגתית. שעות רבות משעות האימונים מוקדשות לחינוך פוליטי רב-גוני. שעות הפנאי של החיילים והקצינים תפוסות על-ידי פעילות תרבותית-פוליטית רבת היקף בשיעורים, בשיחות, באסיפות, בפעילות בחוגים, במועדונים וב„בתי קצין“. אמצעים רבים מושקעים במתן חינוך פוליטי בשורות הצבא, והדבר נעשה מתוך שיתוף-פעולה עם הגורמים הפוליטיים האזרחיים. כל אמצעי התקשורת ההמונית בברה"מ בכלל ובצבא בפרט נרתמו לפעילות החינוכית. לאחר שהמפלגה קבעה את מנהיגותה בכוחותיה המוויזיים של ברה"מ, היא אינה חוסכת כל מאמץ כדי להבטיח את נאמנותו של הצבא כגוף, ושל המשרתים בו כפרטים. נאמנות זו חשובה למנהיגות המפלגה לא פחות מאשר היעילות הצבאית, לפחות בימי שלום.

ברעיונות המרקסיסטיים-לניניסטיים, חייבים קודם כל הקצינים עצמם להיות משוכנעים בצדקתם. הדרישות מהקצינים בתחום זה הן רבות מאוד, ועוקבים אחרי ההספק של כל קצין בלימודים. בנוסף לשיעורים הרשמיים נדרשים הקצינים להקדיש זמן רב ללימוד עצמי. על הקצין מופעל לחץ רב גם על ידי המוסדות הפוליטיים הממונים וגם דרך העיתונות. בעיתונות הסובייטית מרבים להביא דוגמאות של קצינים אשר בנוסף לכל תפקידיהם והשיעורים שהם מקבלים או נותנים, מקדישים עוד שניים-שלושה ערכים בשבוע ללימוד עצמי. הקצינים הבכירים מועסקים פחות בפעילות פוליטית שוטפת: עיקר פעילותם היא בעבודה עצמית, אך מדי פעם מתקיימות עבורם הרצאות מיוחדות.

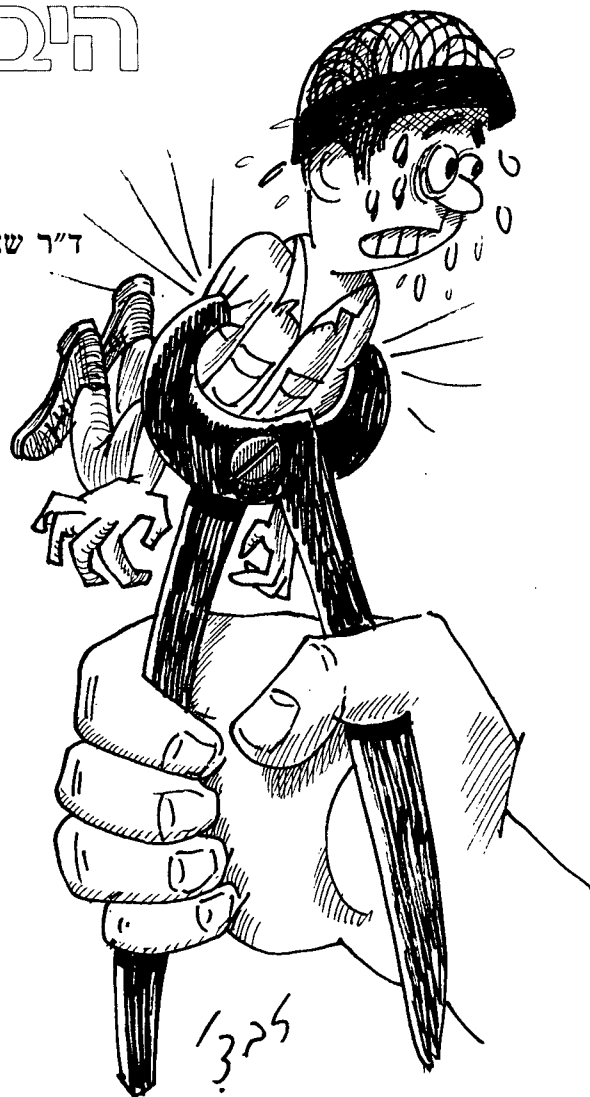
את השכלתם הפוליטית העיקרית אודות המרקסיזם-לניניזם מקבלים הקצינים באוניברסיטאות-ערב ובבתי-ספר מפלגתיים דיביזיוניים. אוניברסיטאות-הערב מאורגנות ליד מטות הארמייה, והלימודים מתנהלים שם במשך שנתיים, פעמיים בשבוע, בשעות הערב, כל פעם ארבע שעות. עם גמר הלימודים מקבלים הבוגרים תעודת גמר ולאחר מכן הם ממשיכים את לימודיהם בהתכתבות. הלימוד האידיאולוגי אינו מסתיים אף פעם. הלימודים בבתי-הספר המפלגתיים בדיביזיה נמשכים שנה ומשתתפים בהם לא רק קצינים, אלא גם סמלים נבחרים. באותם מקומות אשר בהם אין אוניברסיטאות-ערב, מתנהלים הלימודים בבתי-הספר המפלגתיים במשך שנתיים.

הפעילות התרבותית ההמונית

הפעילות התרבותית ההמונית העניפה בצבא הסובייטי מלווה גם היא בתעמולה פוליטית. גם פעילות זו מנהלים הפעילים הפוליטיים הנעזרים בחיילים מן השורה. האמצעים המוקדשים לכך הם רבים ומגוונים: בכל פלוגה או יחידה בגודל דומה קיים „חדר לנין“, אשר בו מנוהלת כל הפעילות הפוליטית והתרבותית. בכל חדר כזה קיימת ספריה פלוגתית המורכבת מספרים אידיאולוגיים וסיפורת יפה. בחדר תולים את עיתון הפלוגה ומפרסמים את ההישגים. כל השיחות הפלוגתיות מנוהלות בחדר זה. כאן מקרינים סרטים, מקשיבים למוסיקה, מקיימים חוגים שונים וכד'. בכל חטיבה קיים מועדון חטיבתי שבנוסף לפעילות המתקיימת בו, הוא גם מסייע לכל הפעילות התרבותית המתנהלת בפלוגות. למועדון החטיבתי יש מספר חדרים ואולמות. קיים אודיטוריום ל-400-600 איש, אולם הרצאות ל-60-100 איש, 12-15 חדרים לפעילות תרבותית, חדר-מוסיקה ועוד. הלימוד הפוליטי של הקצינים מתרכז במועדון החטיבתי. במחנות גדולים, במיוחד בערים הגדולות,

היבטים פסיכולוגיים של מצבי לחץ אצל חיילים

ד"ר שאול סולברג *

במצבי מלחמה אפשר להבחין לעיתים אצל חיילים בתגובות של דיכאון, עייפות מרובה, הפרעות שינה, ביטויים שונים של אדישות ופסיביות ותופעות נוספות שנוהגים לראות בהן ביטויים של מה שנקרא בספרות המקצועית „תשישות קרב“. התופעות ידועות היטב ממלחמות העולם הראשונה והשנייה, ממלחמת קוריאה, ממלחמת ויאטנאם וגם ממלחמת יום הכיפורים. יש לציין כי תופעה זו מופיעה בעיקר בעת הקרבות או לאחר מכן, אם כי יש גם מקרים שבהם ניכרות תגובות של תשישות קרב לפני פרוץ הקרבות, כאשר חיילים מסוימים עלולים לחשוש מפני הבאות.

תשישות קרב שייכת לקבוצה רחבה יותר של תגובות שנקראות בספרות הפסיכולוגית והפסיכיאטרית „הפרעות חולפות“, וזאת מתוך תפיסה האומרת כי תגובות אלה באות בעיקר בעקבות מצב טראומטי ספציפי המביא לידי תגובה פתולוגית **חולפת וזמנית**. מכאן גם שהתגובות האלה לעיתים עוזרות לחייל להגיע להסתגלות מחודשת, ויש להן תפקיד חיוני מאוד בעצם מהלך ההסתגלות. התגובות של תשישות קרב יכולות לבוא לידי ביטוי בארבעה מישורים עיקריים:

- תגובות ריגושיות חזקות כגון פחדים, חרדה, סינטי לילה, עצבות ודיכאון.
- תגובות מוטוריות אופייניות, כגון אי שקט, רעד, מגומגום, עוויות ועוד.
- שינויים בתפקודי התפיסה והחשיבה, כגון רגישות מרובה לרעשים, חשיבה מאגית, תגובות חריפות לאחר גירויים קלים, יחסית, שיש להם לעיתים משמעות סמלית מיוחדת, ותופעות נוספות.
- תגובות פסיכוסומטיות, כגון כאבי ראש, אולקוס, ותופעות נוספות של תגובות גופניות על רקע של מתח נפשי מוגבר.

המדובר כאן בקשת רחבה של תגובות אפשריות, אשר יכולות לבוא לידי ביטוי בצורות שונות. אין הכרח, למשל, כי כל התגובות האלה תופענה בעת ובעונה אחת אצל אותו אדם. עם זאת, אפשר לומר כי ארבעת המישורים האלה משקפים את התחומים האופייניים

עובדה ידועה היא כי חיי היום-יום מעמידים את הפרט לעיתים בפני לחצים קשים, אתם עליו להתמודד כדי לשמור על עצם שיווי משקלו. מצבי לחץ עלולים להופיע בעקבות אסונות, מחלות, פגיעות פיזיות או חברתיות קשות ובמיוחד בעקבות מצבי מלחמה. יש לשער כי הפרט רואה במצבים האלה איום מיידי על עצם קיומו הפיזי והאישי, ומכאן שעליו לגייס את כל המשאבים והכוחות העומדים לרשותו על-מנת לנסות ולהיחלץ ממצוקתו. הדפוסים ההתנהגותיים שבהם הדברים באים לידי ביטוי יכולים להראות קשת רחבה ומגוונת של תגובות שונות. מובן מאליו הוא כי עצם העובדה שיכולים להיות הבדלים בין-אישיים גדולים בתחום הזה, עלולה להכביד על איתור התופעות ועל הניסיון להגיע לידי התייחסות פסיכולוגית מתאימה. עם זאת, יש גם דפוסים כלליים יותר שבהם מופיעות תגובות אופייניות של אנשים הנמצאים במצבי לחץ. הדבר הזה נכון גם לגבי הנושא של תשישות קרב, שבו נרצה לדון במיוחד במאמר זה.

* במלחמת יום הכיפורים שירת המחבר כקצין פסיכולוגיה בצה"ל והוא מודה לחבריו-עמיתיו ששירתו יחד אותו ושהיו מקור לא אכזב של השראה וחברות בתקופה קשה. חלק מן הדברים המובאים במאמר זה הובאו במסגרת הרצאה בכינוס הבינלאומי על מצבי לחץ פסיכולוגי והסתגלות בעיתות מלחמה ושלום שנערך מטעם המחלקה לפסיכולוגיה באוניברסיטת תל-אביב בינואר 1975. חלק מן החומר גם פורסם בחוברת „בצל מלחמת יום הכיפורים“ בהוצאת אוניברסיטת חיפה, תשל"ז, עמ' 169—176.

כי בשעת הקרבות לא יכול היה להרשות לעצמו לאכזב את חייליו ואת עצמו ולכן מצא כוח להמשיך. עם הפסקת הקרבות לא יכול היה, כנראה, לשאת יותר את הלחץ שהצטבר בו והוא הגיב בתשישות קרב. תוך כדי הטיפול התברר כי אביו הוא איש צבא מנוסה וותיק שתמיד נהג לדרוש הרבה מעצמו ומבני משפחתו, ויש בוודאי קשר ברור בין הזדהותו עם האב לבין צורת תגובתו. מן המיותר לציין כי תקופת הטיפול היתה קצרה מאוד ותופעות האולקוס נעלמו מהר, דבר שאיפשר לו לשוב ליחידתו.

הרושם הכללי הוא כי התגובה של תשישות קרב נוצרת על רקע של יחסי גומלין מורכבים מאוד בין התכונות של המצב החיצוני לבין גורמים פסיכולוגיים ואישיים. בין האחרונים יש למנות, בין היתר, גורמים הקשורים בנסיונותיו של החייל במלחמות קודמות. נראה גם כי הקשר בין רמת התפקוד של החייל לבין מידת פגיעותו לתשישות קרב הוא מורכב מאוד והדבר מתבטא בין היתר בעובדה שבאוכלוסיית הנפגעים בתשישות קרב במלחמת יום-הכיפורים ניתן היה למצוא אנשי צבא בעלי רקע שונה מאוד ובעלי רמות שונות מאוד של לחימה והתמדה בשעת המלחמה.

הטיפול בתשישות קרב

מאז מלחמת-העולם הראשונה מוזכרים שלושה כללים מרכזיים של הטיפול בנפגעי תשישות קרב: מיידיות, קרבה וציפיה. על-פי רוב מלמד הניסיון שהטיפול חייב להתחיל מהר ככל האפשר לאחר הופעת הסימפטומים. כאשר ישנם עיכובים בתחילת הטיפול, על-ידי לים הסימפטומים להחריף וזה עלול להביא לידי הארכת משך הטיפול. עקרון המיידיות משתלב בעיקרון של הקרבה, דהיינו לאור הניסיון נראה כי בדרך כלל רצוי להקים מתקני החלמה וטיפול במקום שלא יהיה מרוחק משדה-הקרב. ברור כי המקום יהיה תלוי בגורמים רבים — כגון אופי הלחימה ומשך המלחמה — אך יש לשער כי במקרים רבים תהליך השיקום והטיפול עשוי להיות נוח ומהיר יותר אם לא ייווצר ניתוק גדול מדי בין החייל לבין יחידתו והמרחק הפיזי עשוי לשחק כאן תפקיד מכריע.

באחד ממחקרי ההחלמה שפעלו במלחמת יום-הכיפורים ראו החיילים מדי יום ביומו את מטוסי חיל-האוויר בדרכם לסיני. למרות העובדה כי המתקן היה במרכז הארץ, הרי עצם העובדה שאפשר היה לראות את המטוסים ולחוש במלחמה המתנהלת בדרום, שיחקה במקרים רבים תפקיד חיובי מאוד בזירוז משך הטיפול. עם זאת, לימד הניסיון של מלחמת יום-הכיפורים שלפעמים טוב היה אם ניתן היה להעביר קבוצת חיילים לתקופה של 24—48 שעות למנוחה ומקלחת למקום מרוחק יחסית משדה-הקרב. ואולם, היה ברור לכולם מראש כי תקופת המנוחה הזאת היתה מיועדת להיות קצרה. מכאן ברור כי קשה לתרגם גורמים כמו „מיידיות” ו„קרבה” למושגים מוחלטים של זמן ומרחק. הכוונה היא בעיקר למשמ-

שבהם התגובות של תשישות קרב באות בדרך כלל לידי ביטוי. יש לציין כי קיימים הבדלים בין-אישיים רבים בכל הקשור למשך התגובה ולעוצמתה. ידועים מקרים שבהם התגובות היו קצרות מאוד וידועים מקרים שבהם התגובות נמשכו זמן רב יותר. נוסף לכך קיימים הבדלים גדולים במידת הפגיעות: ישנם חיילים שנוטים לתגובות לחץ בעקבות מצבים קלים, יחסית, ישנם חיילים שאצלם מופיעות תגובות של תשישות קרב בעקבות מצבים הרבה יותר קשים וישנם גם מקרים רבים מאוד שבהם אין כלל סימן שיעיד על תגובות של תשישות קרב. ישנם, ככל הנראה, גורמים רבים — שבחלקם טרם ידועים לנו — הקובעים באלה נסיבות עלולה תופעה של תשישות קרב להופיע, מה תהיה צורתה ובאיזו עוצמה היא תבוא לידי ביטוי.

הרקע לתגובות של תשישות קרב

אין ספק כי אחת השאלות המרכזיות של הנושא שאנחנו דנים בו היא מהם אותם גורמים המביאים לידי תגובות של תשישות קרב. על השאלה הזאת אין לנו עדיין תשובה ברורה וחד משמעית. הניסיון הקליני של פסיכולוגים, פסיכיאטרים, רופאים ויתר אנשי בריאות הנפש מראה כי אין קשר ברור בין המצב האובייקטיבי והפיזי של המלחמה לבין התגובה הסובייקטיבית של הפרט. זכורים לנו מקרים של חילים וקצינים שהוכיחו את עצמם בכושר עמידה מעולה בתנאי קרב קשים ומפרכים ושהראו תגובות של תשישות קרב בתקופת השקט היחסי של הפסקת האש, בעוד שאחרים התקשו לתפקד כראוי בנסיבות קלות יחסית. כפי שכבר נאמר, מידת הפגיעות ועוצמת התגובה יכולות להיות שונות מאוד. עם זאת, ניתן לומר כי ישנם, ככל הנראה, גורמים סובייקטיביים שבגללם מצב חיצוני מסוים מקבל **משמעות אישית** מיוחדת במינה, והיא עלולה לקבוע את אופי התגובה. יש המדברים על הדרך הסובייקטיבית שבה מעריך הפרט מצב מסוים כעל אחד היסודות המרכזיים בהבנת משמעותם של מצבי לחץ.

חייל מילואים, בעל משפחה ומבוגר יחסית, הראה תגובות חריפות של חרדה בכל רגע שהיה לבדו או שאף נדמה היה לו כי הוא לבד. כשהיה עליו לצאת לשמירה ולהיות לבד במרחק מה מהבסיס, נתקף פחדים עזים והתלונן כי קשה לו להיות בלי חבריו. תגובה מעין זו חזרה על עצמה מספר פעמים. החייל הזה הגיב בתגובות חרדה קשות כל אימת שהוטלה עליו משימה שבעקבותיה נאלץ להיות לבד. תחושת הבדידות והאיום הכרוך בכך הביאו אצלו ללחץ קשה שלא עמד בשום יחס לנסיבות האובייקטיביות של מהלך המלחמה.

קצין צעיר הובא למתקן ההחלמה בעקבות התקפי אולקוס קשים, אשר התחילו להופיע בתקופת הפסקת האש. במהלך הטיפול התברר כי האיש שימש מופת לחייליו ולחם בגבורה כל זמן שהקרבות נמשכו. ברור

מִרְהָאִישׁ הַיָּרָא וְרָךְ הַלֵּבָב יֵלֶךְ וְיָשֵׁב
לְבֵיתוֹ וְלֹא יִמָּס אֶת־לֵבָב אַחֲיוֹ כְּלָבָבוֹ:

שיטתי ומתוכנן של שירותי הבריאות למיניהם (פיזיותרפיה וריפוי בעיסוק) ופעילות חברתית מגוונת (פעולות בידור, תרבות וספורט) — נראה גורם בעל משמעות מכרעת בתהליך הטיפול.

סיכום

כפי שמסתבר מן הידוע לנו מתוך הספרות המקצועית, ישנן עדיין שאלות רבות בנושא תשישות הקרב המח"כות לתשובה. אחת השאלות החשובות ביותר היא האם ניתן להגיע לניבוי או לחיזוי בקשר לאותם חיילים, אשר בנסיבות מסוימות עלולים להגיב בתופעות של תשישות קרב. שאלה זו חשובה מאוד מבחינה תיאורטית ומעשית כאחת, במיוחד בהקשר לשאלות רחבות יותר של מוראל ורוח הקבוצה. שאלה שניה היא מהם היחסים בין מידת הפגיעות בדרגות שונות של תשישות קרב לבין רמת התפקוד הצבאי של החייל. שאלות אלה ואחרות מחכות עדיין למחקר שיטתי ונראה כי רצוי מאוד להקדיש את האמצעים לכך. בימי קדם נהוג היה בעם ישראל כי בטרם יצא העם למלחמת רשות, נאמר לחיילים: „... מי האיש הירא ורך הלבב, ילך וישב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו" (דברים כ, 8). נראה כי רצוי שיעשה מאמץ מחקרי שיטתי מצד צה"ל כדי להגיע לתמונה ברורה יותר בקשר לאותה בעיה ישנה נושנה של התמודדות החייל עם המלחמה, וזאת כדי להגיע להבנה טובה יותר של הגורמים הפסיכולוגיים הכרוכים בכך.

עות של האפקט הפסיכולוגי של צמצום המרחק בין החייל לבין שדה הקרב.

הגורמים של מיידיקות וקרבה משתלבים בגורם השלישי של הציפיה, כאשר הכוונה היא ליצור אצל החייל שנפגע בתשישות קרב תחושה ברורה שברגע מסוים הוא יחזור ליחידתו ולשדה הקרב. נראה כי לאור הניסיון ניתן לומר כי בכוחם של שלושת הגורמים האלה להקטין את הנזק הנפשי הנגרם בעקבות תופעות של תשישות קרב. כמובן עוזרים הגורמים האלה ליצור את הבסיס לשיקום החייל ולהחזרתו לתפקוד תקין.

במתקני ההחלמה שהוקמו במלחמת יום הכיפורים נוכחנו לראות כי בתהליך הטיפול יש משמעות רבה לשיתוף פעולה הדוק בין המערכת הרפואית, מערכת בריאות הנפש והמערכת הצבאית הכללית. מדי פעם היה, למשל, צורך בתיאום בין הרופאים לבין הקב"נים. נוסף לכך היו מקרים שבהם היה זה הכרחי לתאם קו פעולה ברור שיהיה משותף לפיקוד הצבאי — מפקד המתקן ואנשיו — ולאנשי בריאות הנפש. זאת, כאשר התעוררו, למשל, קשיי משמעת אצל חיילים מסוימים שהיו ביטוי מוחשי של הטראומה המלחמית. תית. על-פי רוב ניתן היה להגיע לתיאום שיטתי שהקל על תהליך הטיפול ועזר לחייל לראות את עצמו בצורה מתאימה בתוך המסגרת הצבאית, וזאת למרות קשיי ההסתגלות שהיו קיימים אצלו. אין ספק כי שילוב

הרפיעה:

הפשיטה בגמין פ שמו

הפשיטה בגמין פ שמו

הפשיטה בגמין פ שמו

